

EUROPÄISCHE
AKADEMIE

ACCADEMIA
EUROPEA

EUROPEAN
ACADEMY

BOZEN - BOLZANO

**Kompetenceanalyse:
Mindretal som lokalitetsfaktor i den tysk-danske
grænseregion**

“Med hinanden, for hinanden”

December 2007

Nærværende rapport er forfattet for Schleswig-Holsteins Landdag af Institut for Mindretalsrettigheder ved det Europæiske Akademi i Bozen/Bolzano (EURAC) i samarbejde med Institut for Regionaludvikling og Lokalmanagement (IRDELM) også det Europæiske Akademi og det Europæiske Institut for Offentlig Administration (EIPA), Barcelonaafdeling.

Projektleder: Dr. Tove Malloy (IMR)

Projektmedarbejdere: Mag. Alice Engl M.E.S. (IMR), Dr. Alexander Heichlinger (EIPA), Veronika Hopfgartner (IMR), Prof. Dr. Harald Pechlaner (IRDELM), Dr. Eva Teglas (IRDELM), Mag. Karina Zabielska LL.M. (IMR).

Øvrige medarbejdere: Dr. Gabriel N. Toggenburg (IMR), Dr. Günther Rautz (IMR), Mag. Verena Wisthaler (IMR).

Copyright © 2007: Forfatterne og opdragsgiver

Indholdsfortegnelse

RESUME	1
I. INDLEDNING	5
II. KULTUR OG IDENTITET I GRÆNSEREGIONEN.....	8
III. NATIONALE MINDRETAL SOM LOKALITETSFAKTOR.....	11
A. Bidraget til samfundet	11
1. Mindretalskompetencer	12
1.1 Politisk deltagelse	13
1.2 Kulturelle bidrag	14
1.3 Uddannelsessektoren	17
1.4 Socialvæsen	20
1.5 Den økonomiske sektor	22
2. Mindretallenes samarbejde på tværs af grænser og nationaliteter	25
2.1 Politisk samarbejde.....	26
2.2 Kulturelt samarbejde	27
2.3 Samarbejde på uddannelsesområdet	30
2.4 Økonomisk sektorsamarbejde	31
2.5 Samarbejde på tværs af Europa.....	31
3. Turisme og mindretallenes kulturhistoriske arv	34
3.1 Studiets teoretiske baggrund.....	34
3.2 Metodologi	34
3.3 Resultaterne af studierne	35
3.4 Udsyn	37
B. Interkulturel dialog.....	38
4. Betydningen af en mindretalsprofil.....	40
5. De institutionelle rammer for dialogen	40
6. Den igangværende interkulturelle dialog.....	42
6.1 Politisk dialog	43
6.2 Historisk forsoning	43
6.3 Ungdom	44
6.4 Flersprogethed	45
6.5 Kultur og historisk arv	45
6.6 Socioøkonomisk dialog	45
6.7 Vurdering af den uformelle dialog	46
C. Afsluttende bemærkninger	47
C.1 Kapital.....	48
C.2 Handlinger	49
C.3 Adfærd.....	50
C.4 Vægtning og vurdering af kompetencerne.....	50

IV. NATIONALE MINDRETAL OG UDVIKLINGEN I GRÆNSEREGIONEN	52
A. Trends og strategier i den tysk-danske grænseregion.....	53
7. De politiske rammebetingelser for tysk-dansk grænsesamarbejde	54
7.1 Slesvig-Holsten og Region Syddanmark	54
7.2 Region Sønderjylland-Schleswig.....	55
8. Mindretal og eksisterende udviklingsstrategier for grænseregionen.....	57
8.1 Monitorgruppens klyngestudie (2004)	58
8.2 Grænseoverskridende strategi for erhvervsudvikling Region Sønderjylland-Schleswig (2005)	58
8.3 Den dansk-tyske arbejdsgruppes afsluttende rapport til fremme af mobilitet på tværs af grænser (2006)	59
B. Samarbejde mellem mindretallenes interesserepræsentanter	60
9. Samarbejde mellem institutioner med fokus på mindretal	60
9.1 Offentlig forvaltning	62
9.2 Universitetsuddannelser	62
9.3 Forskningsinstitutter	63
9.4 Skoleuddannelse.....	65
9.5 NGO'er i grænseregionen	66
9.6 Fagligt specialiserede institutioner	67
9.7 Mindretalsmedier	68
9.8 Internationale netværk	69
9.9 Vurdering af potentialet af et samarbejde mellem de forskellige institutioner og interesserepræsentanter.....	69
10. Muligheder for et udvidet samarbejde.....	69
10.1 Formålet med klynger	70
10.2 Klynge-designet.....	71
10.3 Klyngeprodukterne	74
10.4 Konkurrencen mellem mindretalsklynger.....	74
10.5 Potentialet for en mindretalsklynge i den tysk-danske grænseregion	75
10.6 En tysk-dansk ”mindretalsklynge”?.....	75
C. Afsluttende bemærkninger	76
C.1 Økonomiske strategier	76
C.2 Mindretallenes strategier	77
C.3 Strategier for samarbejde mellem flertal og mindretal	77
C.4 Regional profil	78
V. ANBEFALINGER.....	79
BILAG	84
A. Metodologi.....	84
B. EU-politikker og finansieringsprogrammer.....	86
C. Liste over personer, der har medvirket ved interview eller med informationer.....	94
D.+E. Spørgeskemaer.....	98
BIBLIOGRAFI	103

Resume

De fire nationale mindretal i den tysk-danske grænseregion (det danske mindretal, nordfriserne, det tyske mindretal og Roma/Sinti-folket) besidder både kvantitative og kvalitative kompetencer samt evner, der ud fra perspektivet om regional udvikling udgør både hårde og bløde lokalitetsfaktorer.

Mindretallenes infrastruktur, kreditmulighederne og mulighederne for ekstern finansiering samt udbuddet af serviceydelser indenfor områderne landbrug, uddannelse, socialvæsen og medier kan anses som "hårde" lokalitetsfaktorer. Mindre målbare værdier som human-, kultur- og socialkapital, mindretallenes selvforvaltning, deres kulturelle aktiviteter og arrangementer samt evnerne til at danne netværk og skabe innovation frem for alt inden for samarbejde på tværs af grænser er kompetencer, der kan betegnes som bløde lokalitetsfaktorer. Dertil tælles også kvaliteter, der er svære at bevise som for eksempel åbenhed, interkulturel forståelse og villighed til at kæmpe for forsoning.

En kompetence, der udgør både en hård og en blød lokalitetsfaktor, er den to- eller flersprogethed, der hersker blandt mindretallene.

Den kan måles i antallet af personer, der er tosprogede eller ved det faktum, at afgangseksaminer fra mindretalsskolerne anerkendes på begge sider af grænsen. Derudover er flersprogethed også en kvalitativ merværdi, som beriger kulturlandskabet i grænseregionen. Disse objektive og subjektive værdier er del af en overordnet merværdi, som mindretallene udgør for grænseregionen.

Selv om mindretallene besidder et bredt spektrum af kompetencer, tages der stort set ikke hensyn til disse i forbindelse med de talrige strategier for udvikling af regionen.

Mindretallene har ikke været medtaget i hidtidige strategier for udvikling af regionen. Hverken et studie gennemført af en Monitorgruppen i 2004 eller den grænseoverskridende udviklingsstrategi for erhvervslivet gennemført af Region Sønderjylland-Schleswig i 2005 refererede til de nationale mindretal. Også et studie om forbedring af arbejdsmobilitet på tværs af grænsen gennemført af en tysk-dansk arbejdsgruppe overser de regionale mindretals potentiale i en sådan proces. Mindretallene blev først for nylig inviteret til at deltage i Sønderjylland-Schleswig kommissionen for territorielt samarbejde (INTERREG) i perioden 2007-2013.

I andre udviklingsfora som for eksempel i det danske regionale Vækstforum (Region Syddanmark) og i det slesvig-holstenske forum "Nye horisonter i Norden" (Neue Horizonte im Norden) (IHK Flensburg) har mindretallene observatørstatus eller er slet ikke repræsenterede.

Det foreliggende studie viser dog, at mindretallenes kompetencer og evner øger regionens attraktivitet på følgende områder:

På det politiske område viser både medlemmerne af Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV) og Slesvigsk Parti (SP) samt også førende personligheder indenfor mindretalsorganisationerne Sydslesvigsk Forening (SSF), Sektion Nord i Frisisk Råd (FR) og Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN) en høj grad af politisk snilde og taktfuldhed. Grundet deres udvikling fra at være partier, der udelukkende kæmpede for beskyttelse af mindretal, til at være partier, der beskæftiger sig med hele spektret af regionalpolitiske emner, er de blevet ligeberettigede deltagere i regionalpolitikken. Med deres 146 års erfaring i sammenlagt 91 lokale og nationale instanser repræsenterer mindretalspartierne nu 56,217 af vælgerstemmerne. Alene i den slesvig-holstenske *Landdag* holdt de to landdagsmedlemmer fra SSV 199 taler i 2006. Det lykkedes endvidere Slesvigsk Parti at få et godt resultat ved kommunalvalgene i 2005 trods de modsatte forventninger. Roma/Sinti-folket er ikke repræsenteret officielt i politik, men førende personligheder fra landsforbundet for Roma/Sinti-mindretallet har kontakt til adskillige politikere på personligt plan.

På det kulturelle område viser mindretallenes bidrag sig for det første gennem deres kompetencer for så vidt angår socialkapital og for det andet gennem de forskellige infrastrukturer, som de gør brug af ved arrangementer og lignende. Aktiviteter på det kulturelle område bidrager til en kulturel mangfoldighed i regionen og omfatter teater, koncerter, museer, ungdoms- og sportsklubber, PR-arbejde og biblioteker, medier samt kirkelige arrangementer. De nok vigtigste mindretalsaktører på dette område er SSFs kulturudvalg og Friserrådets forbund i Slesvig-Holsten samt BDNs kulturudvalg i Danmark. Skønsmæssigt lokker deres 2.700-3.000 arrangementer pr. år cirka 70.000-100.000 gæster til. Dertil kommer de cirka 30.000 gæster på mindretalsmuseerne. Den forbilledlige deltagelse fra ungdomsorganisationerne, medierne, de forskellige biblioteker og arkiverne bør heller ikke overses.

På området uddannelse og efteruddannelse udgør særligt de talrige selvforvaltende institutioner med deres infrastrukturer og kompetencer indenfor human- og socialkapital en afgørende merværdi. 146 private institutioner underviser under Det Danske Skoleforbund for Sydslesvig og Den Tyske Skole- og Sprogforening for Nordslesvig (DSSV – Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig) samlet 10.000 elever i de (henholdsvis tre i tilfældet den danske skole i Risum-Linholm) to hovedsprog. Disse skoler råder over et budget på samlet EUR 83 millioner, der sammensættes af midler fra den respektive stat/delstat og moderstat. Roma/Sinti-folket råder ikke over egne skoler men har startet et program gennem hvilket Roma/Sinti-folkets børn støttes af romani-talende lærere på tre skoler i Kiel.

Inden for den sociale sektor er mindretallenes kompetencer og bidrag af væsentlig betydning som socialkapital, da det meste arbejde sker på frivillig basis. Samlet driver det tyske og danske mindretal 72 serviceorganer for ældre, svage og syge mennesker. Det årlige budget er på EUR 7,6 millioner. Derudover støttes vanskeligt stillede med finansieringen af deres bolig. Både det danske og tyske mindretal samt nordfriserne organiserer på frivillig basis et stort antal arrangementer for ældre medlemmer. Roma/Sinti-folket har ydet pionerarbejde indenfor socialt boligbyggeri for vanskeligt stillede medlemmer.

På økonomisk niveau yder mindretallene værdifulde bidrag indenfor områderne landbrug og miljø, energi, trykte medier og kulturturisme. De tre største mindretal kan se tilbage på en mangeårig tradition indenfor landbrug. Samlet repræsenterer deres to store landbrugsorganisationer *Landwirtschaftlicher Hauptverein für Nordschleswig* (LHN) og Fælleslandboforeningen for Sydslesvig 905 medlemmer på begge sider af grænsen. Ud over de mange rådgivende serviceydelser tilbydes landmændene også fordelagtige kreditmuligheder. Landmændene i det tyske mindretal er også pionerer inden for områderne økologisk landbrug og bioenergi, mens medlemmer af det danske mindretal har startet en lokal bevægelse i henhold til det globale initiativ ”think global, act local”. Inden for mediesektoren kan mindretalsaviserne Flensborg Avis og *Der Nordschleswiger* se tilbage på samlet 200 års traditioner og erfaringer. Deres evner inden for selvforvaltning og finansiering viser mindretallene også i de af dem drevne kulturhistoriske museer som f.eks. Dannevirke-museet i Slesvig-Holsten, det tyske museum og det tyske skolemuseum i Danmark samt de mange nordfrisiske museer. På turistniveau anses mindretalskøkkenerne samt den generelle kulturelle mangfoldighed som en positiv værdi.

En undersøgelse af grænseoverskridende samarbejdsprojekter har vist, at inden for alle områderne bortset fra det sociale område kan også dannelse af netværk på tværs af grænsen tælles med som en af mindretallenes kompetencer. Mindretallenes aktiviteter på tværs af grænsen er især taget til efter Danmarks indtræden i Schengen-samarbejdet. En tidligere tilbageholdenhed med hensyn til samarbejde på tværs af grænsen er afløst af talrige projekter først og fremmest inden for områderne kultur, klassisk musik, teater, børneteater, ungdomsarbejde, medier, biblioteksvæsen, museer og religion. Begge mindretalspartier deltager endvidere ligesom mindretalskolerne og landbrugsforbundene i samarbejdet på tværs af grænsen.

Der kan argumenteres for, at mindretallene i flere tilfælde har fungeret som „fødselshjælpere“ for projekter på tværs af grænsen særligt inden for områderne sundhed og transportvæsen.

På internationalt niveau råder alle mindretallene i grænseregionen over udpræget socialkapital via deres deltagelse i adskillige internationale civilsamfundsorganisationer som f.eks. den europæiske mindretalsorganisation FUEN, Det Europæiske Kontor for Mindre Anvendte Sprog (EBLUL) eller Jugend Europäischer Volksgruppe (JEV). Det tyske mindretal har som repræsentant for Danmark i Organisationen for Sikkerhed og

Samarbejde i Europa (OSCE) vist mindretallenes evner som ”formidlere” i forsoningsprocesser mellem forskellige mindretalsgrupper i Europa. Forbilledligt er også det pionerarbejde, som nordfriserne har ydet i forbindelse med Nordsøsamrådet. Derfor kunne man også betegne mindretallene som ”ambassadører” for regionen grundet deres positive internationale anerkendelse.

Samlet kan man sige, at mindretallene i grænseregionen bidrager positivt til samfundet på tre områder:

- Kapital (social-, human- og kulturkapital, innovation på tværs af grænsen, international anerkendelse, to- eller flersprogethed)
- Handlinger (brobyggere, „fødselshjælper“, „ambassadører“, netværkere, deltagere i frivilligt arbejde, formidlere) og
- Adfærd (åbenhed, interkulturel forståelse, historisk forsoning).

Den interkulturelle dialog i grænseregionen er især på det politiske niveau blevet styrket i de senere år og først og fremmest på eliteniveau. Trods periodiske afbrydelser af interkulturel udveksling på nationalt plan frem for alt på grund af konflikterne i det 20. århundrede har viljen til at opretholde dialogen overlevet på lokalt niveau. Dette viser sig ved den måde, som de lokale mindretals kollektive identiteter har videreudviklet sig specielt i den anden halvdel af det 20. århundrede. Mens mindretallenes indstilling i Slesvig-Holsten har udviklet sig fra opposition til engagement (det danske mindretal), fra udelukkelse til samarbejde (Roma/Sinti-folket) og indsats for sprogbevaring (nordfriserne), har den dobbelte loyalitet (det tyske mindretal) præget mindretalspolitikken i Danmark. Efter 1989 og vedtagelsen af vigtige internationale aftaler indenfor beskyttelse af mindretal som f.eks. Europarådets Rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal (1995) forstærkedes også flertalsbefolkningens interesse for udveksling, og de politiske instrumenter i dialogen blev videreudviklet til et net af institutioner og udvalg. I dag findes der samlet i Tyskland og Danmark 16 officielle fora og komiteer, i hvilke mindretal og flertal mødes.

Også den uformelle dialog er blevet intensiveret i løbet af de seneste år, også her hovedsageligt på eliteniveau. Således rådgives der hele tiden på begge sider af grænsen mellem mindretalspartier og flertalspartier. Også de forskellige arrangementer til historisk forsoning som f.eks. den årlige Oversø-march og aktiviteter til fremme af to- og flersprogethed som initiativet *Sprachenland Nordfriesland* og de fælles anstrengelser for anerkendelse af området omkring Hedeby og Dannevirke som UNESCO-verdenskulturarv, er eksempler på den interkulturelle dialog. På samfundsmæssigt niveau er denne udveksling synlig ved de talrige udmærkelser, som medlemmerne af mindretallene modtager for deres frivillige arbejde. Særlig nævneværdigt er også det faktum, at der finder en tiltagende uformel interkulturel dialog sted mellem de unge mennesker i regionen. Endvidere er hybride identiteter langsomt blevet til normen blandt de unge mindretalsmedlemmer.

Ikke desto mindre forbliver den interkulturelle dialog mest et elitefænomen. Nærværende studie gør opmærksom på, at det nu er et godt tidspunkt for fremme og sensibilisering af den interkulturelle dialog særligt blandt flertalsbefolkningen. Økonomiske strategier ville også kunne drage fordel af dette, hvis det lykkedes at gøre offentligheden opmærksom på nødvendigheden af og fordelene ved udveksling mellem kulturer gennem offentlige debat, fælles marketingkampagner, integrering af institutioner, elektroniske webportaler og ressourcer samt ikke mindst gennem indførelse af fælles undervisningsmaterialer. Interkulturel dialog bør ikke længere betragtes som en barriere og en hæmsko men snarere som en chance for grænseregionen.

Den eneste sektor, der ikke kan konstatere vækst i den interkulturelle udveksling, er erhvervslivet. Selv om det allerede er påvist, at mindretallene er i aktiv kontakt med deres moderstater, har erhvervslivet stadig ikke opdaget dette potentiale for vækst og udvikling. Denne mangel på opmærksomhed på mindretal og deres kompetencer på økonomisk niveau virker i betragtning af deres værdifulde samfundsmæssige bidrag og tilførslen af bløde og hårde lokaliseringsfaktorer på forskellige områder selvmodsigende. Nærværende studie anbefaler, at mindretallene inddrages i alle løbende og fremtidige økonomiske udviklingsstrategier. Dette ikke kun på grund af deres kompetencer men også på grund af deres innovationspotentiale, som de har bevist i forbindelse med det grænseoverskridende erhvervssamarbejde. Region Syddanmarks Vækstforum samt IHKs ”Nye horisonter i Norden” bør inddrage mindretallene i deres arbejde som ligeberettigede partnere. Derudover bør mindretallene

deltage i udviklingen af en kulturhistorisk turismestrategi. Mindretallenes kompetencer inden for interkulturel forståelse (kulturreksperter, kulturambassadører) kan også bidrage væsentligt til forbedring af arbejdsmobiliteten på tværs af grænsen. Det samme gælder også for INTERREG-initiativerne. På politisk niveau eksisterer allerede en forbilledlig struktur for deltagelse og konsultering af mindretal i politiske processer. Meget af dette kunne også overføres til erhvervslivet.

Eksisterende uddannelses- og vidensklynger i grænseregionen bør udvides med viden om mindretallene.

Selv om bevidstheden om mindretallenes kompetencer er stigende i regionen, er der til dato ikke taget højde for dette inden for rammerne for udvikling af en grænseoverskridende uddannelses- og vidensklynge. Ud over mindretallenes kompetencer findes der i regionen en række institutioner med specifik viden og knowhow på mindretalsområdet. Nærværende studie har identificeret 51 institutioner (minus mindretalsskoler og aftenskoler), der beskæftiger sig med mindretalstematikker i deres daglige arbejde og er aktive inden for områderne undervisning og skole, forskning, kapacitetsopbygning, interkulturel dialog og deltagelse af civilbefolkningen. Disse institutioner udgør en mindretalssektor, der dog ikke er synlig i de regionale udviklingsstrategier. Derfor anbefales det at benytte de allerede tilstedeværende kompetencer og integrere dem i uddannelses- og vidensklyngen.

For at kunne håndtere udfordringerne ved markedsdeltagelse bør viden og knowhow om mindretallene konsolideres. Samarbejdet mellem institutionerne er minimalt selv om der for 10 år siden blev lavet et udkast til en vision om samarbejde. Det foreslås, at DialogForumNorden (DFN) overtager koordineringen af et sådant samarbejde for at gøre de tilstedeværende kompetencer og den forhåndenværende viden mere synlig både i grænseregionen og på internationalt niveau. Dette kan ske i form af et formelt netværk eller i form af en "mindretalsklynge". Nærværende rapport behandler rammerne og betingelserne for en potentiel mindretalsklynge, som blandt andet kræver udarbejdelse af en handlingsplan og koordineret fundraising. En klynge eller et netværk kunne på denne måde blive udbyder af forskellige kurser, seminarer og undervisningstilbud inden for områderne interkulturel udveksling og fredssikring samt institutions- og kapacitetsopbygning. Denne store erfaringsskat kunne således videregives til den samlede befolkning i grænseregionen såvel som til mindretal fra hele Europa.

Mindretalspolitikken bør internationaliseres. Den bestående mulighed for at integrere mindretalssektoren i den økonomiske udvikling kræver dog først en stigende internationalisering af denne sektor. Forbundsstaten Slesvig-Holsten og Region Syddanmark bør i samarbejde med Region Sønderjylland-Schleswig tage initiativet til at positionere grænseregionen med dens store mindretalsviden på internationalt niveau. DFN bør støtte dette politiske initiativ med den nødvendige faglige viden.

Interkulturalitet og økonomisk udvikling bør kombineres i den offentlige diskurs. Kun sådan lykkes det at bringe innovative entreprenører til regionen. Disse tiltrækkes af åbne, multikulturelle samfund. De nuværende positive betingelser bør benyttes til i højere grad at opbygge den kulturelle dialog på det økonomiske område. Passende marketingkampagner og slogans kunne profilere grænseregionen som en kulturelt mangfoldig region. Derudover bør en to- eller flersproget politik for det offentlige rum også overvejes. Endeligt kunne politiske aktørers gøre mindretalskompetencerne kendte som indre ressource på både lokalt og internationalt niveau.

Formålet med det foreliggende studie er at støtte den slesvig-holstenske *Landdag* i udarbejdelsen af en udviklingsstrategi for den tysk-danske grænseregion. En dertil svarende opgave blev udliciteret i efteråret 2006. Studiet blev gennemført i 2007 af Det Europæiske Akademi (European Academy), i Bozen/Bolzano i samarbejde med Det Europæiske Centrum for Regionen Barcelona – en filial af Det Europæiske Institut for Offentlig Forvaltning (EIPA) Maastricht. Resultaterne af forskningsarbejdet præsenteres i den foreliggende rapport.

Inden for rammerne af dette studie undersøges det, hvordan de fastboende mindretals kompetencer kan integreres som et udviklingsselement i den regionale udviklingsstrategi i den tysk-danske grænseregion. Den deraf vundne indsigt skal underbygge bestemte strategiske mål udarbejdet af den slesvig-holstenske *Landdag*.

Disse mål omfatter blandt andet:

- Fremme af den forhåndenværende viden blandt flertalsbefolkningen om de nationale mindretals kompetencer samt deres sproglige, kulturelle og økonomiske merværdi for den regionale udvikling;
- Integrering af mindretalskompetencer i eksisterende studier og strategier for at sammenføre disse til en samlet strategi;
- Fremme af den brede offentligheds kendskab til mindretalsrettigheder;
- Definition af rammerne for mindretalspolitik på regionalt, nationalt og europæisk niveau.

I den forbindelse bør et muligt samarbejde mellem interesserepræsentanter for mindretallene tages med i anbefalingerne.

Rammerne for opgaven fremhæver, at studiet først og fremmest alt skal undersøge to områder inden for mindretalskompetencer i regionen: Samarbejdet mellem de forskellige interesserepræsentanter for mindretallene og regionens historiske og kulturelle rødder, der rækker tilbage til det tidligere hertugdømme Schleswig.

Efterspørgslen på et sådant studie skal ses i konteksten af den ”nye” regionalisme, der har præget Europa i forstærket grad siden de sene 1980'ere. I modsætning til den traditionelle tendens, der fraviger forandringer og forsvarede traditioner, ligger tyngdepunktet af denne nye strømning i moderne, fremtidsorienterede regionspolitikker. Territorier belyses på ny og bliver evalueret langt bredere end det traditionelle nationalstatslige syn tidligere har tilladt. Et tiltagende pres ovenfra såvel som nedenfra tvinger regionerne til at genoverveje deres fremgangsmåder. Udviklinger, som de hastige forandringer på de internationale markeder og europæisk integration, fører til en ny definition af regionernes roller og deres socioøkonomiske rum.

Adskillige initiativer på begge sider af den tysk-danske grænse har vist, at udarbejdelsen af en ny udviklingsstrategi for regionen er nødvendig. For eksempel har et klyngestudie udført i 2004 vist forskellene i klyngeudvikling på begge sider af grænsen, og udarbejdelse af en samlet klyngestrategi for hele grænseregionen er blevet forelagt. I 2005 udarbejdede Region Sønderjylland-Schleswig en grænseoverskridende økonomisk udviklingsstrategi, der identificerede fire specifikke handlingsfelter: Kompetencer, viden, fritid og samarbejde. Parallelt dermed har en dansk-tysk regeringskommission undersøgt, hvilke forhindringer der findes på det grænseoverskridende arbejdsmarked, og hvordan arbejdsmobiliteten i regionen kan øges. Slutteligt blev der i 2006 etableret et tysk-dansk erhvervsforum. Selv om prominente politikere hyppigt har understreget vigtigheden af de lokale mindretal og deres kompetencer for grænseregionen, tages der ikke højde for dem i de på nuværende tidspunkt eksisterende strategier.

Derfor er nærværende studie baseret på antagelsen om, at mindretalskompetencer udgør en lokalitetsfaktor for regionen. Da der hidtil ikke har været udført forskning, der analyserer mindretalskompetencer som en lokalitetsfaktor, anvendes her en arbejdsdefinition, der læner sig op ad den traditionelle lokalmanagementteori:

Lokalitetsfaktorer er de mindretalskompetencer, der kan beskrives kvantitativt eller kvalitativt inden for politiske, økonomiske, kulturelle, sociale og uddannelsespolitiske områder, og som kunne være af betydning for beslutninger vedrørende fremtidige strategier i grænseregionen truffet af myndigheder, virksomheder, organisationer og individuelle aktører.

Afhængig af kompetencetypen findes der hårde og bløde lokalitetsfaktorer. Til de hårde lokalitetsfaktorer hører for eksempel institutioner, tjenesteydelser og infrastruktur. Til de bløde lokalitetsfaktorer tælles human- og socialkapital, interkulturel tolerance, interkulturelt samarbejde, kulturelle aktiviteter osv. Den samlede værdi af de forskellige lokalitetsfaktorer (disse kan være af negativ eller positiv art) afgør en udviklingsstrategis orientering. I det foreliggende studie vil den samlede værdi af lokalitetsfaktoren ”mindretal” vise, om mindretallene udgør en merværdi for samfundet generelt og særligt for grænseregionens udviklingsstrategi.

Begrebet „kompetencer“ omfatter evner og ydelser. De nationale mindretals kompetencer analyseres inden for rammerne af dette studie udelukkende i forbindelse med deres kollektive aktiviteter, som for eksempel:

- Socialt og politisk engagement
- Samfundsmæssige aktiviteter
- Social- og humankapital
- Selvforvaltning
- Interkulturel dialog
- Innovation

Da der også skal tages højde for samarbejdet mellem de forskellige interesserepræsentanter i henhold til opgavebeskrivelsen, analyseres følgende:

- Offentlig forvaltning
- Universiteter
- Forskningsinstitutioner
- Uddannelsesinstitutioner
- Grænseforbund
- Specialiserede institutioner
- Mindretalsmedier
- Internationale netværk

Derved bør følgende nøglespørgsmål besvares:

1. Hvilke kompetencer fremviser mindretallene?
2. Hvilke hårde og bløde lokalitetsfaktorer resulterer disse kompetencer i?
3. Hvilke andre mindretalsrelaterede kompetencer og evner findes der i regionen?
4. Hvordan kan disse kompetencer udnyttes?
5. Hvordan kan disse kompetencer bidrage til en udviklingsstrategi for grænseregionen?

Følgende nationale mindretal undersøges i dette studie:

Det danske mindretal i Slesvig-Holsten (ca. 50.000 personer);

Den nordfrisiske folkegruppe i Slesvig-Holsten (ca. 50.000 personer);

Roma/Sinti-folket i Slesvig-Holsten (ca. 5000 personer);

Det tyske mindretal i Syddanmark (ca. 15.000 – 20.000 personer).

Roma/Sinti-folket i Danmark er ikke medtaget i studiet, da denne gruppe hovedsageligt findes i Helsingørmsområdet nord for København. De i grænseregionen bosiddende indvandrere er heller ikke medtaget i undersøgelsen, da dette ikke fordres af opgaven.

Studiet begynder med en kort beskrivelse af grænseregionens kultur og identitet (del II). I del III og IV fremstilles de centrale analyser og anbefalingerne tilbydes i den femte del. Del III indeholder en udførlig analyse af lokalitetsfaktorer. Derved undersøges mindretallenes kompetencer og bidrag til samfundsudviklingen (kapitel 1), til samarbejde på tværs af grænsen (kapitel 2) samt deres betydning for kulturturismen i regionen (kapitel 3). Som næste skridt analyseres den interkulturelle dialog i grænseregionen som en mulig lokalitetsfaktor. Først belyses udviklingen af de mindretalsidentiteter, der er opstået i løbet af den nyere historie samt deres betydning for den interkulturelle dialog (kapitel 4). Da en interkulturel dialog kræver mindst to samtalepartnere, skildres i næste kapitel de offentlige myndigheders arbejde (kapitel 5). Analysen af lokalitetsfaktorer afsluttes med en diskussion af det uformelle arbejde for at styrke den interkulturelle dialog, der foretages på begge sider (kapitel 6) af grænsen. Til sidst sammenfattes alle mindretalskompetencer og opdeles i hårde og bløde lokalitetsfaktorer.

Samarbejdet mellem interesserepræsentanterne og mindretallenes mulige bidrag til de regionale udviklingsstrategier skildres i del IV i samlet fire kapitler. For at sætte dette mulige samarbejde i et bredere perspektiv beskrives først de politiske rammebetingelser for samarbejde på tværs af grænsen (kapitel 7) efterfulgt af en analyse af henholdsvis mindretallenes deltagelse og hensyntagen til mindretallene i diverse strategier for økonomisk udvikling i regionen (kapitel 8). Derefter diskuteres de institutioners kompetencer og evner, der beskæftiger sig med mindretalsanliggender og mulige samarbejdsmodeller (kapitel 9). Da klyngebildelse hører til de vigtigste instrumenter inden for europæisk regionaludvikling, og da dette allerede benyttes i den tysk-danske grænseregion, undersøger det efterfølgende kapitel mulighederne for en "mindretalskompetenceklynge" (kapitel 10). Til slut sammenfattes mulighederne for et samarbejde mellem interesserepræsentanterne og mindretalsinstitutionerne.

Del V fremsætter anbefalingerne for fremtidige tiltag og samarbejde samt for mulige mindretalspolitikker i grænseregionen. Disse anbefalinger formuleres på den ene side på basis af empirisk forskning i grænseregionen og på den anden side på basis af forskellige lokale, regionale, bilaterale og europæiske studier og samarbejdsstrategier. En beskrivelse af den anvendte metodologi findes i Bilag A.

Studiets målgruppe er i første række politikere og embedsmænd på kommunalt, amtskommunalt og regionalt plan tillige med delstats- og nationalt plan. Del III kan have primær interesse for forskere interesseret i mindretalsanliggender. Del IV har formentlig størst interesse for lokale beslutningstagere og aktører.

Del II Kultur og identitet i grænseregionen

Den tysk-danske grænseregion svarer fortrinsvis til hertugdømmet Slesvigs område og rækker fra floden Eider i det, der i dag er Slesvig-Holsten, til floden Kongeåen i det, der i dag hører til region Syddanmark. Siden det tolvte århundrede har hertugdømmet været under skiftende tysk og dansk befalingsmagt omend med overvejende dansk dominans. Folkeafstemningen i 1920, ved hvilken slesvigerne skulle beslutte, om de ville høre under den tyske eller den danske stat, førte ikke kun til Slesvigs deling men også til en deling af den indtil da fælles bi-kulturelle identitet. Det 20. århundredes begivenheder og konflikter forværede forholdet mellem de to nationer. Opbygningen af samarbejdsforhold og en fælles regional identitet efter 1945 blev derfor en lang og møjsommelig proces. Europæisk integration, Schengen-samarbejdet og andre eksterne faktorer som globalisering og ny regionalisme (Europas regionalisering) har i væsentlig grad fremmet denne tilnærmelsesproces henover grænsen. I dag søges der i det nye europæiske Slesvig efter en identitet, som kan føre grænseregionen frem i det 21. århundrede.

Den tysk-danske grænseregion, der er i fokus i dette studie, omfatter følgende amter og kommuner:

- Flensborg kommune (DE),
- Slesvig-Flensborg amt (DE),
- Nordfriesland amt (DE)
- Rendsburg-Eckernförde amt nord for floden Eider (DE)
- Haderslev kommune (DK)
- Åbenrå kommune (DK)
- Tønder kommune (DK)
- Sønderborg kommune (DK)

I grænseregionen, der strækker sig over næsten 10.300 km², bor ca. en million mennesker. Tæt på 12,5% af den samlede befolkning hører til de fire nationale mindretal, der bor i regionen, og som dette studie undersøger. Den største koncentration af mindretal befinder sig i Flensborg kommune (21%) og i amtet Nordfriesland (ca. 30%). Andelen af mindretal i de fire danske kommuner, i hvilke der hovedsageligt bor medlemmer af det tyske mindretal, er på 5-8%, mens der i amtet Rendsburg-Eckernförde, hjemegnen for en stor del af Roma/Sinti-mindretallet, er et mindretal på 1,5%. Der findes ingen præcise oplysninger om etniske tilhørsforhold i Tyskland og Danmark, da befolkningsoptællingerne i de to lande ikke omfatter spørgsmål om etnisk herkomst.

Trods disse fakta er det i vid udstrækning ukendt, at den tysk-danske grænseregion er en af de kulturelt mest mangfoldige regioner i Europa. Samlet kan der identificeres mindst 11 forskellige folkegrupper inklusiv de fire nationaliteter, der behandles i denne undersøgelse (Klatt, 2006). Disse omfatter

1. Danskere
2. Tyskere
3. Danskere fra grænseregionen (Sønderjyder)
4. Tyskere fra grænseregionen (Slesvig-Holsten)
5. Det danske mindretal i Sydslesvig
6. Det tyske mindretal i Nordslesvig
7. Indvandrede danskere i Sydslesvig/udvidet dansk mindretal (danskere, der er indvandret fra en region i Danmark)

-
8. Indvandrede tyskere i Nordslesvig/udvidet tysk mindretal (tyskere, der er indvandret fra en region i Tyskland)
 9. Nordfrisere
 10. Roma/Sinti-folket
 11. Immigranter

Kategorien "immigranter" kan igen opdeles i mange nationaliteter. I 2005 blev der alene i Slesvig-Holsten registreret 31 forskellige nationaliteter. Derudover er regionen hjemegn for syv forskellige sprog og dialekter:

1. Tysk
2. Dansk
3. Sydslesvigsk dansk (tales af medlemmerne af det danske mindretal)
4. Sønderjysk (dansk dialekt, der tales af danskere og det tyske mindretal i Nordslesvig)
5. Frisisk med alle dets dialekter
6. Plattysk
7. Romani

Regionens kulturelle mangfoldighed overses derfor ofte. Man taler højest om dens tosprogethed og de to nationale kulturer. Men det er ikke uhørt, at de grænsetilstødende regioner antages for at være ensprogede. Ligeledes antages det også, at kun den danske kultur eksisterer nord for grænsen, og syd for grænsen eksisterer kun den tyske kultur. Diskussioner og rapporter i de lokale offentlige medier sker for det meste kun på et sprog. Skildringen af grænseregionen er knyttet til alle de aspekter, der har præget Europa i det 20. århundrede: statsdsskillemelse og kulturdeling. Ideen om interkulturel sameksistens ses primært som en positiv idé hos den politiske elite. Som en følge af dette bliver grænsen i første omgang af flertalsbefolkningen set som et skæringspunkt mellem to nationalstater. Sekundært bliver den også omtalt som en port til Norden eller som overgangen fra det kontinentale Europa til de skandinaviske lande.

Protestantisme er den fremherskende religion i grænseregionen, også selv om regionen er blevet hjemegn for mange muslimske immigranter. De grundværdier, der formidles i de danske og slesvig-holstenske skoler, følger hovedsageligt den protestantiske etik om tolerance og disciplin. Flertalsbefolkningens bevidsthed omkring den kulturelle mangfoldighed er ringe selv om politiske ledere har gjort meget for at overvinde konflikterne fra det 20. århundrede. Forsoning er stadigvæk forbeholdt de politiske eliter og indtil for nylig også mindretallene. Man ser regionens historie taget i betragtning alligevel en mangeårig tradition for interkulturel dialog, en dialog der er tiltaget kraftigt efter grænsen blev åbnet og grænsekontrollen forsvandt.

De nationale følelser forbliver dog stærke på begge sider af grænsen og er langt fra overvundne. Selv om forholdene mellem nationalstaterne nu er baseret på samarbejde, så spiller nationale følelser stadig en stor rolle især på lokalt plan. Repræsentanter for mindretallene konfronteres fra tid til anden med dette i politiske debatter. Ikke desto mindre kan regionen ses som mindretalsvenlig, navnlig i lyset af det veludviklede net af samarbejdsfora for de nationale mindretal.

På det sociale niveau er regionen konfronteret med de samme problemer som mange andre grænseregioner i Europa. Samfundet bliver ældre og ældre, og de unge mennesker finder ofte et større udvalg af muligheder uden for regionen. Det udgør klart en udfordring at holde på de unge i regionen ikke kun for mindretallene men også for den samlede befolkning. Det har derfor udviklet sig til en fælles bestræbelse for både flertallet og for mindretallet at kæmpe for at skabe en revitalisering af regionen og for at integrere regionen som et progressivt og innovativt område. Mobiliseringen af sociale netværk og bevægelser, der øger regionens konkurrenceevne og innovationskapital, sker i samfundets top. Grænseregionens aktører kæmper derfor for at skaffe nye og passende rammebetingelser for regionens udvikling.

Hvis man kan tale om en politiske identitet er grænseregionens identitet en blanding af progressive og konservative strømninger med et stadigt voksende antal naturforkæmpere, der arbejder for bevaring af et sundt miljø. Der findes mange områder i regionen, der er særligt økologisk følsomme som for eksempel Vadehavet og dets

dyreliv. Inden for området vindenergi, der beskæftiger en ikke ubetydelig del af det lokale erhvervsliv kan regionen medregnes i gruppen af progressive og innovative regioner. Samtidig findes der i grænseregionen også mange andre erhverv, herunder også traditionelle erhverv som landbrug, let industri, grænsehandel, skibsværfter, transport, krydstogter og turisme, serviceerhverv.

På internationalt niveau er grænseregionen endnu ikke en indflydelsesrig aktør. Økonomien på den slesvig-holstenske side er stadig præget af den tyske genforening og den deraf følgende økonomiske nedgang. Den nye administrative Region Syddanmark, der trådte i kraft d. 1. januar 2007, er økonomisk bedre stillet men står endnu ved begyndelsen af en reel regionalisering.

En fælles regional identitet i den tysk-danske grænseregion eksisterer således ikke i dag. En fælles slesvigsk identitet, der er baseret på det gamle hertugdømme Slesvigs interkulturelle rødder, er blevet vurderet som værende umulig at omsætte til virkelighed af adskillige eksperter primært på grund af de talrige konflikter i det 20. århundrede (Klatt, 2006). På grund af de historiske omstændigheder og den stadigt nærværende nationale grænse er det stadig ikke lykkedes regionen at udvikle en fælles identitet, som kunne være interessant for turister og investorer. Regionen er derfor konfronteret med det paradoks, at den har brug for en ny identitet, men den er endnu ikke klar til at benytte dens fælles og interkulturelle rødder til dette.

Del III

Nationale mindretal som lokalitetsfaktor

Grænseregionens kultur er tæt forbundet med historien, som også er præget af de fire bosiddende mindretal gennem deres kollektive aktiviteter og kompetencer. At handle i fællesskab kræver tilstedeværelse af social- og humankapital hos medlemmerne af et mindretal – kompetencer, der i dette studie identificeres som de fire mindretals bløde lokalitetsfaktorer. Men kollektive aktiviteter skaber også hårde lokalitetsfaktorer som de institutionelle infrastrukturer eller serviceydelser, der tilbydes mindretals- og flertalsbefolkningen. Hvilken betydning disse har for grænseregionen, analyseres i del IV. En mere præcis beskrivelse af de forskellige mindretalsinstitutioner findes i *Landagens Minderheitenbericht 2007* (se referenceliste).

Dette kapitel behandler mindretalskompetencerne og deres betydning som bløde og hårde lokalitetsfaktorer i regionen, og hvordan de bidrager til konstituering af samfundet og den interkulturelle dialog. Følgende områder diskuteres:

- Mindretalskompetencer
- Betydningen af mindretallenes samarbejde på tværs af grænsen samt det transnationale samarbejde for grænseregionens udvikling
- Turisme og mindretallenes kulturelle arv
- Betydningen af institutionelle rammer for dialog
- Den interkulturelle dialog

Den afsluttende sammenfatning giver et overblik over mindretallene som hårde og bløde lokalitetsfaktorer i grænseregionen.

A. Bidraget til samfundet

For at kunne identificere mindretallenes kompetencer som lokalitetsfaktorer er følgende områder blevet undersøgt med henblik på fælles mindretalsaktiviteter og -initiativer:

- Politisk deltagelse
- Kulturliv
- Uddannelsessektoren
- Sociale servicetilbud
- Erhvervslivet

Mindretalskompetencer og -evner ses ved mindretals bidrag til hverdagslivet i et samfund samt ved kontakten til medlemmerne af flertalsbefolkningen. Den vellykkede ledelse af mindretalsinstitutionerne i grænseregionen kræver kulturelle kompetencer og evner fra mindretallet. Disse kompetencer drejer sig mest om kultur, som det må antages at flertalsbefolkningen ikke besidder. Inden for rammerne af dette studie analyseres mindretalskompetencerne overvejende på basis af de af dem frembragte strukturer og fælles handlinger og ikke på basis af individuelle medlemmers evner. Det antages for et faktum, at mindretalsinstitutionerne og -organisationerne er nødvendige for det sociale sammenhold i et samfund.

Mindretallene i grænseregionen er repræsenteret i alle samfundets vigtige sektorer. Derudover har hver gruppe udviklet sin egen socialpolitiske indgangsvinkel: Medens det danske mindretal har besluttet sig for en relativ løs og derfor mere bred struktur, der giver deres institutioner handlefrihed, er det tyske mindretals organisationsstruktur

opdelt men med fælles ledelse. Den frisiske folkegruppe repræsenteres ligeledes af en organisation, hvori-
mod Roma/Sinti-folket er repræsenteret af enkelte lederpersonligheder (se Minderheitenbericht 2007). I
det følgende fremstilles forskningsresultaterne af analysen af lokalitetsfaktorer på de forskellige områder.

1. Mindretalskompetencer

Socialkapital er ethvert mindretals overlevelsesværktøj, således også for mindretallene i grænseregionen. Ved socialkapital forstår man den kollektive værdi af sociale netværk og de forbindelser, der opstår deraf. Socialkapital er således et centralt element for opbyggelse og opretholdelse af et demokrati (Bourdieu, 1972, 1977). En lav grad af socialkapital fører til et stift politisk system med manglende deltagelse. Formelle offentlige institutioner har brug for socialkapital for overhovedet at kunne fungere. Mindretallenes socialkapital betragtes i dette studie som en blød lokalitetsfaktor.

Det er svært at måle socialkapital. En vurdering laves som oftest på baggrund af intuition og erfaring. En sådan subjektiv vurdering er derfor svær at måle kvantitativt. Opretholdelse af egen kultur og identitet er en daglig udfordring for alle mindretal og kræver dannelse af sociale netværk. Hvis disse netværk kun knyttes inden for mindretallet og ikke på tværs af kulturelle grænser, har de ingen effekt på samfundet, og der opstår altså ingen merværdi. Mindretallenes socialkapital ved den tysk-danske grænse har som følge af diverse aktiviteter imidlertid har effekt også ud over de enkelte folkegrupper.

For det første påtager mindretallene sig påfaldende meget frivilligt arbejde. Mens det ikke er muligt præcis at fastslå, om der er en højere grad af deltagelse i frivilligt arbejde inden for mindretallene end inden for flertallet, har studiets resultater vist en høj grad af deltagelse af unge (frem for alt indenfor sport) og pensionister. Også den arbejdende del af mindretallene deltager i folkegruppernes aktiviteter om end i begrænset omfang. Et godt eksempel på socialkapital er de mange frivillige medarbejdere inden for kultur og ældrepleje. Flensborg Stadt har flere gange æret mindretalsmedlemmer for deres uselviske indsats, og Slesvig-Holstens ministerpræsident har anerkendt Roma/Sinti-ledelsens arbejde ved at tildele dem den slesvig-holstenske medalje.

Socialkapital manifesterer sig også i samarbejde på tværs af grænser samt i deltagelse i internationale netværk. Langs grænsen har det danske mindretal i Slesvig og det tyske mindretal i Nordslesvig udarbejdet fælles strategier til underbygning af deres kulturelle, sociale og politiske mål. Deres velkendte motto „Vi arbejder ikke imod hinanden men med og for hinanden“ er et klart tegn på, at mindretallene samler og sammenkæder deres socialkapital for at kunne opbygge deres fremtidige aktiviteter. Denne type socialkapital for så vidt angår skarpelse af konflikter må betragtes som ikke kun et væsentligt bidrag til fred i regionen men også til det sociale sammenhold i regionen. På internationalt niveau er de danske og tyske mindretal såvel som nordfriserne og Roma/Sinti-folket involverede i forskellige paneuropæiske organisationer som FUEN med kontor i Flensborg. Nordfriserne er endvidere integreret i mange netværk på internationalt plan først og fremmest med mindretal fra Holland og Storbritannien. Nordfriserne har også taget rollen som „fødselshjælpere“ for den slesvig-holstenske regering i Nordsøsamrådet. Endvidere udpegede den danske regering i 1990s det tyske mindretal til ambassadører og mæglere under det af Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE) støttede tiltag med henblik på at tilnærme de nye demokratier i Østeuropa og diskutere initiativer til beskyttelse af nationale mindretal. Også Roma/Sinti-folket danner internationale netværk primært med deres egne i hele Europa. Selv om Roma/Sinti-folket bor i Slesvig-Holsten, har de tætte forbindelser til andre Roma/Sinti-folk og deres paneuropæiske organisationer i hele Europa.

1.1 Politisk deltagelse

At de tre store mindretal i grænseregionen (det danske og det tyske mindretal samt nordfriserne) besidder socialkapital, begrundes med den ualmindelige deltagelse i den regionale og lokale politik, tillige med deltagelsen i debatter om nationale og internationale temaer. Også Roma/Sinti-folket har på grund af personlige kontakter en stærk og direkte politisk forbindelse til regeringen i Slesvig-Holsten. Det dansk-frisiske parti Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV) er som mindretalsparti fritaget fra den i Slesvig-Holsten gældende 5 % -regel, og partiet har således været repræsenteret i *Landdagen* uafbrudt siden 1958. I dag er det det tredjestørste parti i Slesvig-Holsten målt på medlemmer. Generelt bidrager SSV til politiske debatter og til beslutningstagning og er værdsat på grund af dets omfangsrige arbejde og objektivitet i forbindelse med mange tematikker. Selv om nogle eksperter betragter tilnærmelsen til Danmark og den nordiske model som en svaghed, betragtes det i den almindelige offentlighed som oftest som en merværdi. Forbindelsen til Norden har fra tid til anden vist sig at være en fordel for *Landdagen* i Kiel, idet medlemmer af SSV har fungeret som formidlere mellem *Landdagen* og det danske Folketing eller den danske regering.

Slesvigsk Parti (SP), der repræsenterer det tyske mindretal i Danmark, er ganske vist fritaget fra 2 % -reglen, men er dog ikke p.t. repræsenteret i det danske Folketing. I stedet opretholdes et repræsentationskontor (Sekretariatet) i Folketinget, og partiet arbejder med stor succes på både lokalt og regionalt niveau. Under den danske kommunalreform i 2005/06 viste partiet ukendt styrke, der først og fremmest viste sig ved innovative kampagneideer og enkelte mandaters tiltrækning af flertalsstemmer.

Medens begge partier i de første årringer profilerede sig på mindretalspolitik og -rettigheder, udmærker de sig i dag ved en regional politisk tilgang. Partierne er i dag lige så involverede i økonomisk udvikling, fremme af regionen, miljø og energi som i kulturelle og uddannelsesmæssige temaer. For det meste diskuterer disse partier i øjenhøjde med de andre store partier i regionen. Både SP og SSV er relativt politisk uafhængige, hvilket er en stor fordel i den respektive nationale politik. Bidragene anses som værende værdifulde og integreret i den politiske debat, og lejlighedsvis bliver partierne hørt i forbindelse med specifikke temaer på nationalt niveau, særligt i forbindelse med nationale valgkampagner eller som kommentatorer. Begge partiledelser har fungeret for deres nationale regeringer som formidlere og „ambassadører“ for internationale anliggender. De fungerer også som bindeled mellem regeringen i Slesvig-Holsten og i Danmark. Begge partier har de seneste år oplevet et generationsskifte. Den ældre generation, der har været med i partierne siden efterkrigsårene, er blevet afløst af en velkvalificeret yngre generation, der er rettet mod Europa, og som lægger deres fokus på interkulturel integration og stabilitet. Begge partier driver offentlige informationskontorer og hjemmesider samt udsender pressemeddelelser og informationsblade både på mindretalssproget og på flertalsbefolkningens sprog.

Tabel 1- Mindretalspartiernes kompetencer

	SSV	Friserne	SP
Antal år i virke siden etableringen	59 (1948)		87 (1920)
Antal år i lokale/nationale parlamenter	49 (1958)		1920-1947, 1953-1964, 1973, 1975
Medlemstal	4.000		ca. 15.000
Stemmer ved de sidste valg	51.920		(kommunalvalg) 4.297
Pladser i de lokale/nationale parlamenter	1	1 (bei SSV)	Nej
Pladser i lokale regeringer	157	Ca. 100-150 (alle partier)	5
Antal taler afholdt i lokale/nationale parlamenter	199 (2006)		Ubekendt
Repræsentationskontor i det nationale parlament	Ja (i samarbejde med andre mindretal)		Ja
Tosproget informationssystem	Ja (dansk-tysk)	Nej	Nej

Kilder: www.schleswigsche-partei.dk, www.ssw.de, Minderheitensekretariat

1.2 Kulturelle bidrag

Kulturelle aktiviteter udgør en væsentlig andel af mindretallenes aktiviteter. Disse aktiviteter repræsenterer en betydelig mængde socialkapital. Mindretallenes bidrag på det kulturelle område inkluderer:

- Teater
- Koncerter
- Årlige festivaler
- Museer
- Ungdomsaktiviteter
- Sport
- PR-arbejde
- Biblioteker
- Medier
- Kirkelige aktiviteter

De fleste aktiviteter er offentligt tilgængelige (med eller uden medlemskab), enkelte drives på kommerciel basis. Selv om mange arrangementer også kan besøges af medlemmer af flertallet, er der enkelte arrangementer, ved hvilke tosprogethed er en nødvendighed. Flertalsbefolkningen deltager ofte i jazzkoncerter og klassiske musikarrangementer. Disse frivilligt arrangerede aktiviteter udgør et vigtigt bidrag til samfundet. Tabel 2 giver et kvantitativt overblik over de kulturelle aktiviteter, som mindretallene arrangerer årligt.

Tabel 2 – Kulturelle aktiviteter arrangeret af mindretallene per år

Organiseret af	Symfonikon- certer og ballet	Teaterforestil- linger	Børneteater	Jazzkon- certer	Festivaler inklusiv år- lige sammenkomster	Arrangementer	Samlet antal gæster	Årligt budget i Euro
SSF	11	19	50	6	5	2.700	70.000	4,7 millioner
BDN	Ja	Ja	Ja	Ikke til rådighed	Ikke til rådighed	Ikke til rådighed	Ikke til rådighed	Ikke til rådighed
Nordfriseme	Nej	Ja	2	Nej	5	7	2.000	242.900

Kilder: www.nf-verein.de, www.syfo.de, www.bdn.dk, Flensborg Avis

1.2.1 Teater, koncerter og årlige festivaler

Alle fire mindretal giver deres medlemmer mulighed for at deltage i arrangementer og aktiviteter på det kulturelle område. Sydslesvigsk Forening (SSF) og BDNs kulturudvalg er de største udbydere af store arrangementer som symfonikoncerter, jazzkoncerter og festivaler. Dette er først og fremmest et finansielt spørgsmål, idet finansielle midler bliver stillet til rådighed af de pågældende moderstater. Ganske vist kræver organiseringen af disse arrangementer et stort budget, men de kræver også synlighed blandt flertalsbefolkningen, idet adskillige arrangementer besøges af flertalsbefolkningen. Disse aktiviteter bidrager således til kulturelle møder og det lokale erhvervsliv i grænseregionen.

De nordfrisiske organisationer har langt færre finansielle midler til rådighed. Alligevel organiseres der mange arrangementer med hjælp fra frivillige. Dette er af stor betydning for opretholdelsen af den nordfrisiske kultur. Den Nordfrisiske Forening organiserer kulturelle projekter for unge frisere samt mange temadage som for eksempel informationsdage, kulturdage, skoleteaterdage, børnedage, regionale folkemusiktræf og museumsdage. Enkelte frisiske arrangementer som *Biikebrennen* (de store lejrål på strandene på St. Peter Dag i februar) eller folkedansergrupper tiltrækker til stadighed flere medlemmer af flertalsbefolkningen. Turismen med den nordfrisiske kultur, arkitektur og gæstfrihed udgør også et væsentligt bidrag til den lokale økonomi. Roma/Sinti-folket er måske den mest musikalske folkegruppe blandt mindretallene. Mange unge romaer lærer deres traditionelle musik, den såkaldte Sinti-jazz, allerede i en ung alder. At lære at spille guitar eller violin er et vigtigt bidrag til bevaring af den måske bedste guitartradition i Europa

(efter den berømte guitarist Django Reinhardt, fransk musiker), og det bidrager samtidig til den kulturelle mangfoldighed. Flertalsbefolkningen deltager sjældent i Roma/Sinti-folkets træf.

1.2.2 Boghandlere, arkiver og museer

En yderligere vigtig kulturel service, der ydes af mindretallene til samfundet, er opretholdelse og drift af biblioteker og arkiver. Det danske Centralbibliotek for Sydslesvig, *Verband deutscher Büchereien Nordschleswig* (Tyske Mindretalsbiblioteker i Nordslesvig) og *Nordfriisk Instituut* (Nordfrisisk Institut) er arbejder for bevarelsen af de kulturhistoriske vidnesbyrder for grænseregionen. Da disse institutioner også selv driver forskning inden for deres egen kultur samt inden for grænseregionens historie, yder de med deres kataloger og samlinger et væsentligt bidrag til bevarelsen af den lokale historie og dermed til samfundet generelt. Da specifikke sprogkunderskaber ofte er nødvendige for historieforskningen, må det antages at disse forskningsarbejder ikke kan gennemføres af medlemmer af flertallet (særligt i Nordfrisland). Interesefællesskabet *Baupflege Nordfriesland e. V.* (Bygningspleje i Nordfrisland) bidrager til bevarelse af den nordfrisiske byggekultur. Foreningen tilbyder ved fri og uformel rådgivning inden for byggeri og restaurering af nordfrisisk arkitektur. Den organiserer besøg til restaurerede huse og udsender meddelelser om møder i offentlige aviser.

Tabel 3 – Kulturbevarelse gennem mindretallene

	Antal arkivalier	Specielle arkiver	Brugere/år	Udlån/år	Årligt budget i EUR
<i>Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig</i>	650.000	1.080	16.500	650.000	3 millioner
<i>Tyske Biblioteker</i>	230.000		8.000	350.000	1,8 millioner
<i>Nordfrisisk Institut</i>	15.000 bind + ca. 15.000 tidsskrifter, trykt materiale og kort	70.000 artikler i samling af avisudklip	Ikke til rådighed	Ikke til rådighed	Mindre end 1000 € til bøger, til personalet kun ved projekter

Kilder: www.buecherei.dk, www.nordfriiskinstituut.dk, www.dcbib.dk, Sydslesvigsk Forening

Gennem deres museer sikrer de tre store mindretal bevarelsen af den lokale historie og kultur. Hvert mindretal driver deres egne museer, der beskæftiger sig både med det pågældende mindretal og med lokal- og regionalhistorie. Medens visse museer støttes af statslige og moderstatslige tilskud, finansieres andre fuldstændig af mindretallet eller af private donatorer. Alle museer drives af medlemmer af det pågældende mindretal enten på betalt eller på frivillig basis.

Tabel 4 – Museer drevet af mindretal

	Besøgere/år	Årligt budget i EUR
Dannevirke Museum	20.000	Ikke til rådighed
Christian Lassens Mindemuseum	1.500	Ikke til rådighed
Deutsches Museum	8.000	16.700 (indtægt)
Deutsches Schulmuseum	2.000	13.500 (indtægt)
Nordfrisisk forening:		
Friesenmuseum Niebüll	7.000	Indtægter fra entré og donationer
Heimatmuseum Sylt	8.500	Indtægter fra entré og donationer
Altfriesisches Haus, Sylt	8.500	Indtægter fra entré og donationer
Groß-Steingrab „Denhoog“, Sylt	Ikke talt	Indtægter fra entré og donationer
Dorfgeschichtlicher Wanderweg, Dagebüll/Fahretoft	2.000	Indtægter fra entré og donationer
Lützenhaus, Dagebüll/Fahretoft		Indtægter fra entré og donationer
Heimatmuseum, Nordstrand	2.000	Indtægter fra entré og donationer
Historische Trachtensammlung, Drelsdorf	500	Indtægter fra entré og donationer
Andersenhus Risum-Lindholm	200	Indtægter fra entré og donationer

Kilder: www.nordschleswiger.dk, www.syfo.de, www.nf-verein.de

1.2.2 Ungdom, sport og kirke

De fire mindretals ungdoms- og sportsforeninger yder et stort kulturelt og samfundsmæssigt bidrag. Dannelse og indsamling af socialkapital begynder allerede i en meget tidlig alder og er en af de faktorer, der ofte nævnes i forbindelse med socialiseringen af ungdommen i det 21. århundrede. Deltagelsesmulighed og dannelsen af socialkapital er væsentlig for den individuelle socialisering og udvikling til aktiv borger. I det sammenhæng kan ungdommen ses som den vigtigste og mest aktive del af et mindretal. Ungdomsorganisationer som Sydslesvigs danske Ungdomsforening (SdU) og *Deutsche Jugendverband Nordschleswig* (DJN) har eksisteret siden 1. verdenskrig. Deres klubber og organisationer er selvforvaltende og repræsenterer det største medlemsantal blandt mindretalsinstitutionerne. Derudover kan man argumentere, at de aflaster de nationale budgetter, da de modtager tilskud fra de pågældende moderstater. Den nordfriske ungdomsorganisation *Rökefloos* har virket de sidste to årtier.

Tabel 5 – Mindretalsungdom i tal

	Antal klubber	Medlemstal	Årligt budget i EUR
SdU	69	12.000	7,5 millioner
DJN	24	2.500	1,3 millioner
<i>Rökefloose</i>	1	55	Mindre end 1.000 EUR
<i>Nordfriesischer Verein e.V.</i>	4	110	0

Kilder: www.bdn.dk, www.sdu.de, www.nf-verein.de

Andre kulturelle aktiviteter af interesse for flertalsbefolkningen, og som yder et værdifuldt kulturelt bidrag til samfundet, er filmfestivaler, store sportsarrangementer (inkl. Flensburg mindretalsmaraton), ringrider festivaler og cricket turneringer. En ny trend blandt mindretallenes aktiviteter er de såkaldte kulturcafeer, der er offentligt tilgængelige. Også mindretallenes kirker er åbne for alle. Både det danske og det tyske mindretal driver deres egne kirker, der også finansieres af den respektive moderstat. Disse kirker står også for spejderorganisationerne.

1.2.3 Medier og PR-arbejde

De tre store mindretal og deres organisationer er ligeledes godt repræsenteret inden for PR-arbejde og de trykte medier. Mindretallene informerer regelmæssigt offentligheden om deres aktiviteter på forskellige sprog.

Tabel 6 – Mindretallenes PR-arbejde

	Hjemmeside/sprog	Informationsblad/sprog	Pressemeddelelser/sprog	Pressemeddelelser/år	Årsberetning/sprog
Det danske mindretal	Dansk	Dansk	Dansk/tysk	1063 (2006)	Dansk
Det tyske mindretal	Tysk/dansk/engelsk	Tysk	Tysk/dansk	120 rapporter i 21 informationsblade	Deutsch
(2006) + plus 50	Friesisch / Deutsch / Dänisch / Englisch	Friesisch	Deutsch und Friesisch		Friesisch
pressemeddelelser	Tysk	Keine	Deutsch, Friesisch,	40 /2007	Deutsch
Frisisk forening	Frisisk og tysk	Tysk (og frisisk)	Tysk		Frisisk og tysk
Nordfriesischer Verein e.V.	Frisisk og tysk	Ingen	Tysk, frisisk	40/2007	Tysk
Roma/Sinti	Tysk	Nej	Nej	Nej	Nej

Kilder: www.bdn.dk, www.nf-verein.de, www.friiske.de, www.syfo.de

Via de to mindretalsaviser *Der Nordschleswiger* og *Flensborg Avis* deltager mindretallene i den offentlige debat. Selv om dagsaviserne oprindeligt blev grundlagt som mindretallenes talerør, bidrager de i dag væsentligt til meningsdannelsen vedrørende sager af speciel regional betydning. Aviserne læses også uden for grænseregionen i hovedstæderne Berlin og København. Også nordfriserne har med avisen *Nordfriesland* deres eget tidsskrift.

I de offentlige medier får mindretallene og deres kulturer kun tildelt begrænset plads. Dette skyldes hovedsageligt de utilstrækkelige tekniske og finansielle forudsætninger, som de nationale medier og de nationale regeringer stiller til rådighed. Dette faktum er allerede blevet kritiseret af adskillige menneskerettighedsorganisationer. For mindretallene er der derfor ikke andet at gøre end at benytte private radiostationer (*Radio Moin*, *Nordfriisk Radio*), TV-stationer (*Offener Kanal*) eller Internettet. Ud over enkelte kortfilm, der er blevet produceret af mindretallene for lokale kanaler, optræder mindretallene heller ikke i fjernsynsprogrammerne. En tosproget fjernsynssender i grænseregionen ville afhjælpe dette.

Tabel 7 – Private mindretalsmedier

	Flensborg Avis	Der Nordschleswiger	Nordfriesland	Nyheder fra det tyske mindretal på Radio Moin	Nordfriisk Radio
Sprog	Dansk/tysk	Tysk	Tysk	Tysk	Frisisk
Grundlæggelse	1868	1946	1965	2002	1999/2005
Oplag/medlemmer	5.-6.000	3.000	2.000	3 gange om dagen er der tyske nyheder (5 minutter samlet) og en gang om måneden kommer arrangementskalenderen på dansk	60
Sendes/udkommer	6 dage ugentligt	6 dage ugentligt	4 gange årligt		2 timer 1 gang om ugen (internetradio)
Læsere/lyttere	20.000	Ikke til rådighed	Ca. 5.000	70.000 per uge	Ca. 10

Kilder: www.midas-press.org, www.nordfriiskinstituut.de, www.flensborg-avis.de

De hårde og bløde lokalitetsfaktorer på det kulturelle område sammenfattes i Tabel 8:

Tabel: 8 – Lokalitetsfaktorer på det kulturelle område

Hårde lokalitetsfaktorer	Bløde lokalitetsfaktorer
De kulturelle institutioners infrastruktur	Højt antal kulturelle arrangementer i forhold til mindretalsgruppens størrelse
Finansielle tilskud fra ikke-nationale (eksterne) kilder	Høj grad af deltagelse i frivilligt arbejde
PR	Selvforvaltning af kulturelle institutioner
Lydmedier og trykte medier	Høj grad af deltagelse af ungdommen
	Biblioteker og arkiver
	Forskellige kulturelle museer
	Kirkelige arrangementer

1.3 Uddannelsessektoren

Uddannelse er for et mindretal det vigtigste instrument til at udvikle humankapital samt de evner og den viden, der er nødvendig for at kunne deltage i et samfund. Endnu vigtigere for mindretallene er det dog, at uddannelse danner rammerne for kulturkapital. Normalt videregives kulturkapital fra forældre til børn gennem opdragelse og vidensoverførsel, men også uddannelsesinstitutionerne yder et væsentlig bidrag dertil.

Humankapital og kulturkapital udgør derfor mindretallenes bløde lokalitetsfaktorer, mens de forskellige uddannelsesinstitutioner er hårde lokalitetsfaktorer.

Ligesom socialkapital ikke kan bedømmes objektivt, er det heller ikke let at måle kulturkapital. Medens humankapital kan måles på uddannelsesniveautet eller læsekyndighed, angives kulturkapital i graden af børn og unges succes i uddannelsessystemet. Mindretalsskoler har eksisteret i Slesvig-Holsten siden

1920 og i Danmark siden 1945. Disse er statsligt anerkendte private skoler, der finansieres delvist af de nationale myndigheder, delvist af moderstaten. Mindretalskulturen og –identiteten bevares og fremmes i disse skoler, og samtidig bliver børnene også forberedt på livet i den pågældende nationale flertalskultur. Mindretals- og flertalssprog undervises parallelt som modersmål og på privatskolen i Risum-Lindholm i Nordfrisland, har man undervist i tre sprog siden 1961: Nordfrisisk, tysk og dansk. Roma/Sinti-folkets børn går overvejende i tysk folkeskole. Det at lære deres eget sprog – romani – anses for at være et familieanliggende. Der findes kun et projekt i Kiel, der målrettet støtter undervisning i romani. Der undervises også i mindretalssprogene på folkeskolerne i grænseregionen. I Slesvig-Holsten udbyder enkelte skoler undervisning i frisisk. Dansk udbydes endnu ikke som obligatorisk fag på skoler i Slesvig-Holsten. En voldsom offentlig debat opstod for nyligt, da en skole i Flensborg foreslog at ville undervise i dansk som andet fremmedsprog.

Da medlemmer af mindretal ofte bor afsides, er skolerne for det meste mindre end offentlige skoler, og antallet af elever pr. klasse er lavere sammenlignet med de gennemsnitlige folkeskoler. Dette gælder først og fremmest skoler ved den slesvig-holstenske vestkyst, hvor der undervises i dansk og frisisk. De gennemsnitlige udgifter pr. elev er derfor højere end på en tysk folkeskole. En årsag til dette er parallelundervisningen i to modersmål og den deraf resulterende nødvendighed af, at rekruttere lærere fra Danmark. Det giver dog ingen yderligere belastning for de nationale og lokale budgetter, da forskellen mellem gennemsnitsudgifterne for en elev på en folkeskole og en elev på en mindretalsskole udlignes af støtte fra moderstaten. I henhold til internationale normer for beskyttelse af mindretal svarer dette ganske vist ikke til den ideelle situation, men det er almindelig praksis i grænseregionen.

På grund af det lavere antal elever pr. klasse er kvaliteten af undervisningen på mindretalsskoler normalt højere end i skoler med større klasser. Lærerne kan koncentrere sig om hvert enkelt barn og tage sig af barnets individuelle behov. Denne fordel har ledt forældre fra flertalsbefolkningens opmærksomhed hen på mindretalsskolerne. Selv om der endnu ikke findes offentlige statistikker for grænseregionen, har erfaringer i andre europæiske grænseregioner vist, at mindretalsskoler oplever en stigende tiltrækningskraft hos flertalsbefolkningen.

Tabel 9 – Mindretalselever og lærer på mindretalsskoler

	Danske/frisiske mindretalsskoler i Slesvig-Holsten	Tyske mindretalsskoler i Danmark	Folkeskoler i Slesvig-Holsten	Folkeskoler i Danmark
Gennemsnitligt antal elever pr. klasse	16,7 (2002/2003)	12,3 (2005/2006)	22,8 (2002/2003)	20
Gennemsnitligt antal elever pr. lærer	9,3 (2002/2003)	7,8 (2002/2003)	14,4 (2002/2003)	Folkeskolens yngste klasser: 11,3 (2005/2006) Folkeskoles ældste klasser: 19,8 (2005/2006)

Kilder: www.statistik-sh.de, www.dst.dk

Alle mindretallenes uddannelsesinstitutioner i regionen forvaltes selvstændigt af det respektive mindretal. Dette betyder dog ikke, at flertalsbefolkningen derved fratages arbejdspladser. Da det er lovpligtigt at stille mindretalsinstitutioner til rådighed for mindretallene i regionen resulterer dette i tyndt befolkede områder selvsagt i, at det er nødvendigt med mere personale pr. elev end i de tilsvarende flertalsinstitutioner. På den måde skaffer uddannelsesinstitutionerne for mindretallene yderligere arbejdspladser. Derudover udbyder skolerne mange aftenkurser på deres eget sprog inden for forskellige områder. Den frisiske organisation *Harfsthuuchschölj* udbyder kurser på frisisk, der normalvis afholdes 5 dage i oktober, samt kurser inden for områderne computer, drejebøger, håndværk, historie osv.

Tabel 10 – Mindretallenes private uddannelsesinstitutioner

	Det danske mindretal i Slesvig-Holsten	Det tyske mindretal i Syddanmark	Nordfriserne i Slesvig-Holsten
Skoler	48	15	1
Gymnasier	2	1	Ingen
Børnehaver	57	24	<i>Ad hoc</i>
Fritidsordninger	20	11	<i>Ad hoc</i>
Efterskoler	1	1	Ingen
Ungdomsherberger	1	3	Ingen
Aftenskoler	1		Ingen
Lejrpladser	2	1	Ingen
Sommerlejrer for børn	1	1	1
Aftenkurser	470	Ja, data ikke tilgængeligt	ja

Kilder: DSSV- Jahresbericht 2006, Sydslesvigs Årbog 2006, Friisk Foriining

Den eksterne finansiering af uddannelsesinstitutionerne via midler fra de respektive moderstater er et væsentligt bidrag til samfundet. Disse midler står til rådighed for både det danske og det tyske mindretal. Dansk Skoleforening i Sydslesvig og Den Tyske Skole- og Sprogforening for Nordslesvig (DSSV) (*Deutsche Schul- und Sprachverein für Nordschleswig*) modtager også tilskud og kræver gebyrer ind. Nordfriserne og Roma/Sinti-folket modtager ingen støtte af den art. Friserne modtager dog via Dansk Skoleforening i Sydslesvig finansielle tilskud fra den danske stat. Den finansielle støtte fra moderstaten forhandles direkte mellem mindretallene og den pågældende stat. Dette betyder, at mindretallene overtager en opgave og yder en service, der ellers skulle være udført af lokale eller nationale forvaltningsenheder.

Tabel 11 giver et overblik over den eksterne finansiering.

Tabel 11 – Finansieringsstruktur for uddannelsessektoren (i Euro)

	Finansielle midler fra moderstaten 2006	Finansielle midler fra staten	Gebyrer/egne indtægter	Donationer
Dansk Skoleforening i Sydslesvig (omfatter også undervisning på frisisk)	38,4 millioner	26 millioner	6%	Ingen angivelser
DSSV (samlet 20,9 millioner 2006)	3,5 millioner	9,3 millioner (dansk) + 4,2 millioner (kommunalt)	13% (2,6 millioner) (egne indtægter)	
Undervisningstimer i frisisk på folkeskoler i Slesvig-Holsten	Ingen	210.000	Ingen	Ingen

Kilder: DSSV and Dansk Skoleforening, Minderheitenbericht der Landesregierung (2003)

Elever, der afslutter med en studentereksamen fra en mindretalsskole, er flersprogede, da de taler to sprog på modersmålsniveau og derudover mindst et internationalt sprog flydende. Dette er et væsentligt bidrag til skabelse af humankapital i regionen. Derudover giver de unge mindretalsmedlemmers studentereksamen adgang til både tyske og danske universiteter. Dette blev muligt med en særlig aftale, som blev forhandlet mellem skoleorganisationerne og begge nationalstater. Disse unge mennesker udgør med deres kvalifikationer en vigtig merværdi for regionen og dens fremtidige strategi, da de for det meste er

- tosprogede
- flersprogede
- interkulturelle
- kan arbejde på begge sider af grænsen uden problemer
- har kendskab til mindst to nationale kulturer

Efter studentereksamen forlader mange unge medlemmer af mindretal regionen for at studere uden for regionen. Dette udvandringsproblem er også velkendt i andre grænseregioner og af mindretalsgrupper i Europa. Da de lokale universiteter og højere læreanstalter ikke udbyder alle uddannelser, der har interesse, som for eksempel jura, statskundskab og forvaltning, er de unge tvunget til at flytte. Størstede-

len af dem vender ikke tilbage til regionen primært på grund af mangel på kvalificerede arbejdspladser. Ønsket om at studere på sit eget modersmål er også en årsag til, at en stor del af de unge flytter væk, selv om det dog ikke er helt forståeligt for så vidt angår grænseregionens relativt lille geografiske område taget i betragtning. Det ville uden problemer være muligt at bo på den ene side af grænsen og studere på den anden side, især da begge lokale universiteter – Syddansk Universitet og Flensborg Universitet – inden for enkelte områder udbyder fælles uddannelser. Flensborg Universitet og Christian Albrecht Universitet i Kiel udbyder også en læreruddannelse i frisisk. Problemet består i, at universiteterne udbyder for få uddannelser i de traditionelle fag, der kunne holde på medlemmer af mindretallene såvel som medlemmer af flertalsbefolkningen. Mindretallenes bidrag til samfundet på uddannelsesområdet kan deles op i både bløde og hårde lokalitetsfaktorer:

Tabel 12 – Lokalitetsfaktorer på uddannelsesområdet

Hårde lokalitetsfaktorer	Bløde lokalitetsfaktorer
Uddannelsesinstitutionernes infrastruktur	Uddannelsesinstitutionernes selvforvaltning
Et relativt højt antal skoler i forhold til antallet af elever	Høj kvalitet af undervisningen på grund af små klasser
Yderligere arbejdspladser	Elevernes flersprogethed
Finansiering gennem eksterne (ikke-statslige) investorer	Udvikling af humankapital, der kan bruges på begge sider af grænsen
Studentereksamen anerkendt i begge lande	

1.4 Socialvæsen

Nødvendigheden af at tilbyde mindretallene sociale ydelser blev aktuel i 1945, da levevilkårene på begge sider af grænsen, men dog særligt i Nordtyskland, var meget hårde. På det tidspunkt blev også mange ikke-statslige organisationer grundlagt, da man både i Danmark og i Tyskland rettede mere opmærksomhed mod mindretallene. For det tyske mindretal i Syddanmark blev der opbygget forskellige sociale servicetilbud i 1978.

I dag har begge mindretal velfungerende sociale servicecentre, der tilbyder hjælp særligt inden for ældrepleje, sundhedsvæsenet og mødrehjælpen. Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig og socialkontoret i Nordslesvig (*Sozialdienst Nordschleswig*) er i den forbindelse de vigtigste centre for de respektive mindretal. Siden 2004 har Frisisk Forening organiseret kaffearrangementer og ekskursioner for ældre medlemmer af den frisiske befolkning. Da mindretallene nu er så godt organiserede på dette område, er det ikke længere nødvendigt for de ikke-statslige organisationer at være aktive i denne sektor.

Tabel 13 – Mindretal og deres sociale service

	Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig	Sozialdienst Nordschleswig	Frisisk mindretal	Roma/Sinti-folket
Ældrefællesskaber	52	Ingen	Ingen	Ingen
Plejehjem	1	Ingen	Ingen	Ingen
Sanatorier for børn	1	Ingen	Ingen	Ingen
Sygehuse	1	Ingen	Ingen	Ingen
Andet		17 lokale foreninger (lokale aktiviteter, Haus Quickborn, familierådgivning)	Ingen	Rådgivningstjeneste i Kiel Boligprojekt (Opførelse af bofællesskab)
Skoleprojekt (integration af Roma/Sinti-børn med hjælp fra mæglere) Ungdomsprojekter (musikundervisning, lektiehjælp, fritidsudflugter)	6,7 Millionen	890.000	Keine	Nicht verfügbar
Årligt budget i EURO	6,7 millioner	890.000	Ingen	Ikke til rådighed
Finansiering gennem moderstaten	49%	74%	Ingen	Ingen
Finansiering gennem den pågældende nationalstat	10%	19%	Ingen	Ikke til rådighed
Gebyrer og forsikringer	41%	7%	Ingen	Ikke til rådighed

Kilder: BDN (Jahresrechnung 2006), Sozialdienst Nordschleswig, Minderheitenbericht 2003

De største sociale behov for Roma/Sinti-folket ligger på uddannelsesområdet. På opfordring af tre kvindelige medlemmer af Roma/Sinti-mindretallet blev der på tre skoler i Kiel oprettet et ”mæglerprogram”, inden for hvilke rammer romani-talende lærerkræfter (de fleste tilhører selv mindretallet) blev brugt som undervisningsassistenter. Målet var at øge Roma/Sinti-folkets børns deltagelse i undervisningen og i skolerne. Resultaterne viser, at dette projekt har været en succes på flere områder. Det faktum, at programmet blev foreslået af medlemmer af mindretallet selv, beviser, at mindretallene også under svære omstændigheder kan yde bidrag til udviklingen af samfundet gennem deres socialkapital.

Arbejdet under den danske arbejderforening Sønderjysk Arbejderforening (SAF), der blandt andet arbejder for skadeserstatning til ofre for naziregimet, tilbyder yderligere vigtige sociale tjenester. Det danske mindretal forvalter I.C. Møller stiftelsen, der fordeler mindre bidrag til syge og dårligt stillede. Ligeledes støtter det tyske mindretal socialt svage gennem *Deutsche Selbsthilfe Nordschleswig*, der yder mindre kreditter og hjælper unge familier med børn i forbindelse med opførelse eller køb af hus.

Frivillige aktiviteter er også en stor del af de sociale serviceydelser, der tilbydes mindretalsmedlemmer af mindretalsmedlemmer. Mange arrangementer og aktiviteter som ekskursioner, indsamlinger, kunst og håndværk, danseaftener, gymnastiktimer og spille-eftermiddage organiseres for det meste på frivillig basis. Disse værdifulde tjenester fra de mange frivillige er allerede ved adskillige lejligheder blevet anerkendt af flertalsbefolkningen.

Tabel 14 – Lokalitetsfaktorer inden for sociale serviceydelser

Hårde lokalitetsfaktorer	Bløde lokalitetsfaktorer
Plejeinstitutionernes infrastruktur	Frivillige og almennyttige bidrag
Yderligere arbejdspladser	Selvforvaltning af de sociale serviceinstitutioner
Finansiering fra eksterne (ikke-statslige) kilder	Yderligere hjælp til Roma/Sinti-folkets børn
Kreditter og finansiering til svagt stillede	

1.5 Den økonomiske sektor

Et mindretals økonomiske bidrag og dets økonomiske kompetencer er svære at fastlægge konkret, da vi alle – uafhængig af, om vi tilhører et mindretal eller flertallet – bidrager til økonomien på mange måder: Vi forbruger, producerer og betaler skat. Mange af de mindretalsaktiviteter, der er beskrevet frem til nu, yder værdifulde økonomiske bidrag som for eksempel udstillinger, festivaler, museer, biblioteker, sports- og ungdomsklubber og medier. Disse aktiviteter tjener også samfundet. Samtidig opretholdes og skaffes arbejdspladser. Alene det danske mindretal i Slesvig-Holsten repræsenterer 1800 arbejdspladser, og det tyske mindretal 350 arbejdspladser i Danmark. Dertil skal lægges tilskuddene fra moderstaterne (ca. 55 millioner Euro fra Danmark og ca. 9 millioner fra Tyskland). At omsætte de samlede økonomiske bidrag til målbare indikatorer, ligger uden for dette studie. Derudover har det ikke været muligt at foretage en rundspørge blandt mindretalsmedlemmerne. Ikke desto mindre bliver den måde, som mindretallene bruger deres human-, social- og kulturkapital på og stiller den til rådighed for samfundet, betragtet som et økonomisk bidrag. Der findes også en række mindretalsorganisationer, der bidrager direkte til den økonomiske udvikling. Det er alle de organisationer eller institutioner, i hvilke mindretallene medvirker ikke kun som samfundsborgere men også som mindretalsmedlemmer og som repræsentanter for en bestemt kultur. Ud fra den vinkel ligger mindretallets bidrag inden for

- landbrug
- finanssektoren
- miljøsektoren
- energisektoren
- de trykte medier
- kulturturismen

1.5.1 Landbrug

En stor del af det tyske mindretal er aktive på landbrugsområdet. Landbrugssektoren har siden tidernes morgen været af stor økonomisk og politisk betydning for mindretallet. I lang tid var landbruget også for hele Danmark en af de vigtigste økonomiske sektorer, hvorved også en betydelig mængde socialkapital blev fremskaffet. Med moderniseringen af landbrugssektoren og monopolstrukturene i den anden halvdel af det 20. århundrede blev socialkapitalen dog udhulet betydeligt. Kun det tyske mindretal blev ikke ramt så hårdt af denne udvikling på grund af dens uafhængighed og selvforvaltning på landbrugsområdet. Denne uafhængighed og selvforvaltning viser sig først og fremmest ved mindretallets rolle som pioner ved overgangen til økologisk landbrug i Danmark. I dag produceres 15% af Danmarks økologiske produkter i Nordslesvig.

Et fremragende eksempel på socialkapital inden for landbrugsområdet, er landbrugsforeningen LHN. LHN er en af de mindste landbrugsorganisationer i Danmark men hører alligevel til blandt pionererne. Gennem den hjælp, som organisationen har ydet til de lokale landmænd, yder foreningen et vigtigt bidrag til den langsigtede sikring af og støtte til landbruget i Syddanmark. Strategien består i bevaringen af dens medlemmers/landmændenes kulturelle identitet på den ene side og en moderne organisationsstruktur på den anden side. Derved er mindretallet blevet støttet i deres bestræbelser på at etablere sig efter 1920 og særligt efter 1945. Den derved opnåede socialkapital er også til stor nytte for samfundet, da LHNs medlemmer for eksempel er blevet valgt til ledelsesposter på regionalt niveau. Samlet yder LHN et vigtigt bidrag til det danske landbrug generelt og særligt til det økologiske landbrug.

I Slesvig-Holsten kan både danskere og nordfrisere se tilbage på en mangeårig landbrugstradition. Det danske mindretal landbrugshistorie i Sydslesvigs går cirka 141 år tilbage og er resultatet af den preussiske regionalpolitik på den ene side og den dengang voksende korndyrkning i Danmark på den anden side. I en tid, hvor landbruget udgjorde hovedbeskæftigelsen i Europa, var det kun naturligt at samarbejde om finansiering og informationsudveksling inden for landbruget. Derfor blev der på dette tidspunkt etableret såvel en kreditanstalt som en avis i Slesvig til at støtte bønderne.

Fælleslandboforeningen for Sydslesvig støttede de danske landmænd i regionen ved at tilbyde hjælp inden for dyrkning, pleje, maskiner og bygninger samt kulturelle ture for interesserede grupper. Selv om foreningen er meget lille, har medlemmerne allerede modtaget flere priser for deres topprodukter. I 2001 blev en *Hereford* kvægbesætningen hos en landmand fra det danske mindretal udmærket som den bedste i Slesvig-Holsten.

Tabel 15 – Mindretal og landbrug

	<i>Fælleslandboforeningen for Sydslesvig</i>	Landwirtschaftlicher Hauptverein für Nordschleswig
Medlemmer	255	650 (medlemmer og kunder)
Ansatte	3	38
Årligt budget i EUR	300.000	2,4

Kilder: www.lhn.dk, BDN (Jahresrechnung 2006), www.syfo.de

1.5.2 Finansiering

Ligesom på det sociale område er det også inden for landbrugssektoren nødvendigt for mindretallene at modtage finansiel støtte. Både det danske og det tyske mindretal har en mangeårig tradition for kreditlån til landmænd, og det danske mindretal har sin egen bank, *Union Bank*. I resten af Europa har kun de store mindretal, som det tysksprogede mindretal i Sydtyrol og katalanerne, et lignende kreditsystem med egne banker. Det faktum, at mindretallene i grænseregionen har oprettet kreditforeninger, viser, hvor vigtigt det har været for mindretallene at deltage i erhvervslivet og vel at mærke ikke kun i forbindelse med sikring af egne fordele men også i forbindelse med overtagelse af ansvar og udgifter. De tre mindretals landbrugstraditioner i regionen har gjort oprettelsen af disse institutioner nødvendig og således sikret kontinuitet og stabilitet i lokalsamfundet.

Slesvigs Kreditforening EG henvender sig både til det danske og det frisiske mindretal. For at blive tildelt kredit skal man høre til et af de to mindretal. De bankydelser, som forbundet tilbyder via *Union Bank* er dog åbne for flertalsbefolkningen. Det danske mindretal oprettede den første institution af sin art allerede efter indlemmelsen af hertugdømmet Slesvig i Preussen. Det var dengang yderst nødvendigt at støtte bønderne økonomisk.

I Nordslesvig garanterer BDNs kreditudvalg bønderne fra det tyske mindretal i området finansiel støtte. Begge kreditinstitutioner tilbyder relativt fordelagtige kreditbetingelser med lave rentesatser.

Tabel 16 – Mindretal og kreditmuligheder

	<i>Slesvigs Kreditforening eG</i>	BDN kreditudvalg	Frisisk mindretal og roma/sinti
Medlemmer	1.600	—	Ingen
Maksimal kredit i Euro	120.000	Op til 10% af købssummen/byggesummen	Ingen
Rentesats	5,25% (2005)	2% (2007)	Ingen
Gennemsnitlig kreditløbetid	11 år	25 år	Ingen
Samlet beløb til lån i EUR	3 Millioner (2005)	430.000 (2007)	Ingen

Kilde: Sydslesvisk Årbog 2005, BDN, Friisk Foriining

Derudover har det danske mindretal grundlagt et handelskammer, Dansk Erhvervsforening i Sydslesvig, der repræsenterer de danske handelsinteresser, og som gennem dens medlemmers aktiviteter fungerer som

bindeled til flertalsbefolkningen. Handelskammeret har blandt andet været aktivt i debatten om udvikling af grænseregionen og udarbejdelsen af en ny regional profil.

1.5.3 Miljø og energi

På grund af den specielle beliggenhed mellem Nord- og Østersøen er emnet natur- og miljøbeskyttelse særlig vigtigt for grænseregionen. Netop på det område viser de tre mindretal sig fra deres mest fremskridtsorienterede side og yder et betydeligt bidrag. For det første har landmændene fra det tyske mindretal igennem flere år haft en central rolle i forbindelse med udvikling og udvinding af alternativ energi. Ud over den i grænseregionen meget udbredte brug af vindenergi arbejder landmændene fra det tyske mindretal aktivt for bioenergiens fremme. Præsidenten for LHN har også en central rolle i den nyetablerede Bio-energipark Tønder. For det andet deltager nordfriserne kontinuerligt i beskyttelse af den nordfrisiske kyst og etableringen af en „Euroregion Vadehavet“. Målet med denne Euroregion er bevarelsen af biodiversiteten i vadehavet ved Slesvigs vestkyst.

Desuden optræder nordfrisen Lars Harms, repræsentant for SSV i den slesvig-holstenske *Landdag*, med sine mange taler som utrættelig forkæmper for miljøet og landskabet i Slesvig-Holsten. Mange nordfriserne arbejder i vindenergisektoren og er delvist engageret i udvikling af bioenergiproduktion i regionen. For det tredje blev initiativet ”tænk globalt, handel lokalt” for nylig startet af unge medlemmer af det danske mindretal, som opfordrer til miljøvenlig adfærd.

Denne aktion er en del af den verdensomspændende kampagne „Think global, act local“, der forsøger at starte hos den enkelte og få ham eller hende til at ændre sin tankegang og sine handlinger. De såkaldte „Glokale Sydslesvigere“ vil med deres forening (handle/forvandle) aktivere og involvere medlemmerne. Denne forening har for eksempel opfordret Sydslesvigske Forening (SSF) til at gennemføre såkaldt „grøn finansplanlægning“ på alle dens forvaltningskontorer - et frivilligt initiativ, der ikke sættes i gang så ofte i yderregionerne eller grænseregionerne.

1.5.4 Trykte medier

På området for trykte medier yder de to mindretalsaviser Flensborg Avis og *Der Nordschleswiger* et essentielt bidrag til samfundet. Begge er private virksomheder og skaffer som sådanne arbejdspladser til regionen. De to aviser støtter med deres opinionssider meningsdannelse og den interkulturelle dialog. De to aviser anses for at være de synligste af mindretallenes institutioner og er på den måde vigtige symboler på et multikulturelt samfund. Så længe aviserne befinder sig på et højt journalistisk niveau med tilsvarende politisk sensibilitet, er mindretalsaviserne også ambassadører for og støtter af den interkulturelle dialog og den gensidige respekt.

Tabel 17 – Minderheiten und Printmedien

	Flensborg Avis	Der Nordschleswiger	Frisisk mindretal Roma/Sinti-folket
Ansatte	Ca. 100 (deraf 26 redaktionelle medarbejdere)	32 (deraf 18 journalister)	Ingen

Kilder: Flensborg Avis, Der Nordschleswiger

1.5.5 Kulturturisme

Museerne, der drives af mindretallene, bidrager til den økonomiske udvikling i grænseregionen, da grænseregionens tiltrækningskraft på turister er jævnt stigende. Da turistbranchen er en af de største vækst-

brancher i regionen, er mindretalsmuseernes bidrag derfor af central betydning. Kapitel 3 beskæftiger sig indgående med indflydelsen fra mindretallene og deres kulturhistoriske arv på den lokale turisme.

I dette afsnit henvises til de mange frivillige mindretalsmedlemmer, der arbejder for bevaring og drift af museerne. I Nordfrisland er dette for eksempel tilfældet i de mange små kulturhistoriske steder ved vestkysten og på øerne. Arbejdet for hele Dannevirkeområdet og godkendelsen som UNESCO-verdenskulturarv skal heller ikke undervurderes. Det danske mindretal deltager aktivt i denne langvarige proces blandt andet gennem deres netværk i Danmark. Også her viser det sig, at mindretallenes kontakter med deres moderstater har en betydningsfuld samfundsmæssig værdi.

Tabel 18 - Lokalitetsfaktorer på det økonomiske område

Hårde lokalitetsfaktorer	Bløde Lokalitetsfaktorer
De forskellige institutioners infrastruktur	Innovation indenfor landbrug og miljøbeskyttelse
Kreditmuligheder	Specielle serviceydelser i landbruget
	Servicecentrenes selvforvaltning
	Politisk engagement på områderne for landbrug og miljøbeskyttelse
	Meningsdannelse gennem trykte medier

2. Mindretallenes samarbejde på tværs af grænser og nationaliteter

Grænseoverskridende samarbejde er et af den Europæiske Unions (EU) instrumenter til støtte af den territoriale samhørighed mellem medlemsstaterne. Dermed er også grænseregionerne rykket ind i kernen af EU's interessefelt. Følgelig er grænseregionerne begyndt at lave udkast til fælles strategier, der rækker ud over de traditionelle nationale synspunkter. Dette studie er et direkte resultat af den proces.

Lokale synergier, der er baseret på komplekse offentligt-private netværksforbindelser, er af stor betydning ved udviklingen af grænseoverskridende strategier. Mindretal kan spille en vigtig formidlerrolle i en sådan struktur. I regioner, hvor flere mindretalskulturer og værdiforestillinger mødes, kræver mobiliseringen af det lokale potentiale tilsvarende institutioner. De danske, frisiske og tyske mindretal bidrager gennem deres netværk væsentligt til denne proces. Støttet af grænsens tiltagende forsvinden i forbindelse med Danmarks indtræden i Schengen-samarbejdet i 2001 har mindretallene arbejdet sammen på tværs af grænser på de fleste af de områder, som dette studie undersøger. Ved mange lejligheder har mindretallene fungeret som brobyggere og "fødselshjælpere" med deres netværk og ideer. Roma/Sinti-mindretallet har ganske vist ikke deltaget i samarbejde på tværs af grænsen men er til gengæld meget aktivt inden for internationalt samarbejde.

Viljen til at være aktiv som formidler er et forholdsvis nyt fænomen. Grundlæggelsen af Region Sønderjylland/Schleswig blev betragtet med stor skepsis særlig af det danske mindretal, da man frygtede, at en for stærk institutionalisering af samarbejdet kunne resultere i udemokratiske strukturer. Det tyske mindretal talte for projektet, mens nordfriserne var forholdsvis neutrale. I dag hører dette dog fortiden til. Den grænseoverskridende Region Sønderjylland-Schleswig bliver i stigende grad anset som et mønstereksempel for hele Europa (det institutionelle samarbejde diskuteres nærmere i del IV). Dette skyldes hovedsageligt, at lokale politikere og ledelsespersongigheder har indset nødvendigheden af en sådan region og har talt for dens grundlæggelse. Mindretallenes lokalitetsfaktor i forbindelse med udviklingen af grænseoverskridende samarbejde ligger i deres rolle som "brobyggere" og til dels som "fødselshjælpere" for diverse initiativer; Roller, som de har taget til sig.

I det følgende kapitel undersøges det, hvordan mindretallene yder et samfundsmæssigt bidrag gennem deres deltagelse i grænseoverskridende og transnationalt samarbejde. Da mindretallene på den ene side samarbejder og kommunikerer med deres moderstat og på den anden side også med andre mindretal,

analyseres deres grænseoverskridende aktiviteterne både på intrakulturelt (med moderstaten) og på interkulturelt (med andre mindretal) niveau.

2.1 Politisk samarbejde

Både det tyske og det danske mindretal har været involveret i Region Sønderjylland-Schleswig siden dens grundlæggelse i 1997 og deltager som observatører eller via deres politiske repræsentanter. Med omstruktureringen af regionen i 2007 er mindretallene blevet repræsenteret direkte i Regionalforsamlingen, og deltagelse i de forskellige udvalg diskuteres løbende (efterår 2007). I 2004 startede mindretallene sammen med ministerpræsidenten for Slesvig-Holstens Kommissær for Mindretal og Kultur sammen med en række mindretalsorganisationer og politikere DialogForumNorden (DFN). Målet med DFN er at skabe synergi på områderne information, koordinering og samarbejde og mindretalsemner uden, at de enkelte medlemmer og organisationer derved mister deres uafhængighed.

I 2005 har begge mindretalspartier Sydslesvigs Vælgerforening og Slesvigsk Parti officielt optaget forbindelser på tværs af grænsen. I en fælles udsendelse understreger begge partier:

Vi ønsker at opnå håndgribelige resultater for borgerne i grænseregionen: De kulturelle og psykologiske barrierer, der stadig findes i dag på begge sider i grænseregionen, skal overvindes. Netop derfor er det nødvendigt, at borgerne i grænseregionen forstår den konkrete nytte af grænseoverskridende samarbejde.

I maj 2006 arrangerede de to partier en konference om styrkelse af grænseregionen og fordelene på områderne arbejde, kultur, opdragelse, sundhed og handel. Begge partier arbejder ihærdigt for overvindelsen af de eksisterende barrierer. De støtter tilegnelsen af forskellige mindretalssprog og taler for en regional identitet, der er baseret på interkulturel udveksling og grænseoverskridende samarbejde.

Det tætte forhold til den danske regering samt det danske kongehus, viser, hvor stærke Sydslesvigsk Forenings grænseoverskridende kontakter er på det politiske niveau. Mens samarbejdet på andre områder mest drejer sig om konkrete projekter, er det politiske samarbejde funktionelt og temabaseret. Det omfatter specifikke temaer i grænseregionen men også generelle politiske spørgsmål som forholdet mellem Danmark og Tyskland eller til den danske konsul i Flensborg såvel som rent praktiske spørgsmål ved officielle eller uofficielle besøg fra kongehuset eller politiske honoratiores. Repræsentationskontoret i Folketinget benyttes således ofte som den centrale aktør. Da tyske fjernsynskanaler i 2006 meddelte en reduktion af antallet af udsendelser fra Danmarks Radio, var SSF en vigtig formidler mellem de tyske fjernsynskanaler og den danske regering.

Det tyske mindretal fungerer ligeledes som formidler mellem Slesvig-Holsten og de danske myndigheder, særligt i forbindelse med emner, der på grund af deres lokale karakter ikke skal forhandles direkte mellem København og Berlin. Sammen med BDNs sæde i Aabenraa er særligt Sekretariatet i det danske Folketing af betydning. Desuden deltager det tyske mindretal i organisering af officielle besøg af politiske repræsentanter fra Tyskland.

De fælles forberedelser i 2005 i forbindelse med 50-års jubilæet for Bonn-København erklæringerne blev også lettet væsentligt gennem de mangeårige uformelle samarbejder, som mindretallene har udført på tværs af grænsen. Som resultat af festlighederne i forbindelse med 50-års jubilæet blev en fælles tysk-dansk kommission oprettet, hvori repræsentanter for mindretallene også deltager. Kommissionen har analyseret problemerne på det grænseoverskridende arbejdsmarked og især i forbindelse med grænsependleri. Personer, der ønsker at arbejde på den anden side af grænsen, møder stadig mange forhindringer. I betragtning af den høje arbejdsløshed på den tyske side og det økonomiske opsving på den danske side findes der mange arbejdsmuligheder for personer fra Slesvig-Holsten. De danske virksomheder har ofte udtalt, at de er positivt stemt overfor arbejdskraft der kommer fra Slesvig-Holsten.

2.2 Kulturelt samarbejde

Mindretallenes samarbejde på tværs af grænsen på det kulturelle område har en lang tradition bag sig. Der samarbejdes på følgende områder:

- Klassisk musik
- Børneteater
- Film- og musikfestivaler
- Årlige mindretalstræf
- Samarbejde med biblioteker og museer
- Kirkelige arrangementer
- Fritidsaktiviteter
- Ungdomsorganisationer
- Medier og PR-arbejde

2.2.1 Klassisk musik og teater

Sydslesvigsk Forening (SSF) arbejder tæt sammen med symfoniorkestret i Sønderborg. Formanden for udvalget for teater og klassisk musik i SSF deltager regelmæssigt i møder med orkestret og er repræsenteret både i orkestrets forvaltningsråd og i dets udvalg. Derudover har Region Syddanmark udarbejdet en ny plan for kulturelle aktiviteter, og formanden for udvalget for kultur og klassisk musik i SSF deltog også i forberedelserne, hvorfor planen nu også indeholder et kapitel om kultur og musik i Sydslesvig og forslag om en udbygning af netværkene på tværs af grænsen inden for området for musik og teater. Udvalget for teater og klassisk musik i SSF er også i gang med at forberede andre aktiviteter på tværs af grænsen. Det forventes, at samarbejdet med Sønderjysk Teaterforbund, en søsterorganisation nord for grænsen, udvides. Navnet på operafestivalen 2009 lyder således „Opera ved grænsen“.

I samarbejde med det slesvig-holstenske landsteater og symfoniorkestret tilbyder BDNs kulturudvalg et abonnement på teater i forbundsstatens teater i Flensborg. I sæsonen 2006/2007 var der 235 (2005/2006: 256) abonnenter fra BDNs foreninger til samlet seks teaterarrangementer i Flensborg. Ikke-medlemmer af BDN kan også gøre brug af tilbuddet, men abonnementsprisen er blot tilsvarende højere. Derudover plejes samarbejdet på musikområdet (for eksempel fælles koncerter med Flensborgs strygerkvartet). Ydermere deltager det tyske mindretal i forskellige arrangementer i Tyskland (i 2006 deltog de i slesvig-holstensk dag, mindretalsmaratonet i Flensborg og dagen for den tyske genforening i Kiel). Gennem deltagelse i disse arrangementer bliver det tyske mindretal kendt også på den anden side af grænsen og kan knytte nye kontakter. Ved den tredje tysk-danske børneteaterfestival, der fandt sted i februar 2006, var der på begge sider af grænsen forestillinger med kendte tyske, danske og norske teatergrupper. Festivalen høstede positiv kritik på den globale børneteaterscene. Den næste festival løber af stablen i 2008.

2.2.2 Film- og musikfestivaler

Den første folkBALTICA-festival med nordisk musik fandt sted i 2005 og lokkede over 2.200 gæster fra både mindretallene og flertallet til. Den støttes af den nordiske kulturfond og organiseres af Nordpool sammen med SSF, SDU og Det Nordiske Råds informationskontor i Flensborg. Ligeledes i 2005 fandt den første årlige mindretalsfilmfestival sted i forbindelse med det årlige mindretalsmaraton. Denne festival opstod ud af et samarbejde mellem det danske og det tyske mindretal. Ved festivalen blev der vist film, der beskæftiger sig med temaet mindretal på begge sider af grænsen. Festivalen blev finansielt støttet af SSF, BDN, FUEN, Region Sønderjylland-Schleswig samt af mindretalsmaratonet (privat virksomhed).

Den anden udgave af mindretalsfestivalen fandt sted i 2006 i Nordfrisland (Husum) og blev organiseret af Frisisk Forening. Der blev blandt andet også vist gælske, frisiske og rætoromanske film. Festivalen besøges af deltagere fra hele Europa, men først og fremmest også af mange medlemmer af mindretallene.

2.2.3 Årlige mindretalsdage

Det danske mindretals Årsmøder og det tyske mindretals *Deutscher Tag* (tysk dag) bringer vigtige politiske repræsentanter fra Tyskland og Danmark sammen. Disse arrangementer får også en stor opmærksomhed fra medierne. I 2007 var mottoet for de danske mindretalsdage ”Hen over grænser”, medens det tyske mindretal under temaet ”Mindretal som Merværdi” diskuterede samarbejde på tværs af grænsen på baggrund af kommunalreformen i Danmark.

2.2.4 Biblioteker, arkiver og museer

Også mindretalsmuseerne på begge sider af grænsen arbejder i stigende grad sammen på tværs af grænsen. Med finansiell støtte på 200.000 Euro fra den slesvig-holstenske delstatsregering blev Dannevirke-museet i 2006 den vigtigste partner ved restaureringen og konserveringen af Valdemarsmuren. Disse restaureringsarbejder er en del af den slesvig-holstenske delstatsregerings og det danske nationalmuseums anstrengelser for at få muren, der blev bygget i år 1170 af den danske kong Valdemar, erklæret til UNESCO-verdenskulturarv. Ud over arkæologiparken har danske og tyske ingeniørtropper i nogle år arbejdet sammen om rekonstruktionen af den danske Skanse 14 fra kampene i 1864. Dannevirke-museet var også stedet, hvor statsoverhovederne fra Danmark og Tyskland mødtes i 2004.

I 2007 blev der startet et projekt for at fremme kendskabet til mindretallene på begge sider af grænsen. Det tyske museum i Nordslesvig, det tyske skolemuseum og det danske Dannevirke museum startede det fælles projekt ”Livet som mindretal”. Enkelte andre forskningsinstitutter fra grænseregionen deltager ligeledes i projektet. Projektet er opdelt i to dele: På den ene side samles for mindretallene relevante genstande og på den anden side fremstilles Nordslesvigs regionale historie i et såkaldt ”Mindeværksted”.

Også på videnskabeligt plan er der enkelte initiativer om samarbejde. *Archiv/Historische Forschungstelle* har siden 1993 organiseret de ”slesvigske samtaler - tysk-danske møder” sammen med *Deutsche Kulturgesellschaft Flensburg* (oprindeligt med instituttet for regional forskning og information i den tyske grænseforening). Der udbydes foredrags- og diskussionsarrangementer om historiske og aktuelle emner, der særligt beskæftiger sig med den tysk-danske grænseregions situation. Møderne afholdes skiftevis i Nordslesvig og i Slesvig-Holsten og gør fællesskabets historiske dimension i Region Sønderjylland-Schleswig dybere.

Siden slutningen af halvfemserne har der også været et tysk-dansk biblioteksforum. På den tyske side deltager *Büchereizentrale Schleswig-Holstein*, *Zentrale Hochschulbibliothek der Universität Flensburg*, biblioteket i Flensburg, biblioteket hos *European Centre for Minority Issues* og det Danske Centralbibliotek for Sydslesvig. De danske samarbejdspartnere er de kommunale biblioteker i Aabenraa, Haderslev, Sønderborg og Tønder, biblioteket på Syddansk Universitet og *Deutsche Büchereizentrale Apenrade*. Forummet finansieres gennem midler fra INTERREG og mødes fire gange årligt. Fokus ligger på udveksling af information, planlægning og gennemførelse af fælles projekter som for eksempel biblioteksdagen på tværs af grænsen, der drejer sig om, at biblioteksmedarbejderne lærer hinanden at kende og udveksler faglig viden. Biblioteksforummet har desuden startet udarbejdelsen af grænselandsportalen.

Med hjælp fra midler fra Landeskulturverband Schleswig-Holstein, Nordfrisisk Institut, Dansk Bibliotekscenter samt EU INTERREG III A-programmet har Nordfrisisk Institut og Det Sønderjyske Lands-

bibliotek udviklet den tosprogede internetportal Grænselandsportalen. Det drejer sig om et grænseoverskridende informationssystem til borgerne inden for områderne uddannelse og videnskab, administration og infrastruktur, kultur og fritid, turisme og økonomi samt historie.

2.2.5 Medier og PR-arbejde

De tre lokale aviser i grænseregionen Flensborg Avis, *Flensburger Tageblatt* og *Der Nordschleswiger* har besluttet at præsentere Slesvig-Holsten og Region Syddanmark journalistisk og sørge for grænseløs kommunikation med start fra 2008. Alle tre aviser vil hver uge have en særlig side med aktuelle politiske, økonomiske, kulturelle og samfundsmæssige spørgsmål i grænselandet. Derudover skal der udgives en serie i 52 dele om den kulturelle mangfoldighed i grænselandet, om gastronomien, arkitekturen og efteruddannelsesmulighederne. Serien skal skabe forståelse for regionen og kendskab til den økonomiske, kulturelle og turistiske mangfoldighed.

2.2.6 Ungdom, sport og turisme

Også ungdomsorganisationerne er meget aktive inden for grænseoverskridende samarbejde. I forbindelse med det danske sportsforbunds årlige sportsfestival samarbejdede SdU i 2006 for eksempel med det tyske mindretal i Danmark og Grænseforeningen om at integrere en særskilt mindretalsafdeling i arrangementet. Ved at bringe tolv nationale mindretal fra Europa sammen er tidligere års succes blevet gentaget med programmet ”kulturer i dialog” (Cultures in Dialogue). ”Kulturer i dialog” fandt sted for første gang på begge sider af grænsen i 2005. I to uger diskuterede 160 unge fra hele Europa – både medlemmer af mindretal og flertal – deres situation og ideer. Til slut vedtog man en resolution, der blev sendt videre til de ansvarlige institutioner inden for EU. Programmet blev organiseret af SSF, BDN, den nordfriske ungdomsorganisation og den danske grænseforening.

Nævneværdig er også projekterne ”Ungdom i grænseland”, der har været arrangeret hvert år siden 2002 om sommeren som trilateral (tysk-dansk-polsk) kulturworkshop. Med ønsket om at diskutere det fremmede og grænser (møder med det fremmede, overvindelse af barrierer i grænselandet) arbejder unge fra grænseregionen i forskellige kunstneriske værksteder (skulptur-, trykkeri-, teater- og skrivesteder). Initiativtagerne til projektet viste i 2006 en dokumentarfilm af arrangementer i 2002-2005 med titlen ”Grænsegænger – national og kunstnerisk grænseoverskriden”.

Sammen med *Deutscher Jugendverband Nordschleswig* (DJN), BDNs ungdomsorganisation, den lokale danske sportsforening og *Flensburger Fußballverein* organiserede SdU i forbindelse med jubilæumsåret 2005 fodboldturneringen „Fodbold uden grænser“. Derudover mødtes 1.100 elever fra 6. klasserne på begge sider af grænsen ved et stort sportsarrangement i Husum (Slesvig-Holsten) i forbindelse med festlighederne.

DJN samarbejdede med flere andre ungdomsforbund i Nordslesvig. Til venskabsorganisationerne hører *Landesjugendring Schleswig-Holstein* samt *Landessportverband Schleswig-Holstein*. Nævneværdige er også de fælles tysk-danske arrangementer som for eksempel den tysk-danske sportsfest, der blev afholdt for femte gang i 2006. 908 deltagere spillede og dansede i 44 blandede tysk-danske grupper.

En cykelsti er ligeledes blevet oprettet i forbindelse med temaet grænse. Den såkaldte grænserute reklamerer for det tysk-danske grænseland i rejsebøger om cykelferier og forbinder grænseoverskridende kulturhistoriske oplevelser og regionale seværdigheder inden for natur og kultur. I beskrivelsen af grænseruten nævnes udtrykkeligt det særlige liv ved grænsen, der frem for alt præges af de tre mindretal og fem forskellige sprog. Tilblivelsen af denne rejsebog om cykelferier i området blev blandt andet støttet af INTERREG III A midler.

2.2.7 Kirkeligt samarbejde

Indenfor det kirkelige arbejde finder samarbejde også sted på tværs af grænsen. I 2006 arrangerede Dansk Kirke i Sydslesvig (DKS) sammen med den tyske kirke i Danmark for første gang en kirkesamling under mottoet ”Kirke uden grænser” med fælles gudstjeneste i grænsebyen Bov. Ved dette arrangement mødtes også de tyske og danske biskopper i Løgumkloster nord for grænsen. Kirkesamlingen vil blive gentaget en gang om året.

2.3. Samarbejde på uddannelsesområdet

På uddannelsesområdet er der mange projekter på tværs af grænsen. Disse er primært flertalsprojekter. Eftersom samarbejdets formål er overvejende interkulturel udveksling integreres mindretallene også som samarbejdspartnere i projekterne. I forbindelse med samarbejde på tværs af grænsen inden for skolevæsen og uddannelse er de forskellige partnerskaber mellem skoler på begge sider af grænsen nævneværdige. Partnerskaberne mellem danske mindretalsskoler i Tyskland med skoler i Danmark samt partnerskaber mellem tyske mindretalsskoler i Danmark og skoler i Tyskland spiller naturligvis også en central rolle.

Desuden arbejder skolerne også sammen om projekter som for eksempel ved idrætsdage som Regionscuppen eller initiativet SpoReg (sport i regionen), der generelt støtter grænseoverskridende aktiviteter mellem skoler og sportsforeninger. Hvert år organiseres skiftevis på tysk og på dansk side en skoleidrætsdag (tysk-dansk skoleidrætsdag), der støttes finansielt af Region Sønderjylland-Schleswig. Derudover finder et tysk-dansk ungdomsforum sted hvert år, der organiseres af forskellige skoler fra Tyskland og Danmark (både flertals- og mindretalsskoler) sammen med regionskontoret i Region Sønderjylland-Schleswig. I den forbindelse mødes eleverne i flere dage og deltager i forskellige workshops. To klasser arbejder sammen i forvejen for så at mødes ved ungdomsforummet. I 2006 deltog otte klasser i dette forum, henholdsvis fire fra Tyskland og fire fra Danmark. Blandt deltagerne var også klasser fra en tysk og en dansk mindretalsskole.

I 2005 blev tre vigtige projekter påbegyndt, hvortil mindretallene også har medvirket direkte. I det første projekt arbejdede tre gymnasier (det tyske gymnasium i Aabenraa samt gymnasierne Duborg og Loisenlund) på begge sider af grænsen på et projekt, der omhandlede de historiske spor fra det gamle hertugdømme Slesvig. Projektet blev startet af Landdagen og støttet af SSF og BDN. I forbindelse med festlighederne ved 50 års jubilæet for Bonn-København erklæringerne præsenterede de unge en bog, som sammenfattede resultaterne af deres undersøgelser af spor efter hertugdømmet Slesvig.

Det andet initiativ beskæftigede sig med sprogbevidstheden på begge sider af grænsen. På ”det danske sprogs dag” i Sydslesvig forsøgte man at rette opmærksomheden på det danske sprog som andet sprog i regionen. På mange tyske skoler blev der undervist i dansk en dag med hjælp af studerende på Flensburg Universitet og lærerkollegaer fra Haderslev, og der blev også informeret om mulighederne i området for at lære og pleje sproget. Initiativet blev støttet af Region Sønderjylland-Schleswig i samarbejde med Dansk Skoleforening for Sydslesvig.

Det tredje projekt er Europaklassen Tønder-Niebuß, der støttes af INTERREG III A, i hvilket nordfriserne har været meget aktive. Denne tysk-danske fællesklasse blev etableret i 2003-2006 af *Friedrich Paulsen Schule Niebuß* (Tyskland) og Tønder gymnasium (Danmark). De 28 deltagende elever (14 fra hver skole) blev undervist halvdelen af tiden af danske og halvdelen af tiden af tyske lærere, og undervisningen fandt også sted skiftevis hvert halvår i Tønder og i Niebuß. Undervisningssprogene var tysk, dansk og engelsk. Til slut fik eleverne en studentereksamen, der er anerkendt på begge sider af grænsen. Siden 2007 er projektet blevet videreført ved hjælp af egenfinansiering (det vil sige uden INTERREG-støtte), og i den forbindelse har organisationsformen ændret sig en smule: Der kan stadigvæk deltage 14 tyske og 14 danske elever, og undervisningen foregår som tidligere på sprogene tysk, dansk og engelsk. Der bliver

dog for fremtiden kun undervist på engelsk i et fag (biologi). Derudover skifter undervisningsstedet ikke længere halvårligt, men helårligt: 1. og 3. undervisningsår finder sted i Tønder, og 2. undervisningsår i Nielbüll. Undervisningen i den nye Europaklasse begyndte i august 2007.

Endvidere har Grænseforeningen etableret et såkaldt ambassadørprojekt på Duborgskolen i Flensborg. De elever, der udpeges som ambassadører, tager til Danmark for at informere de danske unge om mindretallene i Slesvig-Holsten. Dette initiativ har vist sig at være en stor succes, da de danske unges viden om grænseregionen er meget begrænset. Derigennem fremmes også den interkulturelle dialog mellem flertallene.

Det lave antal projekter, der er blevet startet af mindretallene selv, skal sandsynligvis ses på baggrund af de mange aktiviteter mellem folkeskolerne i begge lande.

2.4 Økonomisk sektorsamarbejde

Mindretallenes bidrag til det grænseoverskridende økonomiske sektorsamarbejde er svært at måle. Handelsforeningerne omtalt i foregående kapitel samarbejder med deres kolleger på den anden side af grænsen, og Tyskland har i adskillige år været Danmarks vigtigste samhandelspartner. Der er derfor en naturlig brobyggerfunktion for mindretallene.

Det er klart, at mindretallenes erhvervsvirksomheder på begge sider af grænsen følger moderstatens sektoraktiviteter og metoder. Mindretallenes erhvervsorganisationer og –virksomheder kan derfor være de første til at opdage nye trends og ideer. Mindretallene er via deres grænseoverskridende netværk endvidere i stand til at øjne muligheder som måske ellers ikke ville blive identificeret. Således har det tyske mindretal i Danmark fungeret som ”fødselshjælper” ved vigtige økonomiske grænseoverskridende projekter, inklusive anvendelsen af tyske ambulancehelikoptere på begge sider af grænsen, etableringen af ambulancetjeneste hen over grænsen og initiativet til en ekspresbuslinie mellem Sønderborg og Husum. Et nyligt initiativ er som nævnt i forrige kapitel bio-energiparken i Tønder. Senest har det tyske mindretal foreslået et grænseoverskridende hospital nær grænsen.

Inden for grænseoverskridende landbrugsprojekter er det tyske mindretal også aktiv. LHNs (*Landwirtschaftlicher Hauptverein für Nordschleswig*) medlemmer har været engageret i en årrække med deres kolleger i Schleswig-Holstein med henblik på at skabe interesse for økologisk landbrug syd for grænsen. Økologisk landbrug repræsenterer 6% af det totale landbrug i Danmark i forhold til 3% i Slesvig-Holsten til trods for, at forbrugerne i Slesvig-Holsten er mere villig til at købe økologiske produkter. Det danske mindretals landbrugsorganisation, Fælleslandboforeningen for Sydslesvig, er ligeledes aktiv med at organisere besøg af tyske landbrugsorganisationer og politikere i Nordslesvig. Et tysk-dansk markedsføringssamarbejde mellem *Vermarktungsgesellschaft Biozentrum* and *Bioland Schleswig-Holstein* omkring afsætning af regional biologisk produktion (korn, øl, børnemad og grøntsager) er endvidere kommet godt fra start.

2.5 Samarbejde på tværs af Europa

Som nævnt slutter mindretallenes netværkskompetencer ikke ved grænsen. Alle fire mindretal er også med i mange internationale netværk. De er alle medlemmer af FUEN, i hvilken det tyske mindretal var grundlæggende medlem og har været repræsenteret i foreningens komité igennem flere år. FUEN og de deraf resulterende kontakter til andre tyske mindretal i Europa bidrager væsentligt til det tyske mindretals internationale profilering. Også Nordfräusche Feriön og Østfriserne i Sauerland og Niedersachsen er som det danske mindretal og Roma/Sinti-folket aktive FUEN. Den nuværende vicepræsident hører til det danske mindretal, mens den nyvalgte præsident er medlem af det tyske mindretal i Nordslesvig. FUENs sekretariat befinder sig i lokaler hos det danske mindretal i Flensborg. Som medlemmer af FUEN har mindretallene direkte kontakt til Europaparlamentet og de enkelte grupper for nationale mindretal der.

For nylig har FUEN åbnet et selvstændigt sekretariat i Bruxelles. Desuden har FUEN arbejdsrelationer til de vigtigste internationale organisationer i Europa inklusiv Europarådet og OSCE.

Som medlem af FUEN arbejder mindretallene også sammen ved internationale studieophold i grænseregionen. Således blev der for eksempel i samarbejde med MIDAS (Den europæiske forening for aviser på mindretals- og regionalsprog) arrangeret en studierejse over flere dage for journalister fra hele Europa i grænseregionen. Studieophold bringer mange medlemmer af andre mindretal til regionen og formidler et kendskab til lokale strukturer og organisationer, som de kan tage med tilbage med deres hjemlande og udbrede der. Mindretallene er desuden medlemmer af Det Europæiske Kontor for Mindre Anvendte Sprog (EBLUL), en ikke-statslig organisation, der arbejder for sprog mangfoldighed og bevarelsen af mindre anvendte sprog. Som FUEN er EBLULs aktiviteter ikke af politisk men af ren kulturel karakter. Kontoret spiller en vigtig rolle ved indsamling af information samt ved udveksling af erfaringer på området for sprog fremme samt på europæisk og internationalt niveau. EBLUL udvikler sine aktiviteter på basis af årlige programmer, der godkendes af Europakommissionen, og som også støttes økonomisk af Kommissionen. Kontoret er aktivt som europæisk institution særligt inden for videregivelse af information om EU-aktiviteter på området for sprog samt inden for repræsentation af og information om mindre talte sprog gennem EU-politikker og finansieringsprogrammer. For tiden er et medlem af det danske mindretal bestyrelsesmedlem i EBLUL. Særligt nordfriserne har været aktive i denne komité de seneste år og har arbejdet hårdt for bevarelse og støtte af det frisiske sprog.

Derudover er BDN hyppigt vært for forskellige internationale personligheder. Hvert år besøger adskillige udenlandske ambassadører og politiske delegationer *Haus Nordschleswig* i Aabenraa for at samle viden om mindretalsanliggenderne i Danmark og i grænseregionen. Dette er bemærkelsesværdigt, da mindretal ofte først påkalder sig international interesse, når de er involveret i en aktuel konflikt. Det tyske mindretal gik foran, da det handlede om at intensivere dialogen mellem de mindretalsrige central- og østeuropæiske lande. Under ledelse af Sekretariatet i København overtog det tyske mindretal i 1995 formandsstolen ved det første trilaterale møde mellem rumænske, slovakiske og ungarske parlamentarikere. Ved dette møde deltog også danske parlamentarikere og det danske mindretal i Slesvig-Holsten. Et efterfølgende seminar med de samme deltagere blev arrangeret i 1999. På ungdomsniveau er mindretallene også meget aktive internationalt. Således er de danske, det tyske og det frisiske mindretal repræsenteret med deres ungdomsorganisationer SdU, Junge Spitzen (SP) og Rökelfloose in Jugend Europäischer Volksgruppen (JEV).

2.5.1 Nordsøsamarbejdet

Inden for Nordsøsamarbejdet er nordfriserne meget aktive. Ved Friserrådets årsmøde i 2006 i Leck organiserede man indgående diskussioner om fremme af Nordsøsamarbejdet. De tre frisiske grupper ser sig selv om pionerer inden for dette internationale Nordsøsamarbejde, som ligeledes er blevet et vigtigt punkt på den politiske dagsorden. For Slesvig-Holsten er nordfrisernes engagement strategisk vigtigt, og *Frasche Rädj* Sektion Nord har allerede diskuteret mulighederne for et bedre samarbejde inden for kultur, opdragelse og miljø med partierne i Landdagen. Med støtte fra SSV og deres frisiske medlem i *Landdagen* Lars Harms blev initiativet taget til at overdrage førerpositionen i samarbejdet til Slesvig-Holsten og derved at forcere et endnu stærkere grænseoverskridende samarbejde med Nord, Syd, Øst og Vest. Et andet projekt med nordfrisisk deltagelse er Euroregionen Vadehavet, der blev grundlagt af en række øer ved vestkysten (uden Sylt). Som allerede nævnt forfølger Euroregionen målet om at bevare biodiversiteten i regionen på lang sigt. Nordfriserne har også medvirket i INTERREG III B projektet LANCEWADPLAN – Integreret landskab, pleje af kulturarven og udvikling i vadehavsregionen og arbejdet med udarbejdelse af udviklings- og handlingsplaner for regionen. Friserne ønsker tillige at grundlægge deres egen Euroregion med den frisiske befolkning i Holland. *Frasche Rädj*, sektion Nord, er i tæt kontakt med de to andre sektioner i foreningen, sektion Øst og sektion Vest. Hvert år samles de tre sektioner i Friserrådet. Friserne har mødtes

regelmæssigt siden 1925, og i 1930 blev Friserrådet grundlagt ved deres møde i Husum. I 1955 blev det såkaldte Frisiske Manifest vedtaget, der i 2006 blev fornyet som Interfrisisk Erklæring. I 1998 blev Friserrådet omdøbt Interfrisisk Råd. Det årlige møde i 2006 blev organiseret af sektion Nord og fandt sted i Leck i Slesvig-Holsten med temaet ”åbne døre” som symbol på den dynamiske karakter, som mindretallene har udvist siden slutningen af det 20. århundrede og begyndelsen af det 21. århundrede.

Den nordfrisiske folkegruppe beskæftiger også en kulturrådgiver i Frisisk Forening, der arrangerer talrige udflugter for unge medlemmer af mindretallet til andre sprogområder i Europa. Således besøgte de for eksempel i 2004 venner i Cornwall. Desuden organiserer Frisisk Forening også sprogrejser for dens voksne medlemmer for eksempel til sorberes hjemegn. Disse rejser støttes økonomisk af kulturministeriet i Berlin. Nordfriserne har også tæt kontakt til folkedansergrupper i hele Europa.

Derudover er Nordfrisisk Institut aktiv i hele verden med dets videnskabelige samarbejder og arrangementer. Instituttet rådgiver også Europakommissionen indenfor mindretalssprog og finansiering. Sammen med eksperter inden for det frisiske sprog og sprogundervisning arrangerede instituttet i 2006 en diskussion med Kommissionen og præsenterede ved den lejlighed også sine innovative projekter og ideer.

2.5.2 Østersøsamarbejde

I Østersøsamarbejdet har FUEN opnået observatørstatus til den Baltiske Parlamentarikersamling, og præsidenten for FUEN såvel som medlemmer af SSV har flere gange gjort opmærksom på vigtigheden af mindretal i Østersøsamarbejdet. Mindretallene har også bidraget til etablering et parlamentarikerforum for den sydlige del af Østersøen gennem hvilket parlamentarikerkommissioner samarbejder. Det danske mindretal har indirekte deltaget i Ars Baltica programmet gennem dets implementering af folkBALTICA arrangementet nævnt ovenfor. Mindretallenes samlede bidrag til samarbejde på tværs af grænser er sammenfattet i tabel 19 for så vidt angår hårde og bløde lokalitetsfaktorer.

Tabel 19 – Mindretallenes lokalitetsfaktorer i det grænseoverskridende og transnationale samarbejde

Hårde lokalitetsfaktorer	Bløde lokalitetsfaktorer	
	Intrakulturel	Interkulturel
Fritidstilbud	”Fødselshjælpere” i forbindelse med etablering af grænseoverskridende infrastruktur	„Brobyggere” (for politiske partier og ved andre politiske begivenheder, 50-års jubilæet for Bonn-København erklæringerne, fælles Kommission for temaet grænsependler)
(Grænseruten)	Politiske funktioner (officielle besøg som for eksempel under festlighederne ved 50-års jubilæet for Bonn-København erklæringerne)	International anseelse og rolle som ”ambassadør”
	Kirkeligt samarbejde	Kulturelle arrangementer og aktiviteter (koncerter, teater, festivaler)
Mediesamarbejde (aviser, grænselandsportalen)	Samarbejde inden for økologisk landbrug	Videnskabelig forskning vedr. regionalhistorien (samarbejde mellem museer og biblioteker)
	Samarbejder inden for bioenergi	Samarbejde på uddannelsesområdet (Europaklasse)
FUENs infrastruktur	Intrafrisisk samarbejde	Ungdomsaktiviteter
Bioenergipark	Elever som ambassadører	Kirkeligt samarbejde
	Samarbejder inden for bioenergi	Deltagelse i FUEN, JEV, MIDAS og EBLUL
	Intrafrisisk samarbejde	Rolle som ”fødselshjælper” (Nordsøsamarbejdet)
	Elever som ambassadører	Internationalt samarbejde inden for videnskab
		Deltagelse i FUEN, JEV, MIDAS og EBLUL
		Rolle som ”fødselshjælper” (Nordsøsamarbejdet)
		Internationalt samarbejde inden for videnskab

3. Turisme og mindretallenes kulturhistoriske arv

Regionen mellem Tyskland og Danmark har i lang tid været brugt til turisme. Turister kommer på grund af den fordelagtige placering ud til Østersøen og Vesterhavet samt på grund af de landskabsmæssige og klimatiske forhold i regionen. Yderligere årsager til at tilbringe sin ferie i området kan være grænseregionens usædvanlige historie og beboernes særlige livssituation. En empirisk undersøgelse af gymnasieelever i Nordfrisland foretaget af de frisiskstuderende på Flensburg Universitet har vist, at frisisk kultur og en forbindelse til kulturlandskabet af unge mennesker anses som identitetskendetegn. Det vigtigste erhverv i Nordfrisland har længe været turismen. Også hertil udgør frisisk kultur og historie en faktor. Mange turister påskønner ud over naturen og landskabet regionens særlige kulturelle baggrund, og de interesserer sig ind imellem mere for det end de lokale. I dette projekt har forskningen i turisme fokuseret på spørgsmålet, om turismeaktørerne for områderne Slesvig-Holsten og Syddanmark er sig den særlige situation i regionen bevidst, og hvordan denne kvalitet bliver gjort brugbar for gæsterne som customer value.

3.1 *Studiets teoretiske baggrund*

Turisme, det vil sige rejse og ophold, er en rejse ind i en „modverden“ (Keller, 2000). Turisme gør kultur – mindretalskultur – tilgængelig, for så vidt den er synlig eller lader sig manifestere fysisk for eksempel gennem klædedragter eller arkitektur. Handelsobjekter på et marked er ikke kun fysiske kunst- og kulturobjekter men også en gruppe individers forestillinger, værdier og adfærd, hvis de fremstilles som salgbare og i overensstemmelse med temaet og oplevelserne (Pechlaner 2003). Går man ud fra denne teoretiske antagelse kan mindretal gennem deres anderledes levevis i forhold til flertalsbefolkningen, gennem andre værdier og andre måder at opføre sig på blive en destinations trækplaster og dermed også bidrage væsentligt til økonomien. Turismeforskningen skelner mellem tre forskellige typer attraktioner. Den første type er så speciel og enestående, at de potentielle turister beslutter sig for et bestemt rejsemål på grund af det. Ved den anden type attraktion har turisten besluttet sig for en destination, og i løbet af sit ophold besøger han en attraktion, som han allerede kendte til ved planlægningen af ferien. En yderligere mulighed er, at turisten er rejst til en destination og opdager attraktionen på stedet og tager attraktionen med som en rejseoplevelse. ”Turisme kan forstås som en slags drømmefabrik” (Keller, 2006). I denne drømmefabrik kan bestående kulturelle og andre typer attraktioner gennem en anden benævnelse imaginært få en højere vurdering og således blive gjort forståelig for turisten. Kulturelle attraktioner er ikke-fysiske attraktioner, der skal gøres ”fysiske” for turisterne gennem præsentation og iscenesættelse, hvilket særlig gør sig gældende, når det handler om livsstil og værdier – som det er tilfældet med mindretal. Kun sådan kan en attraktion af den type øge destinations betydning og værdi. Ved denne iscenesættelse bør man ikke glemme potentielle turisternes stereotypebilleder i hovedet (Keller, 2006).

3.2 *Metodologi*

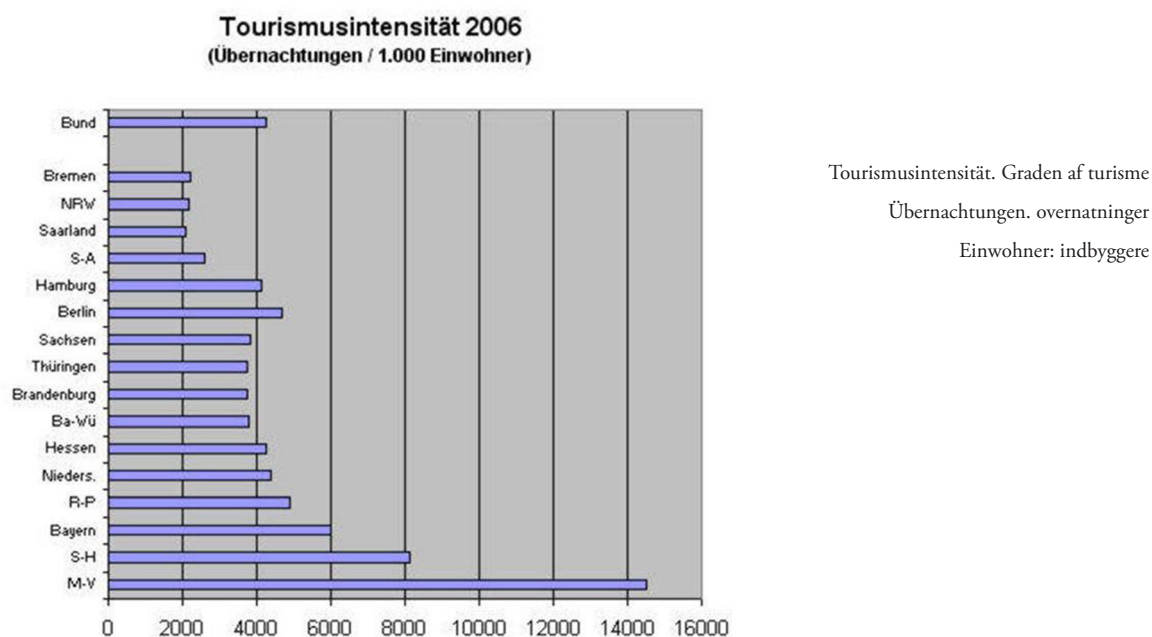
For at kunne besvare ovenstående spørgsmål er en sekundær- og en primæranalyse blevet udført inden for det foreliggende studies rammer. Sekundæranalysens fokus ligger på spørgsmålet, om og på hvilken måde mindretalsområderne på begge sider af grænsen føler sig som turistdestinationer. Den første del af primæranalysen er en telefonisk gennemført kvalitativ ekspertmeningsmåling. Meningsmålingen blev gennemført i marts 2007 i Tyskland og Danmark. Deltagerne i meningsmålingen var blandt andre aktører inden for turisme i mindretalsområderne som hoteller, pensioner, rejsearrangører, turismeorganisationer og museer, men også politiske ledere, borgmestre og meningsdannende institutioner som skoler og foreninger. Ekspertinterviewene var først og fremmest af eksplorative, og formålet var i høj grad formuleringen af et kvantitativt, standardiseret spørgeskema for at opnå yderligere indsigt i grænseregionen.

Spørgeskemaet blev udsendt online i slutningen af maj, begyndelsen af juni og august 2007 (i Danmark på grund af afvigende ferietidspunkter) til cirka 634 beslutningstagere inden for turisme i den tysk-danske grænseregion. 13% af spørgeskemaerne kom udfyldt tilbage, hvorfor meningsmålingen kun i begrænset omfang er repræsentativ. Data blev analyseret med SPSS. Parallelt med online-undersøgelsen blev der også foretaget en hjemmesideanalyse af turismeregionerne i grænselandet. Følgende parametre blev taget med som kriterier for analysen: Historie, kulinariske oplevelser (spise/drikke), museer, kultur og øvrigt, dog altid i forbindelse med mindretallene.

3.3 Resultaterne af studierne

Inden for sekundæranalysens rammer blev det fastslået, hvor vidt turismen har betydning for mindretalsområderne. Billede 1 viser, at grænseregionen hører til en af de regioner i Tyskland, der oftest kan registrere gæsteovernatninger.

Billede 1 Graden af turisme 2006 (overnatninger per 1.000 indbyggere)

Kilde: www.landesregierung.schleswig-holstein.de

Særlig i kystregionerne er turisme den dominerende økonomiske faktor, se billede 2:

Nordsøkysten Slesvig-Holsten

Turisme som lokal økonomisk faktor

Efter kommuner

Bidrag til nationalindkomsten

Mere end 50% eneste økonomisk faktor

Undtagelsessituationen er lav afhængighed fra kommunernes :

20-50% Afgørende økonomisk faktor

Befolkningstynd region. Den økonomiske fremgang er afhængig af turismen

10-20% betydningsfuld økonomisk faktor

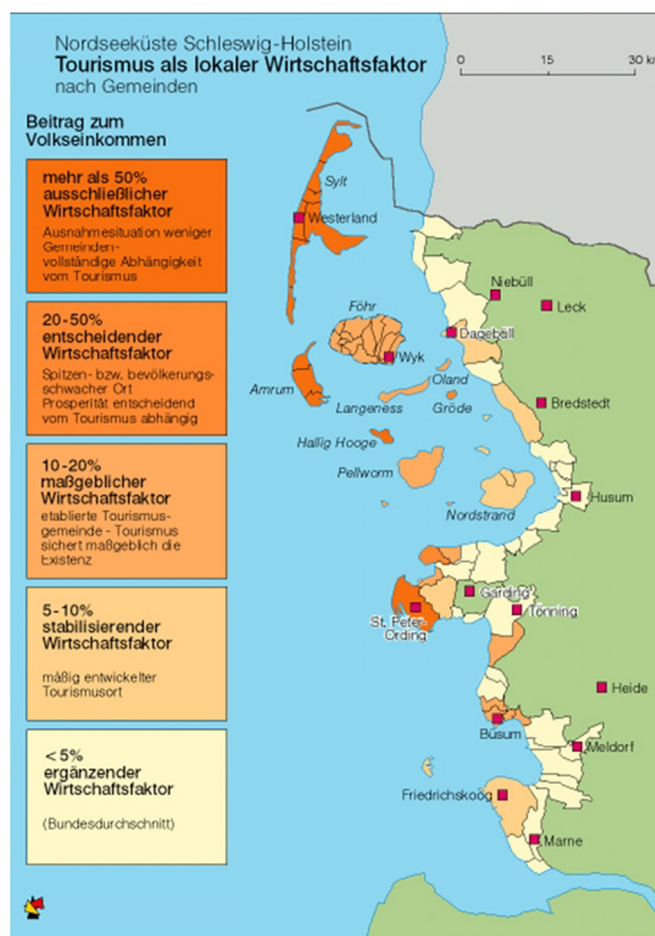
Etableret turistkommune. Turisme sikrer det afgørende eksistensgrundlag

5-10% stabiliserende økonomisk faktor

Jævn økonomisk faktor

<5% tillægsfaktor

Gennemsnittet i Tyskland

Region Sønderjylland-Schleswig ligger tydeligt under gennemsnittet for turiststaten Slesvig-Holsten og med 4.265,41 overnatninger per 1.000 indbyggere inden for forbundsrepublikkens gennemsnitsområde. Den tyske side af regionen, amtet Slesvig, tæller med til den slesvig-holstenske rejserregion "Bagland", der går fra statsgrænsen til den sydlige delstatsgrænse med byerne Glücksstadt og Norderstedt. Denne rejserregion er generelt set mindre åben for turisme end kystregionerne ved Vesterhavet og Østersøen. Kystområderne er sig bevidste om de indre regioners turistiske værdi som supplement til deres egne tilbud særligt i forbindelse med "ride-", "vandre-" eller "vandsports/kanofier". Derfor har de for nyligt blandt andet i tæt samarbejde med

Tourismus-Agentur Schleswig-Holstein GmbH styrket samarbejdet med baglandet. Man kan som følge af det gå ud fra, at også Slesvig amt i fremtiden vil blive mere besøgt.

Turistiske udviklingskoncepter for delstaten Slesvig-Holsten er allerede tidligere blevet udarbejdet. Ingen af disse koncepter har taget højde for mindretallene. Med denne hjemmesideanalyse kunne det bevise, at mindretallene ud fra et turismesynspunkt udgør en attraktion særligt i forbindelse med kulturrejser. Specielt byer som Flensborg, Bredstedt og omegnen samt Friedrichstadt i Slesvig-Holsten reklamerer med deres danske historie samt med aktuelle kulturtilbud. På den måde bliver den danske mindretalskultur synlig og mulig at opleve. Det friske er langt mere synligt på grund af klædedragten og den udadvendte kultur; friserne arbejder meget mere med den nødvendige iscenesættelse og med de stereotyper, som turisterne allerede har i hovederne. Således finder man henvisninger til den friske kultur og levevis i reklamemateriale for delstaten Slesvig-Holsten. Betragter man den anden side af grænsen, så finder man kun få henvisninger til det tyske mindretal i Tønder, Sønderborg, Kruså og Sydjylland.

Inden for rammerne af EU INTERREG III A projektet forsøgte man med følgende ord at reklamere for grænseregionen: „Flensborg Fjord – feriemålet med maritime omgivelser og skandinavisk flair! Ved den tysk-danske grænse ved Flensborg åbner der sig en vidtstrakt maritim verden af oplevelser for dig, der søger dine lige ved Østersøen“. Der findes allerede enkelte initiativer, der tog udgangspunkt i at bygge oven på denne reklame, men de fleste aktører inden for turismen fulgte ikke efter. De kvalitative resultater blev bekræftet af resultaterne af de kvantitative studier. Beslutningstagerne i regionen lader ikke til at være tilstrækkeligt involveret i emnet ”mindretal”. Alle interviewpersoner, der ikke selv tilhørte et mindretal, kunne ikke nævne en særlig merværdi. Resultaterne af det kvantitative studie i Danmark viser, at 52,5 % af turisterne er danske turister, derefter kommer tyske turister med 31,1% efterfulgt af de skandinaviske lande med 11,5%. Der kan dog ikke konstateres nogen statistisk sammenhæng mellem det tyske mindretal i regionen og det høje antal tyske turister. Hvis man betragter mindretallets indflydelse i regionen i detaljer, kan der kun henføres til mentaliteten og det regionale køkken.

Mindretallets betydning som turistattraktion benægtes entydigt af aktørerne inden for turistbranchen. Derimod får man til spørgsmålet, om mindretallet udgør en merværdi for regionen, en vurdering på 1,67 på Likert-skalaen fra 1 til 5 (1 = enig og 5 = ikke enig). Dette billede ændrer sig ikke hvis man udelukker områder og kommuner uden mindretal. På den tyske side af grænsen ser man et lignende billede. Svarpersonerne i Tyskland vurderer det danske mindretal til at have en stor indflydelse på de gastronomiske traditioner i Slesvig-Holstein med en gennemsnitsværdi på 1,47, og også den danske arkitektur har en vis indflydelse. Ifølge interviewpersonerne er det danske mindretal ingen ”turistattraktion”. En høj afbrydelsesrate viser også, at emnet mindretal i det mindste for interviewpersonerne ikke er noget diskussionsemne. Kun få er villige til at diskutere emnet. Antallet af personer, der vil svare, bliver væsentligt lavere, når det drejer sig om besvarelse af spørgsmål i forbindelse med det frisiske mindretal og Roma/Sinti-mindretallet.

3.4 Udsyn

Et studie udført i Sydtyrol i 2003 og 2004 for *Südtiroler Marketing Gesellschaft* (SMG) har vist, at kulturmikset meget vel udgør en attraktion for en destination eller en turismeregion. Sydtyrol satser kraftigt på denne særegenhed og lægger bevidst vægt på de kulturelle forskelligheder i reklamer. Det årligt stigende antal overnatninger bekræfter denne strategi. Alpin står for det tysksprogede Sydtyrol, mediterranean derimod for det italienske præg i Sydtyrol. Spontanitet er et karaktertræk hos den italiensktalende del af befolkningen og pålidelighed er mere et karaktertræk hos den tysktalende del af befolkningen, i det mindste i forbindelse med stereotyper. Det er vigtigt at forstærke og arbejde med stereotyperne i turisternes hoveder. Dette potentiale findes også i Slesvig-Holsten. Der findes for eksempel stereotype forestillinger om danskerne og tyskerne.

Kilde: Südtirol Marketing Gesellschaft (SMG)

Sydtyrol er den kontrastfyldte symbiose mellem alpin og mediterranean, spontanitet og pålidelighed, natur og kultur.

Denne ”kontrastfyldte symbiose” er en fremstilling af værdier i regionen. Gennem aktørerne inden for turistbranchen bliver de gjort til et emne i regionen. For at bygge oven på denne fremstilling udvikles turistprodukter og –tilbud, der passer til værdierne og temaerne.

B Interkulturel dialog

I henhold til United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) betyder interkulturel dialog lige udveksling og dialog mellem civilisationer, kulturer og mennesker, der er baseret på

- gensidig forståelse og respekt samt
- samme værdi for alle kulturer

Interkulturel dialog er en nødvendig forudsætning for at kunne skabe socialt sammenhold og fred mellem nationer samt for at kunne opnå forsoning mellem mennesker. Ekspertter fremfører, at udgangspunktet for interkulturel dialog ligger i anerkendelsen af forskelle og mangfoldighed i samfundene. Meningsforskelle, forskellige anskuelser og værdier eksisterer ikke kun inden for de enkelte kulturer men også mellem forskellige kulturer. Gennem dialog bør man forsøge at erkende disse forskellige synspunkter, at forstå dem og lære af dem. En effektiv dialog er derfor en berigende oplevelse, der kan udvide horisonten og fremme en respektfuld udveksling af ideer samt en undersøgelse af de forskellige tankeprocesser, igennem hvilke verden registreres. Interkulturel dialog er en proces, der gør det muligt at erkende et individs grænser, at undersøge baggrunden for disse grænser og at overskride dem. Evnen til at kunne indgå i en tolerant og respektfuld dialog er en essentiel evne for nationer, fællesskaber og individer (Blasi et al., 2005).

Interkulturel dialog udspilles på forskellige niveauer: Først på flertal-til-flertal niveau, hvor medlemmer af flertallene er i kontakt med hinanden. Dette niveau er vigtigt for nærværende studie, da det støttes af diverse EU-programmer for eksempel i forbindelse med regionaludvikling, det grænseoverskridende samarbejde og Lissabon-strategien. Etableringen af Region Sønderjylland-Schleswig er en udmundning af dette tiltagende eksterne pres på grænseregionen. Der var dog allerede kontakter over grænsen før for eksempel inden for kommissioner og komiteer, der beskæftigede sig med praktiske regionale spørgsmål som vandgrænser (Klatt, 2006). Et andet godt eksempel på interkulturel dialog på flertal-til-flertal niveau er det succesrige håndboldteam Flensburg-Handewitt, der består af lige dele tyske og danske spillere, men hvor de danske spillere kommer fra det nationale Danmark. Alligevel konstaterer observatører og aktører i regionen stadigvæk en indskrænket kommunikation mellem flertalsbefolkningen på begge sider af grænsen, hvilken henføres til følgende barrierer:

- Sproglige barrierer
- Strukturelle-retlige barrierer
- Kulturelle barrierer
- Informationsbarrierer

Selv om dette studie ikke har til opgave at analysere den interkulturelle dialog mellem de to flertalsbefolkninger, bør det dog fremhæves, at mindretallene gennem deres grænseoverskridende projekter har vist, at de vil og kan overvinde disse barrierer og således kan bidrage til en forbedring af flertal-til-flertal dialogen.

Den anden form for interkulturel kommunikation udspiller sig mellem mindretallet og flertallet (mindretal-til-flertal niveau, hvor de nationale mindretal forhandler normative og praktiske anliggender i forbindelse med sameksistensen med flertallet). Denne dialog har fundet sted i mange år, men med varierende intensitet. Allerede før underskrivningen og implementeringen af Bonn-København erklæringerne i 1955 var kommunikationen mellem mindretal og flertal etableret og institutionaliseret og tiltog gradvist, særligt

efter 1989. Også vedtagelsen af normative rammer på europæisk niveau og den deraf følgende ratifikation og implementering af Europarådets Rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal, som både Tyskland og Danmark har ratificeret, styrkede kommunikationen mellem mindretal og flertal. Den form for både formel og uformel dialog er også af central betydning for det foreliggende studie.

Det tredje niveau er kommunikationen mellem mindretal og moderstat. Dette handler ikke om en interkulturel dialog men snarere om en intrakulturel dialog. Dette niveau er vigtigt af forskellige årsager: På den ene side på grund af de voksende muligheder for grænseoverskridende samarbejde inden for politik, kultur og den sociale sektor og på den anden side også på grund af de betydelige finanstilskud, som mindretallene modtager fra deres moderstat.

Kommunikationens fjerde niveau er udvekslingen mellem mindretal og mindretal, som allerede er beskrevet udførligt i de grænseoverskridende projekter. Selv om mindretallene i regionen har meget forskellige identiteter og strategier, er det dog lykkedes dem at opretholde en dialog og at være åbne overfor hinanden. Dette har udmøntet sig i et meget vellykket samarbejde til støtte af individuelle mindretalsstrategier. Således har det danske mindretal støttet nordfriserne i deres kamp i 1990'erne for forfatningsmæssig anerkendelse. De to mindretal støtter nu samlet romaerne med lignende bestræbelser. I Danmark er tosprogede byskilte et vanskeligt emne, særligt for det tyske mindretal. Det er en af årsagerne til, at det danske mindretal i Slesvig er tilbageholdende med kravet om tosprogede byskilte men samtidig på den anden side støtter nordfriserne i deres krav om to- eller tresprogede byskilte i Nordfrisland.

Også ud over regionen deltager mindretallene i grænseregionen i dialogen mellem mindretallene for eksempel gennem deres medlemskab af FUEN, JEV og MIDAS. Derved har de kontakt til mindretal, der ofte kommer fra andre lande, der netop er blevet optaget i EU, eller som er midt i optagelsesprocessen og derfor har brug for venskabelig støtte og forståelse. Dette er et godt eksempel på, at mindretallene betragter den interkulturelle dialog som en normal måde at løse fælles problemer og at vise solidaritet og tolerance på.

Det femte niveau inden for interkulturel kommunikation beskriver den intra-individuelle dialog, der særlig ses blandt unge. I forbindelse med forskningen til dette studie har det vist sig, at mange unge bærer og forener to kulturer, hvad man kunne betegne som homo duplex. De unge lader ikke til at have problemer med det, tværtimod de har snarere brug for disse to kulturer. Det er en stor berigelse både for den enkelte og for hele samfundet. Det faktum, at to kulturer kan mødes i en person, viser, at homo duplex ikke står for det assimilerende men snarere det integrerende. Herved styrkes moderkulturen samtidig med at parallelkulturen dyrkes. Det lader til, at de unge er i stand til at bevare dialogen mellem de to kulturer.

Tabel 20 – Den interkulturelle dialogs typologi

Flertal-til-flertal	Flertal-til-mindretal	Mindretal-til-mindretal	Mindretal-til-moderstat	Individuelle medlemmer af mindretal
Region Sønderjylland-Schleswig	Formel	Grænseoverskridende projekter	Finansiering	homo duplex
	Uformel		Grænseoverskridende projekter	

I afsnit B præsenteres status på den interkulturelle dialog mellem mindretal og flertal i den tysk-danske grænseregion. De empiriske undersøgelser er begrænset til aktiviteter inden for de seneste år. For at sætte dette i perspektiv tilbydes først en kort diskussion om dannelsen af de lokale mindretals kollektive identiteter i løbet af det 20. århundrede (kapitel 4). Derefter gives et overblik over de institutionelle rammebetingelser, der viser flertalsbefolkningens åbenhed overfor den interkulturelle dialog (kapitel 5). Det sidste kapitel (kapitel 6) skildrer en række aktuelle eksempler på den interkulturelle dialog og integrerer den i historien og regionens udvikling.

4. Betydningen af en enestående mindretalsprofil

Grænseregionens bi- og multikulturelle natur går helt tilbage til det 12. århundrede, da både tysk- og dansktalende samt friser boede i det der dengang var hertugdømmet Slesvig. Roma/Sinti-folkets eksistens kan spores tilbage til det 14. århundrede. I dag lader de mange års historie dog snarere til at have delt regionen, og særligt det 20. århundredes begivenheder har skilt de to flertalsbefolkninger fra hinanden. Hændelserne under og efter anden verdenskrig har især haft en negativ indflydelse på dannelsen af en kollektiv identitet og dermed også på den måde, som den interkulturelle dialog har været ført i grænseregionen. Mange faktorer har trukket mindretallene i forskellige retninger, og derved har mindretallene fået forskellige erindringer og mål for fremtiden. Dannelsen af de fire mindretals kollektive identitet og deres måde at føre en interkulturel dialog på er meget forskellig. Tabel 21 giver et overblik over disse profiler.

Tabel 21 – Mindretalsprofiler

Det danske mindretal	Nordfriserne	Roma/Sinti-folket	Den tyske folkegruppe
Udvikling fra opposition til engagement	Sprogaktivisme	Fra udelukkelse til engagement	Dobbelt loyalitet

Mindretallenes identitetsprofiler er en vigtig del af den interkulturelle dialog. De er den basis, som mindretallene bygger dialogen på både offentligt og privat. Forståelsen og samarbejdet mellem mindretallene og flertallet præges i høj grad af de kollektive identiteter, som mindretallene har dannet som reaktion på den lokale historie. En ligeværdig udveksling kan derfor kun finde sted, hvis der hersker gensidig forståelse. Ligeværdig udveksling kræver også gensidig imødekommenhed. Det betyder igen, at der skal findes passende platforme, hvor mindretal og lokale myndigheder kan mødes i øjenhøjde. Dette må det siges at være tilfældet i den analyserede region. I de to næste kapitler analyseres den interkulturelle dialog, der finder sted mellem mindretal og flertal: Først beskrives de institutionelle rammebetingelser for dialogen mellem flertal og mindretal, hvorved først de officielle og formelle udvekslingsprocesser præsenteres. Som næste skridt undersøges den uofficielle og uformelle dialog, der finder sted uden for disse institutioner.

5. De institutionelle rammer for dialogen

De retlige rammebetingelser er af central betydning for denne institutionaliserede dialog. De i tabel 22 anførte dokumenter fastlægger mindretallenes rettigheder i regionen.

Tabel 22 – Retlige rammebetingelser

Forbundsrepublikken Tyskland	Slesvig-Holsten	Danmark
Forbundsforfatning (1949) (civile og politiske rettigheder) Art. 5, 8	Delstaten Slesvig-Holstens forfatning af 1990,	Danmarks grundlov (1953) (civile og politiske rettigheder)
	Danmarks grundlov (1953) (civile og politiske rettigheder)	København erklæringen (1955) (politisk bindende)
Bonn erklæringen (1955) (politisk bindende)	Kiel erklæringen fra 1949	Europarådets europæiske menneskerettighedskonvention
Europarådets europæiske menneskerettighedskonvention (1950)	Bonn erklæringen (1955) (politisk bindende)	Det europæiske charter for regional- og mindretalsprog, 1992
	Kindertagesstättengesetz (1991), §§ 5, 7, 12	Rammekonventionen for beskyttelse af nationale mindretal (1995)
Det europæiske charter for regional- og mindretalsprog, 1992	Skoleloven (1990), §§ 4, 58, 60, 63	FNs aftaler og deklarationer
Rammekonventionen for beskyttelse af nationale mindretal (1995)	Valgloven (1991), § 3	
FNs aftaler og deklarationer	Børnehaveloven (1991), §§ 5, 7, 12	FNs aftaler og deklarationer
	Radioloven (1995), §§ 17, 24, 26, 34, 45, 54.	
	Lov om støtte/fremme af det frisiske i offentligt rum (2004)	
	Yderligere bekendtgørelser og delstatsanordninger	

Den på disse dokumenter beroende officielle dialog finder først og fremmest sted i følgende institutioner i den tysk-danske grænseregion:

- Den slesvig-holstenske regering
- Den slesvig-holstenske *landdag*
- Det danske Indenrigs- og Sundhedsministerium
- Region Syddanmark

Derudover findes der forskellige fora på tysk forbundsniveau i Forbundsdagen og i forbundsregeringen. Også disse er meget vigtige for forståelsen af den interkulturelle dialog, især da enkelte af dem allerede eksisterede før de ovennævnte institutioner i Danmark og Slesvig-Holsten. Der findes således en stor udstrækning af institutioner for mindretallene i den tysk-danske grænseregion, der støtter den interkulturelle dialog. 16 institutioner og kontorer deltager i denne udveksling mellem mindretal og flertal, alene 11 af dem blev grundlagt efter 1989. Yderligere regulerer de 14 (retlige) dokumenter de normative standarder, som disse institutioner skal implementere. Udviklingen af de institutionelle rammebetingelser for den interkulturelle dialog er sammenfattet i tabel 23.

Tabel 23 – Institutionaliseret interkulturel dialog

1949-1989	1989-2007
Udvalg for det tyske mindretal i Nordslesvigs spørgsmål (1975)	Ministerpræsidenten for Slesvig-Holstens Kommissær for Mindretal og Kultur (1998)
Det tyske mindretals kontaktudvalg	Konference for forbund og delstater med mindretallene om rammekonventionen for beskyttelse af nationale mindretal
Rådgivende udvalg for spørgsmål vedr. det danske mindretal (1965)	Konference for forbund og delstater med sproggrupperne i det europæiske charter for regional- og mindretalsprog
EBLUL (1986)	Repræsentant for det tyske mindretals spørgsmål og kontakter i grænselandet ved den tyske ambassade (2000)
	Repræsentant for forbundsregeringen for udvandrerspørgsmål og nationale mindretal (2002)
Udvalg for den frisiske folkegruppe i Slesvig-Holstens spørgsmål (1988)	Initiativer på tværs af fraktioner for regional- og mindretalsprog (2003)
	Rådgivende udvalg for det frisiske folk, forbundsregeringen (2004)
	DialogForumNorden (DFN) (2004)
	Mindretalssekretariatet, forbundsregeringen 2005
	Regionalt vækstforum, Region Syddanmark (2006)
	INTERREG Kommission, 2007-2013
	INTERREG Kommission, 2007-2013

De temaer, der diskuteres i disse fora, omfatter hele spektret af politiske og retlige anliggender lige fra kultur og opdragelse til sociale spørgsmål. Et synligt tegn på at dialogen bliver mere og mere tæt er den stigende inddragelse af Kommissæren for Mindretal og Kultur i grænseregionens mindretalspolitik. Selv om det er blevet bemærket af enkelte observatører, at Kommissæren er en symbolsk gestus, så kan Kommissæren via sin personlighed yde et væsentligt bidrag til forbedring af den interkulturelle dialog. Endnu vigtigere er mindretalsrapporterne, der har været udarbejdet og præsenteret i *Landdagen* hvert femte år siden 1986 på opfordring af det tyske konservative parti CDU. Disse mindretalsrapporter giver detaljeret information om en række fakta vedrørende de lokale nationale mindretal. Desuden indbydes mindretallene til at komme med deres kommentarer og ideer til hver rapport, hvilket er et yderligere eksempel på en livlig interkulturel dialog. Slutteligt er også kommunikationen i *Landdagen* for eksempel ved vedtagelsen af den såkaldte „friserlov“ (flersprogethed i det offentlige rum) et godt eksempel på vellykket interkulturel dialog.

Den institutionaliserede dialog i Danmark er mindre fremskreden. Det kan dog skyldes, at der allerede er flere personlige kontakter mellem medlemmerne af det tyske mindretal og de officielle institutioner.

Ikke desto mindre er den institutionaliserede dialog også her taget til i løbet af de seneste år. Dialogens hovedmænd er det tyske Sekretariat i Folketinget. Et godt eksempel er forsøget på at engagere medlemmer af flertallet i mindretalstemaer gennem forskellige kampagner og initiativer, som den i 2002 grundlagte arbejdsgruppe i Indenrigs- og Sundhedsministeriet. Et følsomt emne for det tyske mindretal er brugen af det tyske sprog i det offentlige rum. På grund af de stærke anti-tyske følelser hos den danske befolkning måtte tysk efter anden verdenskrig kun tales privat eller i skolen. Dette har ændret sig i forbindelse med den politiske udvikling efter 1989 samt grundet en ændret holdning hos den danske befolkning. Debatten om kommunalreformen i Danmark i starten af 2007 har yderligere medvirket til intensivering af dialogen mellem det tyske mindretal og de danske myndigheder.

Derudover har det tyske mindretal deres egen avis og deres egne nyhedsudsendelser, men der findes dog stadig meget få radioudsendelser og fjernsyn på tysk. Det tyske mindretal diskuterer for tiden dette problem med den danske kulturminister og de lokale offentlige radio/tv kanaler. Der findes ingen officielle regler om brug af det tyske sprog hos offentlige myndigheder og ingen tosprogede byskilte i mindretalsområdet i Nordslesvig, selv om de danske vejmyndigheder synes at være positivt indstillet. I 2006 udsendte Indenrigsministeren to meddelelser til de nye regionale myndigheder i Syddanmark, i hvilke han anmodede om en mere åben tilgang til brug af det tyske sprog hos de offentlige myndigheder. Disse tematikker diskuteres nu også offentligt i grænseregionen.

Det er ikke noget tilfælde, at den officielle interkulturelle dialog er taget til siden 1989. Afslutningen på den kolde krig og Berlinmurens fald med den efterfølgende ændringer i Østeuropa skabte røre i Europa og krævede et internationalt samarbejde samt tiltag til beskyttelse af mindretal. De retlige instrumenter til beskyttelse af nationale mindretal, der blev indført i de nye demokratier i Østeuropa, blev også indført i Vesteuropa. Disse instrumenter yder således ikke kun et væsentligt bidrag til stabiliseringen af de konflikttruede lande i Østeuropa men også til landene i Vesteuropa, da de der har ført til en afslutning på de retlige kampe om anerkendelse og beskyttelse af mindretal og til en forbedring af den interkulturelle dialog.

6. Den tilstedeværende interkulturelle dialog

Interkulturel dialog kan finde sted på alle samfundets niveauer, det være sig i parlamentet eller på en pub. Den centrale forudsætning er, at det rette miljø for udvekslingen forefindes. Ved siden af de allerede beskrevne formelle institutioner er også den uformelle deltagelse vigtig. Da en meget aktiv deltagelse ydermere udgør hovedkriteriet, hænger den interkulturelle dialog ofte sammen med de bidrag, som mindretallene yder for det samlede samfund. Mindretalsparlamentarikernes mange forespørgsler og taler er for eksempel et tegn på mindretallenes samfundsmæssige deltagelse og samtidig også et aktivt bidrag til etablering af den interkulturelle dialog. Ligeledes yder de frivillige danske hjælpere i Flensborg gennem deres arbejde i ældreplejen på den ene side et positivt bidrag til samfundet og æres derigennem af flertalsbefolkningen for deres indsats, hvilket igen må anses for interkulturel udveksling. I det følgende fremføres eksempler på den interkulturelle dialog uden for de officielle kanaler. Disse startes dog både i private og i offentlige kredse. Enkelte anekdoter og hverdagshistorier, der har fundet sted i løbet af de seneste år i grænseregionen videregives som eksemplariske. Dette uddrag er dog kun et snapshot og giver derfor på ingen måde et fuldstændigt billede. Eksemplerne er hentet fra følgende områder:

- Politik
- Kultur og historisk arv
- Historisk udsoning
- Socioøkonomisk udveksling
- Flersprogethed
- Ungdom

6.1 Politisk dialog

Mønstereksemplet på et initiativ inden for interkulturel dialog er det tyske mindretals loyalitetserklæring efter anden verdenskrig. Denne gestus danner basis for den samlede interkulturelle dialog, der har fundet sted mellem den danske befolkning og det tyske mindretal i de efterfølgende år. Den danske regerings indbydelse til det tyske mindretal om at overtage formandsstolen for OSCE-møderne mellem parlamentarikere fra Centraleuropa er et vigtigt tegn på gensidig respekt i det mindste på politisk niveau. Det tyske mindretal er på den måde blevet til en slags ambassadører for Danmark. Endvidere skal man heller ikke undervurdere den indsats, som medlemmer af mindretallet ansat som ambassadører eller tjenestemænd for den danske udenrigstjeneste yder. Et andet eksempel på god interkulturel kommunikation er møderne mellem mindretallet og de danske parlamentarikere fra de sønderjydske valgkredse. Ikke mindst viser udvekslingen med det danske kongehus, at den interkulturelle dialog i Danmark har nået de højeste kredse. Dronningen og Prinsen har været på officielt besøg i Aabenraa. For nylig blev Siegfried Matlok, en af de ledende repræsentanter for Nordslesvigerne, tildelt ridderkorset af første grad. Siegfried Matlok har også tidligere fået tildelt Forbundsrepublikken Tysklands fortjenestekors.

En lignende kulturel forståelse kan også tilskrives SSV i Slesvig-Holsten. SSVs partiledelse mødes årligt med repræsentanter for alle Landdagspartier. Dette er yderst vigtigt, da SSVs stemmer kan have indflydelse på valgresultaterne eller afstemningerne. Fra tid til anden har SSV ikke gjort brug af sin stemmeret (1982), og andre gange – når medlemmerne fra andre partier i *Landdagen* ikke har været til stede, og flertallene har været knappe – har SSV med sin stemme haft afgørende betydning. Ved delikate spørgsmål har SSVs medlemmer fra tid til anden afstået fra at stemme ved at blive væk fra afstemningerne for at undgå at mindretallets stemmer blive de afgørende stemmer (Meyer, 1997). Denne form for indirekte samarbejde har for det meste været aftalt med vinderpartierne. Der har også været tidspunkter, hvor den politiske dialog grundet forskellige meninger omkring mindretalsstemmernes betydning har været ophebet som for eksempel i 2005, da valgresultatet var meget knebent, og SSVs mandater var afgørende for koalitionsforhandlingerne. Da SSV dengang ikke ønskede at trække sig tilbage, udviklede det sig til et fjendtligt samtaleklima, hvorved koalitionsdiskussionen blev overskygget af diskussionen om værdien af mindretallets stemmer. SSVs årlige rådgivninger er derfor af yderste vigtighed for udvekslingen på politisk niveau og bidrager samtidig væsentligt til den uformelle interkulturelle dialog.

Et andet eksempel på den uformelle interkulturelle dialog i offentligheden er mindretalsaviserne, der med deres artikler og ledere opfordrer til diskussion af temaer, der er interessante for hele regionen. Udviklingen fra at være et rent talerør for mindretallet til en regional avis har givet den interkulturelle dialog en vigtig platform. De for 2008 bebudede initiativer fra to af mindretalsaviserne og en flertalsavis om at styrke udvekslingen af information på tværs af grænsen gennem en til det formål relevant rubrik udgør et yderligere værdifuldt bidrag til den interkulturelle dialog i regionen. Hvad angår radioudsendelser, har Danmarks Radio i Syddanmark hidtil produceret en udsendelse om grænseregionen, hvor man diskuterer de lokale mindretal. Denne udsendelse blev lukket i 2007 på grund af besparelser. Mindretallet protesterede mod lukningen af programmet, især da udsendelsen var af høj kvalitet. Danmarks Radio har nu meddelt, at de vil genoptage grænseregionens tematik i deres program, men i hvilken form er stadig uklart.

Slutteligt, et eksempel på forsoning. Hvert år mødes tyske og danske krigsmodstandere d. 1. september, dagen for anden verdenskrigs begyndelse, for at mindes de faldne og fordømme enhver fascistisk og nyfascistisk tendens. Repræsentanterne for SSV, det tyske arbejderforbund (*Deutsche Gewerkschaftsbund*) og andre organisationer mindes både danske og tyske krigsmindesmærker samt krigsofrene.

6.2 Historisk forsoning

Den historiske forsoning er rent faktisk en af de største succeshistorier, som den interkulturelle dialog i grænseregionen har bragt med sig og støttet. Oversø-marchen fra Flensborg til Sankelmark Schlachtfeld

syd for byen Oversø, der hvert år finder sted d. 6. februar, er et enestående eksempel på historisk forsoning. I slaget ved Sankelmark i 1864 kæmpede danske, preussiske og østrigske tropper mod hinanden. De danske tropper blev besejret og trak sig tilbage til Dybbøl Mølle for dog på ny at blive angrebet. I mere end hundrede år har danskere, tyskere og østrigere adskilt mindet slaget ved Oversø ved separate mindesmærker. Hvert år var der separate taler afholdt af danskere, det danske mindretal, tyskere og østrigere. Og hvert år blev der ved hvert af disse mindesmærker separat lagt kranse. I 2001 blev marchen gennemført for første gang fælles med deltagelse af alle tre tidligere krigsnationer. Siden 2001 har tyskere, danskere og østrigere sammen besøgt slagmarken, holdt taler og sunget salmer både på dansk og på tysk. Der nedlægges stadig separat kranse. Efter den fælles ceremoni indtager deltagerne som regel et måltid sammen på en kro i nærheden. Også mindehøjtideligheder i forbindelse med andre slag i 1864 (Jagel, Selk og Haddeby) gennemføres nu i fællesskab, og der nedlægges kranse med bånd på alle tre sprog. Også på den danske side af grænsen plejes en lignende interkulturel udveksling, idet man sammen mindes soldaterne, der faldt under det sidste slag før Danmarks kapitulation ved Dybbøl Mølle. Repræsentanter fra det tyske forsvar, kammeratskabsforbundet Nordslesvig og repræsentanter for det tyske mindretal i Danmark deltager i disse mindehøjtideligheder.

Et tredje eksempel på en form for interkulturel dialog, der er kommet i stand gennem den historiske forsoning, er Harrislee station ved den tysk-danske grænse. Denne station var det første stop for danske fanger, der under anden verdenskrig blev deporteret til tyske koncentrationslejre. På basis af et initiativ fra et dansk medlem af Landdagen i Slesvig-Holsten blev en forening etableret med henblik på renovering og bevarelse af stationen. Mindesmærket vedligeholdes for tiden af elever fra danske og tyske gymnasier. På den årligt tilbagevendende anti-krigs-dag mødes tyskere og danskere for at mindes deres slægtninge og bekendte, som blev forsvundet i det tredje riges koncentrationslejrer.

6.3 Ungdom

De unge medlemmer af mindretallene er i stigende grad involveret i den uformelle interkulturelle dialog. Det mest imponerende tegn på dette engagement var nok verdensmesterskaberne i fodbold i 2006, hvor de unge på den ene kind havde malet et dansk flag og på den anden kind et tysk flag. Men også det faktum, at eleverne i afgangsklasserne på det danske gymnasium i Flensborg har holdt deres afskedstale på dansk og tysk, er et tegn på den interkulturelle kompetence og den dialog, som de unge hele tiden søger. Som tidligere nævnt deltager eleverne på de danske og tyske mindretalsskoler i projektet „tysk-danske spor i det gamle hertugdømme Slesvig“, i hvilket de redegør for deres opfattelse af historien og af det gamle hertugdømme Slesvigs historiske skuepladser. Det er allerede blevet fremhævet, at mange unges individuelle identitet er præget af det interkulturelle liv i grænseregionen. For nogle af de unge mindretalsmedlemmer er denne interkulturelle dialog en naturlig og normal kendsgerning. Det kan blandt andet ses ved, at et medlem af det tyske mindretal for nylig blev medlem af Grænseforeningen. Denne forening arbejder først og fremmest for udbredelsen af den danske kultur syd for grænsen, men på det seneste er den også begyndt at arbejde for den interkulturelle dialog (først og fremmest med det danske mindretal i Slesvig-Holsten). For den unge nordslesviger var dette skridt naturligt, især da han på grund af sin tosidede identitet både kan forenes med den tyske og den danske kultur og således kan arbejde for interkulturel dialog på alle niveauer. Også dette er igen et eksempel på, hvordan dialogen kan finde sted på forskellige niveauer, for det første på mindretal-til-flertal niveau og for det andet i individets indre.

Projektet ”kulturer i dialog”, der samlede 160 unge mennesker fra både mindretal og flertal i grænseregionen med det formål at skabe interkulturel udveksling, er et godt eksempel på dialogen mellem mindretal og flertal. Projektet er beskrevet nærmere i afsnit 2.2.6. For nylig er en gruppe unge kvinder, der tilhører det danske mindretal i Sydslesvig, rejst til København for at møde unge kvinder fra immigrantgrupper og tale med dem om deres opfattelse af emnet integration og identitet. Også inden for kunst og kultur har de unge fra de forskellige mindretal deltaget i den interkulturelle dialog. Karikaturtegneren Kim Schmidt, der bor i Slesvig-Holsten og er meget kendt i regionen, har bedt elever fra det danske og

frisiske mindretal om at oversætte sine tegneserier til deres sprog. Tegneserien "Lokale helte" fås nu på plattysk, dansk og frisisk. Derudover har kunstneren lavet et kort over det gamle hertugdømme Slesvig, der ligeledes er oversat til de tre sprog.

6.4 Flersprogethed

De forskellige projekter, der blev gennemført inden for rammerne af Region Sønderjylland-Schleswig til sprogenes fremme på begge sider af grænsen, viser, at flersprogethed har stor betydning for den interkulturelle dialog. Således er tosprogethed et fast mål for den interkulturelle dialog, hvilket man også kan konstatere i debatten om tosprogede byskilte eller om erhvervsudviklingen. Nordfrisisk Institut har fremstillet brochuren "sprogvenlige kommuner", og i den forbindelse blev de kommuner udvalgt, der anvender særlig mange sprog i deres institutioner og daglige arbejde. Pristagerne udvælges af komiteen *Sprachenland Nordfriesland*. Mere end ti kommuner er blevet nomineret og kan bruge navnet „sprogvenlig kommune“ offentligt. Flersprogethed var også den primære motivation for, at den danske kirke på Sylt udgav en tresproget informationsbrochure (dansk, tysk, frisisk). Kirken besøges hvert år af mange turister, der tilbringer deres ferie på en af de mest kendte tyske ferieøer. Biskoppen fandt det derfor kun naturligt at forklare turisterne årsagen til eksistensen af en dansk kirke på Sylt. Samlet blev der trykt et oplag på 5.000. En ligeledes flersproget brochure (tysk, engelsk, polsk) om forbundsstaten Slesvig-Holstens historie er netop udkommet i fjerde oplag.

Som allerede nævnt tidligere er det blevet populært at lære det danske sprog, særlig da der er mange arbejdsmuligheder på danske side af grænsen. Nødvendigheden af at være flersproget kan derfor bruges som drivkraft til bedre tysk- og danskkundskaber og til en forbedret interkulturel dialog på begge sider af grænsen.

6.5 Kultur og historisk arv

Hvad angår det kulturelle område er de mange kulturelle arrangementer som forskellige koncerter, ballet- og teaterforestillinger blevet fremhævet. Programmet til disse arrangementer er for det meste udarbejdet på to sprog, da man både ønsker at nå den danske og den tyske befolkning. I grænseregionen eksisterer også en tysk-dansk musikforening, der organiserer klassiske koncerter og en årlig udflugt. Et andet vigtigt eksempel på den interkulturelle dialog er åbningen af kulturcafeer, der er blevet populære i Slesvig-Holsten. Også de fælles bestræbelser mellem det danske mindretal og de tyske myndigheder i Slesvig-Holsten for at få erklæret de arkæologiske fund samt det tilhørende museum i Hedeby og Dannevirke ved Slesvig til UNESCO-verdenskulturarv er et godt eksempel på interkulturelt samarbejde og udveksling. Et andet godt eksempel er det faktum, at da formanden for det historiske museum i Slesvig-Holsten overværede åbningen af Christian Lassen museet betegnede han det som et vigtigt bidrag til Slesvig-Holsten. Sidst men ikke mindst, Schleswig-Holsteins finansministeriums tryk af særfrimærker i forbindelse med 50 års jubilæet for Friserrådet er også et klart tegn på, at dialogen går i begge retninger.

6.6 Socioøkonomisk dialog

Mindre synlig men stadig et vigtigt tegn på den interkulturelle dialog er de mange æresbevisninger og udmærkelser, som overrækkes til mindretallet af flertallet for deres frivillige indsats eller deres innovative ideer. Et eksempel på dette er æresbevisningen af formanden for Dansk Erhvervsforening i Sydslesvig, der i 2006 blev udmærket af det tyske konservative parti CDU for sit arbejde for forståelse mellem kulturerne i grænseregionen. Ligeledes blev Dansk Skoleforening for Sydslesvig hædret med en pris ved energiolympiaden i 2007. Denne olympiade støtter miljørigtig administration inden for det offentlige og tildeler priser

til vindere, der har bevist sine store anstrengelser for og innovative ideer til at spare på energien. Det økonomiske opsving i Syddanmark har også en særdeles positiv indflydelse på den uformelle interkulturelle dialog i grænseregionen. Ikke kun det faktum, at antallet af grænsependlere inden for kun få år er steget fra 1.200 til næsten 11.000 men også tendensen til, at mange tyske familier slår sig ned i Syddanmark, bekræfter denne påstand. Det tyske mindretals institutioner er for disse familier og pendlere et velkomment kontaktsted. Det har også den danske flertalsbefolkning indset: Borgmesteren i Aabenraa roser den hjælp, som det tyske mindretal tilbyder de nyankomne særligt ved søgning efter serviceydelser på deres eget sprog. Også den danske Indenrigsminister har for nylig fremhævet de vigtige synergier, der er opstået gennem beskyttelsen af det tyske mindretal og de tjenesteydelser, de tilbyder.

Et andet niveau i den interkulturelle dialog, der sjældent anerkendes, er samarbejdet mellem mindretallene og de lokale myndigheder. Hver gang mindretallene organiserer arrangementer, hvad enten det er store koncerter eller små konferencer, er de altid i kontakt med de lokale myndigheder som for eksempel politi, rådhus og offentlige eller private virksomheder, der stiller de nødvendige services til rådighed for dem. Også disse kontakter afhænger af gode interkulturelle forbindelser og en velfungerende interkulturel dialog.

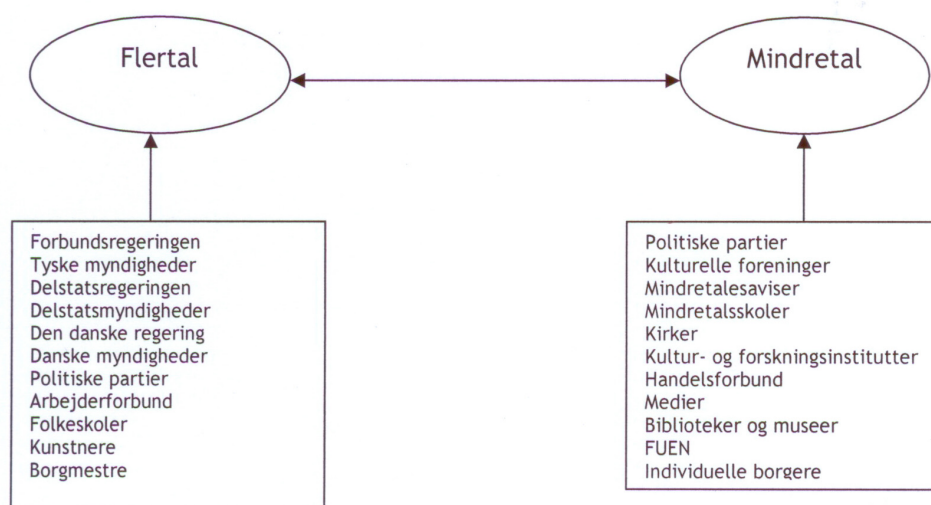
6.7 *Vurdering af den uformelle dialog*

De indtil nu anførte eksempler viser kun et lille udsnit af den interkulturelle dialog, der finder sted mellem mindretal og flertal i grænseregionen. Der kunne nævnes en række yderligere eksempler som for eksempel de serviceydelser, som bibliotekerne og museerne yder offentligheden eller de radio- og tv-udsendelser, som muliggør et indblik i mindretalskulturen. Den fælles hejsning af tyske og danske flag ved de årlige mindretalsdage må heller ikke overses.

Disse er små men værdifulde tegn på en åben interkulturel dialog. De skal vise, at denne dialog finder sted på basisniveau og på officielt niveau. Der er ikke blevet taget højde for dialogen mellem individuelle medlemmer af befolkningerne her, da det ville kræve undersøgelser, der ligger uden rammerne af studiet. I regionen er man ofte af den mening, at mindretallene slet ikke bliver bemærket af flertalsbefolkningen. Nogle betragter dette som et positivt tegn på en sameksistens, der er kendetegnet ved høj tolerance og overvundne spændinger. Andre, herunder også mange repræsentanter for mindretal, er mindre tilfredse med denne tilstand. Det er dog meget positivt, at spændingerne mellem mindretal og flertal er aftaget, men det er alligevel fejlagtigt at tro, at tolerancen er høj, hvis den blot er baseret på ignorering af en anden befolkningsgruppe. Interkulturel dialog giver ingen mening, hvis en samtalepartner ikke bemærker den anden. Derfor kunne man drage den konklusion, at der kun finder en smule interkulturel udveksling sted på individuelt plan. Det kan være rigtigt, men samtidig må det også bemærkes, at der med undtagelse af enkelte små skilte på bestemte bygninger findes meget lidt, der minder flertalsbefolkningen på begge sider af grænsen om, at mindretallene også bor i deres områder.

Billede 3 skal vise en sammenfatning af, at en mangfoldighed af organisationer fra både mindretallene og flertallene deltager i den interkulturelle dialog. Den kendsgerning, at disse organisationer ledes af mennesker, der repræsenterer henholdsvis mindretal og flertal, er samtidig også en garanti for, at den interkulturelle dialog, der finder sted mellem institutionerne, også tages med ud i samfundet og bliver gjort tilgængelig for et bredere publikum.

Billede 3 – Formel og uformel dialog mellem flertal og mindretal

Som understreget i begyndelsen baserer interkulturel dialog sig på gensidig forståelse og udveksling mellem ligeværdige partnere, der gensidigt respekterer hinanden. Mens den gensidige respekt ikke er målelig, kan man dog på baggrund af de viste eksempler fastslå, at de forskellige samtalepartnere i stigende grad deltager i en ligeværdig udveksling og udvikler en gensidig forståelse for kultur og historie. Samtidig må det beklages, at flertallets offentlige medier ikke deltager mere aktivt i denne dialog.

C. Afsluttende bemærkninger

Mindretallenes kompetencer i den tysk-danske grænseregion kan sammenfattes i tre kategorier (se tabel 24)

- Den merværdi, som de har givet samfundet i form af ”kapital”
- De handlinger, som de gennemfører inden for rammerne af deres enestående funktion i grænseregionen
- De holdninger og den adfærd, som de medbringer i den interkulturelle dialog

I dette afsnit sammenfatter vi først de vigtigste forskningsresultater inden for mindretalskompetencer og deler dem til sidst op i bløde og hårde lokalitetsfaktorer.

Tabel 24 – De nationale mindretals kompetencer

Kapital	Handlinger	Adfærd
Socialkapital	Brobyggere	Åbenhed udover grænsen (”Fuldmåne”)
Humankapital	”Fødselshjælper”	Udsoning
Kulturel kapital	”Ambassadører”	Interkulturel forståelse
Innovation inden for samarbejde	Netværkere	
International goodwill	Frivilligt arbejde	
To-/flersprogethed	Formidler	
	Støtter	

C.1 Kapital

Det nok mest betydningsfulde kapital, som mindretallene besidder, er socialkapitalen. Fungerende demokratier kræver som bekendt en grad af social- og humankapital. Ganske vist mangler der ikke humankapital i Tyskland og Danmark, men socialkapitalen mindskes langsomt i de fleste demokratier i en tid med individualisering, fremmedgørelse og teknologiske fremskridt. I modsætning hertil er mindretallenes sociale sammenhold for det meste meget stærkt.

Mindretallenes humankapital i den tysk-danske grænseregion viser sig først og fremmest i de mange selvforvaltende institutioner som for eksempel uddannelses- og sociale institutioner. Gennem disse aktiviteter aflaster de flertalsbefolkningen, især da disse institutioner ellers skulle forvaltes og finansieres af flertalsbefolkningen. Derudover kan mindretallenes deltagelse i det politiske liv også betragtes som udtryk for deres humankapital. Ikke kun danskere, tyskere og frisere er aktive i denne henseende, men også Roma/Sinti-mindretallet deltager i stigende grad i de politiske processer. Disse kompetencer viser, at mindretallene besidder den nødvendige humankapital til ikke kun at være repræsenteret i et demokratisk samfund men også til at deltage i det.

Politisk engagerer mindretallene sig først og fremmest i emner af regional betydning, der har offentlig interesse. Både SSV og SP har den regionale udvikling og det grænseoverskridende samarbejde som fokus i deres arbejde. Det understreges hele tiden, at regionens problemer også er mindretallenes problemer, og at de derfor må arbejde på de områder. Derfor engagerer det danske mindretals og frisernes organisationer sig ligesom SSV i miljøbeskyttelse, hvilket igen ikke kun kommer mindretallene til gode men også det samlede samfund.

De tre nationale mindretal i nærheden af grænsen har stærke forbindelser inden for deres egne kredse til andre mindretal og til institutioner i de respektive moderstater på den anden side af grænsen. Roma-mindretallet har et mindre netværk på institutionelt niveau, men de har fungeret som vigtige aktører ved sociale og pædagogiske projekter i de forgangne år. Også de bestående netværk beviser mindretallenes udprægede human- og socialkapital. Engagementet i at bevare og videredrive de forskellige institutioner på uddannelses- og kulturområdet, så de kan videregives til de yngre generationer, er fortsat højt, hvilket også bidrager væsentligt til bevarelsen af mindretalskulturen. Størstedelen af arbejdet inden for socialforsorg og i kultur- og ungdomsinstitutionerne udføres frivilligt. Mens arbejdet på uddannelsesområdet for det meste bliver betalt, kunne de mange ungdoms-, kultur- og sportsorganisationer ikke overleve uden frivilligt engagement. For at kunne bevare deres kultur er mindretallene altså nødt til både at arbejde organisatorisk og økonomisk og søge finansiell støtte. Den derved akkumulerede socialkapital har ikke kun en positiv indflydelse på bevarelsen af mindretallene men ses også langsigtet som en vigtig berigelse for hele samfundet.

Også i økonomisk hensigt nyder enkelte sektorer fordel af mindretallenes eksistens i grænseregionen. Den mest synlige merværdi er den merværdi, som de forskellige mindretalsskoler og –børnehaver udgør på uddannelsesområdet. Ud over humankapitalen, der opstår derved og bidrager til den pågældende stats BNP, bringes der gennem støtte fra de pågældende moderstater betydelige finansielle ressourcer til regionen fra udlandet. Ikke mindst skaffes der ved driften af disse institutioner arbejdspladser for medlemmerne af mindretallet. Den sociale sektor nyder særlig fordel af den ældrepleje, som mindretallene har institutionaliseret på begge sider af grænsen. Landbruget i Danmark profiterer frem for alt af de nordslesvigske økologiske landmænds indsats på området for økologisk landbrug og vedvarende energi, og det får derved værdifulde impulser. Hele grænseregionen profiterer ligeledes af det tyske mindretals innovative ideer. Derved viser det sig, hvor vigtige mindretalskompetencerne er inden for samarbejde på tværs af grænser. De har indvirkning på

- allerede bestående intrakulturelle forbindelser mellem et mindretal og dets pågældende moderstat
- den regionale udvikling i takt med den fremskredne europæiske integration

Disse to aspekter bør ikke betragtes adskilt. Det er klart, at den intrakulturelle dialog med moderstaten er tiltaget med grænsernes forsvinden. Betydningen af denne intrakulturelle dialog for den økonomiske udvikling i grænseregionen bør derfor ikke overses.

Også fælles strategier inden for turisme kunne profitere af mindretallenes nærværelse. Det er allerede blevet konstateret, at mindretallene (med undtagelse af friserne ved den slesvig-holstenske vestkyst) ikke betragtes som en lokalitetsfaktor inden for turismen. Tilstedeværelsen af forskellige sprog og kulturer kunne derfor benyttes som et vigtigt element i en grænseoverskridende turismestrategi. Dette betyder ikke, at mindretallene skulle udnyttes til markedsføring af regionen. Ideen om at fremføre regionen som samlingspunkt for forskellige kulturer ville imidlertid ikke være mulig uden mindretallenes eksistens.

Med gennemførslen af innovative projekter, som de ofte stabler på benene med støtte fra deres moderstat, bidrager mindretallene til udviklingen af grænseregionen. Et eksempel på dette er etableringen af en grænseoverskridende alarmcentral. Mens grænseoverskridende netværk traditionelt tæller som bløde lokalitetsfaktorer, bidrager de i anden omgang ofte til dannelse af hårde lokalitetsfaktorer som stærkere politiske og retlige rammebetingelser, grænseoverskridende serviceydelser på flere sprog eller bedre information. Mindretallenes fremragende sprogkompetencer udgør her et centralt punkt.

Åbne grænser, der deler to sprog, kræver paradoksalt nok særlige evner inden for kommunikation og sprog samt interkulturel forståelse. Mindretallene har alle disse evner. Ofte nævnes sprogbarrieren i grænseregionen som en af de største forhindringer for bedre gensidig forståelse og et tættere samarbejde. På grund af manglende sprogkundskaber kommunikerer politikere og funktionærer ofte på engelsk hen over grænsen. Derved går noget af kommunikationen og den gensidige forståelse tabt. Indtil nu har kun få grænseoverskridende projekter beskæftiget sig med denne problematik. Også i den henseende kan mindretallene spille en vigtig rolle.

C.2 Handlinger

Det er blevet bevist, at mindretallene i deres funktion som "fødselshjælper" udgør en central merværdi for regionen. Særligt på det kulturelle område har de bevist disse evner. Kulturarrangementer som "kulturer i dialog", folkBALTICA og mange andre musik- og sportsfestivaler er blevet startet af mindretal. Også aktiviteter på uddannelsesområdet som for eksempel sprogdagen på begge sider af grænsen eller børnefestivalen er blevet sat i gang af mindretal. Derudover kan man takke mindretallenes evner og engagement for, der for nylig blev etableret de længe ønskede mediasamarbejder på tværs af grænsen.

Både på nationalt og på internationalt niveau har mindretallene profileret sig som ambassadører i politiske spørgsmål og mindretalsanliggender. Derudover har de støttet og rådgivet deres egne nationalstater og deres respektive moderstater med konfliktløsning i andre mindretalsområder i Europa, hvilket særligt har været tilfældet efter 1989. Uanset om det drejer sig om midlertidig varetagelse af OSCE-forhandlinger for den danske stat inden for rammerne af en international konference for mindretalsanliggender, eller om det drejer sig om den frisiske folkegruppe, der er involveret som "fødselshjælper" og ambassadør i Nordsø-samarbejdet – mindretallene støtter altid deres regeringer ikke kun med menneskelige ressourcer, men de tilfører også kvaliteter, som ikke nødvendigvis findes blandt flertalsbefolkningen. På ikke-regeringsniveau deltager roma-mindretallet i den paneuropæiske Roma/Sinti-bevægelse, og desuden er alle mindretal aktive i FUEN. Særligt inden for rammerne af FUEN-aktiviteterne er mindretallene gået forrest, når det drejer sig om at samarbejde med mindretallene i de nye EU-medlemslande. Specielt det tyske mindretal i Nordslesvig har mange bilaterale kontakter til andre tyske sproggrupper i Europa.

C.3 Adfærd

I og med, at de omsætter deres evner og kompetencer til handling, har mindretallene udviklet en ny holdning til grænsen. Selv om grænsen stadig består i den enkeltes liv, er opfattelsen af grænsen i dag en hel anden. Grænsen betragtes ofte som noget, der er ved at forsvinde, som et sted for glæde, eftertænksomhed, som et sted for fremtidens generation, som en åben port eller ganske enkelt som et sted man overskrider. Disse betragtninger genspejler sig også i de mange arrangementer, som organiseres af mindretallene:

- Fodbold uden grænser
- Opera ved grænsen
- Kirke uden grænser
- Ungdom i grænseregionen
- Børn i grænselandet
- Grænselandportalen (grænseregionens hjemmeside)
- Hen over grænser

Dette viser, at mindretallene er bevidste om, at grænsens opfattelse har ændret sig, og at grænsen nu mere skal betragtes som en chance og ikke som en trussel. For mindretallene betyder grænsen åbenhed. Kommentatorer har konstateret, at flertalsbefolkningerne henviser mindre til grænsen i deres offentlige diskurser. Den ses stadig af flertallet som en uigennemtrængelig afgrænsning. Der mangler stadig en åben holdning overfor verden uden for, eller som mindretallene ynder at sige, at man langsomt fik ”hele månen” med.

Sluttelig er mindretallenes forskellige adfærd også af stor betydning for etableringen og vedligeholdelsen af den interkulturelle dialog. Undersøgelserne har vist, at mindretallene lægger meget vægt på at overvinde tidligere forskelle og spændinger, så en gensidig forståelse af historien og kulturen i grænseregionen bliver mulig. Dette bidrag til dialogen bliver dog i stigende grad anerkendt af flertalsbefolkningen.

C.4 Vægtning og vurderingen af kompetencerne

De kompetencer, som mindretallene gennem deres mange grænseoverskridende aktiviteter kan fremvise, kan derfor betragtes som lokalitetsfaktorer af særlig art. I de fleste tilfælde drejer det sig om bløde lokalitetsfaktorer. De projekter, der opbygger infrastruktur for grænseregionen (som grænselandportalen eller grænseruten) kan betragtes som hårde lokalitetsfaktorer. Man kan sammenfatte de hårde og bløde lokalitetsfaktorer, som mindretallene udgør som følger:

Del IV

Nationale mindretal og udviklingen i grænseregionen

Europas regioner bliver i stigende grad vigtige som identifikationsobjekter i de europæiske samfund i modsætning til den traditionelle identifikation med nationalstaten. Dette vil få indflydelse på den fremtidige regionalpolitik udvikling i Europa (Keating, 1998). Mekanismer til overvindelse af den konstant skiftende verdensorden skal udvikles. De skal ikke kun tage højde for de skiftende økonomiske og kulturelle betingelser og sørge for regional vækst men også skabe identitet, territorial solidaritet og områdespecifikke/afhængige handlingssystemer. I dette scenarie bedømmes mindretalskulturer på ny, og de bliver gjort mere synlige ved hjælp af ny informationsteknologi og udbredelsen af kulturelle produkter.

Med den europæiske integration får mindretalskulturerne værdier stigende betydning også på det internationale plan. På regionalt plan stiger de nationale mindretals betydning på såvel politisk niveau, hvor der diskuteres forslag, der træffes beslutninger og ressourcer fordeles, som på økonomisk niveau inden for området konkurrencedygtighed og markedsfordeling, særligt fordi disse aspekter i mindre og mindre grad reguleres centralt af nationalstaterne. I et sådant system, hvor centralstaten mister mere og mere magt, er det regionerne, der er i direkte kontakt med de globale markeder og de internationale systemer. For at kunne klare sig i den hårde konkurrence er de enkelte regioner nødt til at reevaluere deres konkurrencefordele på det økonomiske og særligt også på det kulturelle område og eventuelt definere dem på ny. Dertil hører også udviklingen af en stærk regional identitet. Regionerne får hermed en slags laboratoriefunktion, idet beslutningstagerne forsøger at mobilisere de lokale kapaciteter således, at de er konkurrencedygtige på globalt niveau.

Lokale synergieffekter, der er baseret på komplekse offentlig-private netværk, er meget vigtige for udarbejdelsen af disse strategier. Lokale myndigheder fungerer i disse processer ofte som formidlere. I regioner, hvor mindretal lever side om side, kræver mobiliseringen af territoriale kræfter først og fremmest relevante institutioner. Mens mindretalssprog længe har været betragtet som udkantssprog, får de i dag en helt ny værdi - ikke kun hos uddannelsesinstitutionerne men også inden for handels- og forretningslivet. I turistbranchen har de kulturhistoriske aspekter også opnået en helt ny betydning, hvor søgningen efter historiske rødder kan betragtes som garant for en moderne region med en fremtid. Denne trend er baseret på de kulturelle forskelligheder i det regionale samliv, hvor de nationale mindretalskulturer også har en vigtig betydning. Denne form for kulturel genoplivning er af yderst stor vigtighed for skabelsen af en moderne regional identitet, der rækker ud over de provinsielle, forældede og ofte nationalistiske iagttagelser. Tilstedeværelsen af forskellige kulturer udgør ikke kun en merværdi, fordi livskvaliteten derved øges, men først og fremmest fordi kreative og innovative mennesker tiltrækkes deraf.

I henhold til eksperter afhænger den langsigtede økonomiske udvikling i en region nemlig af evnen til at tiltrække den såkaldte "kreative klasse" og fastholde den i regionen (Florida, 2002). Denne "kreative klasse" består af mennesker, der er i stand til at tænke innovativt og kreativt. De er i stand til at identificere problemer, at finde nye løsningsmodeller og knytte dem til allerede eksisterende viden på en ny måde. I modsætning til dem, der betales for deres fysiske indsats, belønnes medlemmer af den "kreative klasse" for deres mentale tilstedeværelse. Til den „kreative klasse“ hører blandt andet videnskabsfolk, ingeniører, kunstnere, musikere, designere og andre vidensbaserede erhverv. Deres kreativitet fremmes på den ene side af indre drift og viden, på den anden side forstærkes den også af ekstern stimulering. Mangfoldighed og forskellige indtryk i deres omgivelser og arbejdsmiljø stimulerer innovation og som følge deraf økonomisk vækst. Et områdes kvalitet ses ud fra tilstedeværelsen af kulturel mangfoldighed, åbenhed, interkulturel udveksling og forskellige kulturelle tilbud. Regioner, der kan reklamere med sådanne fordele, er på lang sigt ikke kun attraktive for den "kreative klasse" men også for teknologitunge

virksomheder. Bevaringen, støtten og ”brugen” af den kulturelle og sproglige mangfoldighed har derfor også brug for et institutionelt engagement, som inddrager et stort antal forskellige aktører.

Inden for rammerne af den ”nye” europæiske regionalisme baseres regionale identiteter ikke kun på territoriale, kulturelle og historiske rødder men i stor udstrækning også på de forestillinger og strategier, som udvikles på baggrund af den internationale konkurrence om ressourcer og finanser. Udarbejdelsen af en regional ledestjerne bliver derfor et vigtigt instrument for lokale regeringer, politiske aktører og partier. Borgerne er i den forbindelse ikke kun individer, der identificerer sig med deres region, men individer som også præger en regions karakter. Regional identitet er derfor i mindre grad et udtryk for gamle kulturelle værdier men snarere et udtryk for en mekanisme til fælles handlinger i betragtning af de konstant skiftende politiske og økonomiske rammebetingelser. Regional identitet tilpasser sig til det skiftende miljø og er derfor formbar og foranderlig.

A. Trends og strategier i den tysk-danske grænseregion

En af de eksterne faktorer, der foranlediger regionen til at designe og implementere nye strategier og profiler, er EU. Politikker som for eksempel Lissabon-strategien eller EU’s nye regionalpolitik har indflydelse på regionernes beslutninger på længere sigt. Regionerne anses som centrale aktører i forbindelse med sikring af langfristet, økonomisk vækst i Europa, og i genlanceringen af Lissabon-strategien i 2005 blev det understreget, at regionerne i højere grad skal *designe* og ikke kun *udføre* sådanne strategier i fremtiden (Heichlinger und Määttä, 2006). De integrerede retningslinjer for vækst og beskæftigelse (2005-2008) indeholder 24 anbefalinger, som skal gøre det lettere at nå målene i Lissabon-agendaen frem til år 2010. Mange af disse anbefalinger er kernebestanddele i politikker og strategier i forskellige regioner i Europa. Det har vist sig, at det netop er lykkedes visse regioner at fremskynde og virkeliggøre målene fra Lissabon-strategien (Heichlinger und Määttä, 2006). Eksempler herpå er Barcelona (Spanien), Dun Laoghaire Rathdown (Irland), Flandern (Belgien), Lombardiet (Italien), Övre Norrland (Sverige) und Oulu (Finland).

En regions sociale miljø og rammebetingelser præges blandt andet af de kommercielle strukturer, handelsaktiviteterne, tilstedeværelsen af massemedier og foreningsstrukturer. Rådgivende udvalg og tværpolitiske institutioner er en yderligere vigtig bestanddel. For at kunne arbejde virkelig effektivt er man nødt til at støtte og stimulere disse institutioner fra både den regionale og centrale regerings side (Keating, 1998). Særligt nydefineringen og profileringen af grænseregionerne (som det er tilfældet for tiden i det tysk-danske grænseregion) kræver klare og fordelagtige politiske rammebetingelser, som henholdsvis letter og muliggør grænseoverskridende samarbejde. De politiske rammebetingelser i den tysk-danske grænseregion og deltagelsen af mindretal belyses nærmere i kapitel 7.

Ekspertter understreger, at professionelle evner er nødvendige for at kunne implementere retningslinjerne (Heichlinger und Määttä, 2006). Dette skal ske i en partnerlignende og integreret tilgang i tæt samarbejde med de lokale netværk. Derudover skal en god og stærk ledelse samt et stærkt personligt engagement være til stede for at skabe de nødvendige forudsætninger for vækst og varighed. Regionernes geografiske afstand til lokale markeder er fundamental for ændring af arbejdsmetoder, videregivelse af viden og afprøvelse af nye former for risikoopdeling mellem forskellige interessenter. Samlet kan man sige, at fælles handlinger på det sociale område er den væsentligste drivmotor i forbindelse med skabelsen af en regional profil hjulpet af nye strategier. I kapitel 8 undersøges strategier udarbejdet for den tysk-danske grænseregion samt disses relationer til de lokale mindretal.

I grænseregionen findes der ikke kun en hel række mindretalskompetencer men også en velfunderet viden om forskellige mindretalstematikker. Mange organisationer og institutioner beskæftiger sig med mindretal-til-flertal kontakter og interkulturelle temaer. Disse institutioner rækker fra det øverste lokale regeringsniveau til basisbefolkningen og kan delvist se tilbage på en mere end 50 år lang tradition for

håndtering af mindretalstematikker. De udgør en selvstændig knowhow-sektor i grænseregionen og behandles nærmere i kapitel 9.

Tilstedeværelsen af mange mindretalsorganisationer og mindretalskompetencer i grænseregionen argumenterer for, at regionen betragtes som en ”mindretalskompetenceregion”. Sammenlignet med andre grænseregioner i Europa, der også er hjemegn for mindretal, kan den tysk-danske grænseregion se tilbage på en mangeårig historie med tilsvarende mangfoldige erfaringer. Aktiveringen og anvendelsen af disse erfaringer bør derfor ses som en del af en overordnet udviklingsstrategi for grænseregionen. I kapitel 10 diskuteres mulighederne for en sådan udvidet anvendelse af mindretalskompetencerne. Da potentialet for et udvidet samarbejde hænger tæt sammen med finansiell støtte, præsenteres i Bilag B nogle muligheder for EU-støtte.

7. De politiske rammebetingelser for tysk-dansk grænsesamarbejde

I forbindelse med mindretallenes deltagelse i udviklingsstrategier og grænseoverskridende samarbejde i den tysk-danske grænseregion kan identificeres to niveauer, der er af betydning for det politiske samarbejde:

- Samarbejdet mellem Slesvig-Holsten og Region Syddanmark
- Region Sønderjylland-Slesvig

Efter kommunalreformen i Danmark, der trådte i kraft d. 1. januar 2007, underskrev man i juni 2007 en samarbejdsaftale mellem delstaten Slesvig-Holsten og Region Syddanmark. Region Sønderjylland-Schleswig, der blev grundlagt i 1997, fik som følge af kommunalreformen og på opfordring af det tyske mindretal en ny og mere effektive struktur. Formålet med dette kapitel er at analysere de to samarbejdsniveauer i forbindelse med deltagelsen af de nationale mindretal og deres bidrag til udviklingen af grænseregionen.

7.1 Slesvig-Holsten og Region Syddanmark

De to forvaltningsenheder har samarbejdet på formelt og uformelt niveau igennem længere tid. Fælles praktiske interesser og problemer som vandveje, beskyttelse af miljøet, grænseovervågning samt mange skiftevis studieophold har bragt de to områder i kontakt også i svære tider (Klatt, 2006). Starten på EU INTERREG-programmet førte til et endnu tættere grænseoverskridende samarbejde. Mindretallene har hele tiden spillet en rolle ved disse grænseoverskridende initiativer men indtil for nylig ikke på officielt niveau. En officiel aftale indgået i 2001 mellem Slesvig-Holsten og Sønderjyllands Amt var forløber for samarbejdsaftalen mellem Slesvig-Holsten og den nye Region Syddanmark i 2007. Denne partnerskabserklæring, der blev underskrevet d. 27. juni 2007, inddrog eksplicit mindretallene som del af civilsamfundet og understregede i artikel 5 deres betydning som brobyggere for det grænseoverskridende samarbejde. Partnerskabsaftalens operative mål er at udvikle årlige arbejdsplaner for nye projekter, som udarbejdes af styregrupper på begge sider af grænsen. Mindretallene er ikke repræsenteret i styregrupperne. De forskellige projektforslag sammenfattes til en fælles årlig arbejdsplan af styregruppernes formænd. Arbejdsplanen for 2007 koncentreredes om samarbejde inden for områder som vidensmanagement, turisme, arbejdsmarked, informationsudveksling og gensidige besøg af administrationsmedarbejdere.

Partnerskabserklæringen er endvidere knyttet til de vækstprojekter på begge sider af grænsen. I Slesvig-Holsten implementeres disse under slagordene „Nye horisonter i Norden“. Det hele koordineres af et tysk-dansk kontor, som støttes af det slesvig-holstenske ministerium for videnskab, økonomi og transport

(Årsrapport IHK flensborg, 2005). Dette kontor skal intensivere det grænseoverskridende samarbejde og støtte implementeringen af grænseoverskridende projekter. Mindretallene og deres kompetencer er dog ikke inddraget i nogle af vækstprojekterne og er heller ikke officielt repræsenteret i sekretariatet. Et vækstprojekt, Collegium Mare Balticum, sigter mod styrket samarbejde mellem universiteter på tværs af grænser og beskæftiger sig med områderne uddannelse, kultur, regional historie og økonomi. Her kunne mindretallene for eksempel yde værdifulde bidrag for fremtiden.

Vækstprojekter er også etableret i Region Syddanmark i forbindelse med kommunalreformen. Det såkaldte Vækstforum for økonomisk udvikling har udarbejdet en vækststrategi for perioden 2007-2012 med en specifik arbejdsplan for perioden 2007-2008. Strategien omfatter seks områder: Klyngedannelse, kultur og fritid, sundhed, humankapital, forskning, innovation og nye teknologier samt iværksætteri. For hvert af disse områder fastlægger arbejdsplanen for 2007-2008 initiativer, der finansieres på to forskellige måder. Næsten 21 millioner Euro kommer direkte fra regionen og yderligere 27,5 millioner Euro står til rådighed inden for rammerne af EU-strukturfondene (Aktionsplan, 2007-2008). Alene 35% af disse fonde er øremærket til udvikling i grænseregionen og perifere områder. For mindretallene har tre initiativer særlig interesse:

For det første finansieres klyngedannelse og klyngeaktiviteter, som på sigt skaber vækst og fornyelse i regionen. Således kan for eksempel aktiviteter inden for uddannelse, kompetenceudvikling, forskning og innovation, internationalisering og tiltrækning af udenlandske investorer modtage finansiel støtte. Inden for dette mål gennemtænkes også yderligere muligheder for et grænseoverskridende samarbejde, især da vellykkede klynger for internationalisering og grænseoverskridende samarbejde anbefales. Der tages ikke højde for mindretalskompetencerne inden for rammerne af dette mål, men man kunne argumentere, at mindretallene kunne fordelagtigt integreres i udviklingen af en uddannelses- og vidensklynge samt på områderne forskning og udvikling.

For det andet planlægger Region Syddanmark og Vækstforummet udvikling af nye ideer inden for fritid og kulturturisme. Kultur og historie kommer sammen med innovative ideer for turismeudvikling og marketing til at udgøre en del af disse nye strategier. Der har længe manglet en klar reference til mindretalskulturerne og deres historie, selv om man må sige, at de udgør en fast bestanddel af historien.

For det tredje støttes initiativer til forbedring af den humankapital, der bidrager til udvidelse af den regionale viden og specifikke kompetencer. Således støtter man lokale virksomheder i deres behov for specialiseret arbejdskraft. Her nævnes mindretallene heller ikke direkte, men deres sproglige og interkulturelle evner er alt andet lige af speciel betydning særlig ved grænseoverskridende aktiviteter, på det grænseoverskridende arbejdsmarked og ved udviklingen af humankapital, som kan bruges på begge sider af grænsen. Vækstforummets sekretariat ligger i Vejle, den nye hovedstad i Region Syddanmark. Ganske vist er mindretallene ikke repræsenteret officielt i Vækstforummet, men det tyske mindretal har observatørstatus i det råd, der er ansvarlig for koordinering af Vækstforummet.

I forbindelse med forberedelserne til partnerskabserklæringen blev der fremstillet en tosproget brochure om vækst og det at vokse sammen i grænseregionen. I den fremhæves imidlertid de tre mindretals værdifulde bidrag på kulturområdet. De to mindretalsaviser og mindretalsskolerne beskrives også som en vigtig del af det multikulturelle samfund i regionen. Hovedformålet med denne brochure er at fremhæve betydningen af regionens bi-kulturelle karakter for i forbindelse med vækst.

7.2 *Region Sønderjylland-Slesvig*

Den grænseoverskridende Region Sønderjylland-Schleswig blev etableret i 1997. Både den danske og den tyske side af grænseregionen har økonomiske problemer af samme karakter som andre grænseregioner, der på grund af deres perifere beliggenhed oplever udvandring af unge kvalificerede mennesker, færre akademikere end gennemsnittet samt en højere arbejdsløshed end gennemsnittet i det pågældende land.

Regionens intensiverede samarbejdsmaal ligger i en styrkelse og en forbedret udnyttelse af det økonomiske potentiale (særligt inden for forskning, teknologi og turisme); skabelse af kvalificerede arbejdspladser, forbedring af regionens konkurrenceevne samt af dens markedsføring som et attraktivt område for virksomheder. For at nå disse mål benyttes blandt andet følgende redskaber: Tiltag til fremme af den økonomiske udvikling og uddannelse, støtte til det erhvervspolitiske og arbejdsmarkedspolitiske samarbejde, støtte til samarbejde inden for det kulturelle område, kontakt og udveksling mellem forskellige befolkningsgrupper, fremme af sprogkundskaber samt udbygning af infrastrukturen. Samlet er der blevet implementeret et stort antal projekter inden for økonomi, arbejdsmarked, universitetssamarbejde, kultur, transport, miljøbeskyttelse, sport, ungdom og sundhed inden for rammerne af Region Sønderjylland-Schleswig siden Regionens etablering.

Det tyske og det danske mindretal medvirker aktivt i projekter som for eksempel Europaklassen og projektet „sprogkampagne“. Begge projekter har været succeser og blev også gennemført i år. Derudover afgav Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV) og Slesvigsk Parti (SP) en fælles erklæring om tættere samarbejde på tværs af grænser i Region Sønderjylland-Schleswig. I denne erklæring understreger SSV og SP deres interesse i en videreudvikling af det grænseoverskridende samarbejde og fremhæver nødvendigheden af at bringe resultatet af det grænseoverskridende samarbejde tættere på borgerne og i højere grad inddrage befolkningen i de grænseoverskridende aktiviteter. For at en grænseregion kan overleve, er særlig kultur-, ungdoms- og sportsprojekter samt initiativer til tosprogethedens fremme (som for eksempel dansk og tysk undervisning på folkeskoler) af central betydning. Den institutionelle rygrad i Region Sønderjylland-Schleswig udgøres af en halvårlig Regionalforsamling (tidligere Regionsrådet), en bestyrelse samt et fælles sekretariat. Efter kommunalreformen i Danmark blev Region Sønderjylland-Schleswig til dels organiseret på ny. De ledende organer blev omorganiseret (først og fremmest Regionalforsamlingen og udvalgene). Således blev antallet af Regionalforsamlingens medlemmer reduceret fra 42 til 22, hvor ved hver side udnævner 11 medlemmer og selv afgør, hvilke medlemmer der ikke længere skal deltage. Den nye strukturering af udvalgene ses af tabel 25.

Tabel 25 - Udvalg før og efter reformen

Antal og betegnelse for udvalgene før reformen	Antal og betegnelse for udvalgene efter reformen
1. Miljø og naturbeskyttelse;	1. Uddannelse og udvikling;
2. Regional planlægning, landlige områder og transport;	2. Økonomi og miljø;
3. Sundhed og socialt væsen;	3. Kontakt og samarbejde.
4. Ungdom og sport;	
5. Økonomisk udvikling, arbejdsmarked, erhvervsmæssig udvikling og udvikling inden for højere læreanstalter;	
6. Kultur, ligestilling og sprog.	

Hvad angår mindretallenes deltagelse i Regionalforsamlingen er både det danske og det tyske mindretal nu direkte repræsenteret i Regionalforsamlingen. Mindretallene har ikke tidligere været repræsenteret i udvalgene, men man diskuterer p.t. i Regionens bestyrelse et forslag derom. Mindretallenes deltagelse i udvalgene er vigtig, da de som omdrejningspunkt for det grænseoverskridende samarbejde beskæftiger sig intensivt med de afgrænsede tematikker og på grund af deres lille medlemstal udviser et større fællesskab mellem medlemmerne samt en lavere kommunikationstærskel. Den nye struktur og sammensætning af Regionalforsamlingen og udvalgene kunne være en chance for at intensivere det grænseoverskridende samarbejde på den ene side og øge deltagelsen af mindretallene på den anden side, da et lavere antal personer og udvalg muliggør en bedre kommunikation og tættere forbindelser mellem personer og organer. Da Region Sønderjylland-Schleswigs partnere allerede har startet vellykkede projekter på mange områder, drejer det sig nu om at udnytte de nye strukturer til at udbygge det bestående samarbejde, udvide projekterne og inddrage en større andel af befolkningen samt at gøre opmærksom på disse projekter. Så-

ledes blev blandt andet følgende konkrete mål nævnt under Regionalforsamlingens sidste møde for 2007: Konsolidering af succesen Infocenter Grænse, videreførelse af sprogkampagnen samt udarbejdelse af et koncept for nedbrydning af informationsbarrierer.

Nedbrydelsen af informations- og sprogbarrierer samt det øgede kendskab til Region Sønderjylland-Schleswig både blandt befolkningerne såvel som uden for regionen synes meget vigtig i den forbindelse. Region Sønderjylland-Schleswig lider som også mange andre grænseregioner i Europa under manglende opmærksomhed og et manglende kendskab hos den pågældende befolkning til regionen og dens aktiviteter på tværs af grænser. Først og fremmest i omgangen med sproglige og kulturelle barrierer har aktørerne i Region Sønderjylland-Schleswig et betragteligt spillerum for handling. I den forbindelse fremhæves særligt det danske og tyske mindretals roller, da de gemmer på et vigtigt potentiale for kulturel udveksling og grænseoverskridende kulturelle projekter. Særligt diskussionen af sprogbarrierer viser, at der som tidligere findes områder, hvor mindretallene meget vel stadig kunne spille en vigtig rolle, og hvor deres inddragelse og aktive deltagelse er af central betydning. Ved en evaluering af Region Sønderjylland-Schleswigs arbejde i 2000-2004 blev det konstateret, at emner som Regionen bør beskæftige sig mere med er helt klart sprog og kommunikation. For at nå dette mål er det nødvendigt i højere grad at udnytte det potentiale, som findes gennem mindretallenes eksistens.

I den sammenhæng kan to planlagte tiltag nævnes, som kunne føre til en overvindelse af de kulturelle barrierer. Det første er mindretalsaviserne *Der Nordschleswiger*, *Flensborg Avis* og aviserne fra det slesvig-holstenske avisforlag forstærket samarbejde fra 2008 for at præsentere regionen journalistisk og sørge for en grænseløs kommunikation. I de tre aviser offentliggøres hver uge en særlig side, som omhandler de politiske, økonomiske, sociale og kulturelle aspekter af grænselandet. For det andet har den slesvig-holstenske Landdag bedt delstatsregeringen om at fremlægge en beretning om tilstanden af og perspektiverne for danskindlæring hos den tysktalende flertalsbefolkning samt en handlingsplan for mere danskundervisning. Den nu sikrede repræsentation af mindretal i Regionalforsamlingen og i eventuelt i udvalgene udgør en vigtig forudsætning for dette, da de respektive mindretalsrepræsentanter nu vil kunne deltage mere aktivt i udviklingen og planlægningen af projekter. For at kunne analysere mulighederne for hvordan mindretallene og deres kompetencer kan integreres i grænseregionens udviklingsstrategier, analyseres eksisterende strategier og deres relationer til mindretal nedenfor.

8. Mindretal og eksisterende udviklingsstrategier for grænseregionen

Et antal studier og analyser foretaget på begge sider af grænsen har allerede beskæftiget sig med udarbejdelsen af en ny udviklingsstrategi for grænseregionen. De vigtigste er

- Klyngestudie af Monitorgruppen (2004);
- Strategien for grænseoverskridende økonomisk udvikling af Region Sønderjylland-Slesvig (2005);
- Den tysk-danske arbejdsgruppes afslutningsrapport om grænseoverskridende mobilitet (2006).

Selv om prominente politikere har fremhævet vigtigheden af de lokale mindretal for udviklingen i grænseregionen, tages der ikke højde for dem i de hidtidige strategier hverken som aktører eller som bidragende til et grænseoverskridende samarbejde. Også et studie, der blev gennemført i 2001 af Kompetencerådet i det tidligere Sønderjyllands Amt, tog ikke højde for det tyske mindretals kompetencer, selv om de selv var repræsenteret i Rådet. Studiet beskæftigede sig udførligt med integrationen af immigranter på arbejdsmarkedet og erklærede, at beboer i Sønderjyllands Amt „først er danskere – uanset hvad der sker“ (Mandag Morgen, 2001). Et studie udført i 2007 om byen Aabenraas identitet er dog mere fremsynet. Flere steder henvises til det tyske mindretal og deres værdifulde bidrag til byen og samfundet (Rambøll, 2007).

Nærværende kapitel diskuterer de vigtigste grænseoverskridende strategier i grænseregionen og forsøger at påvise, hvor mindretallene kan yde et bidrag med deres kompetencer.

8.1 Monitorgruppens klyngestudie (2004)

Studiets formål var at identificere potentielle klynger i den tysk-danske grænseregion. Både Sønderjyllands Amt og Slesvig-Holsten forventer en reduktion af befolkningsantallet i løbet af de kommende årtier, da udvandringen blandt de unge generationer er alarmerende. Klyngestudiet analyserede styrker og svagheder i begge regioner med henblik på videreudviklingen af bestemte brancher og dannelsen af klynger. I den forbindelse blev de forskellige klyngetendenser på begge sider af grænsen fremhævet, og det blev foreslået at udarbejde en fælles klyngestrategi for hele grænseregionen. Syddanmarks styrker ligger inden for mechatronik, mens Slesvig-Holsten er førende på hightech området. Følgende af Monitorgruppens klyngeforslag er interessante for analysen af mindretalskompetencer:

- Landbrugsprodukter
- Uddannelse og viden
- Underholdning
- Restaurationsbranchen og turisme

Ingen af disse klynger lover ifølge Monitorgruppen store vækstrater eller kan betegnes som stærke klynger, heller ikke selv om områderne landbrugsprodukter, restaurationsbranchen og turisme lader til at være stærkere repræsenteret i Slesvig-Holsten end hos den nordlige nabo. Uddannelses- og videnskylnger er kun svagt udviklede på begge sider af grænsen. Netop i disse klynger kunne mindretalskompetencer tages med i betragtning. Dette aspekt dog ikke i Monitorgruppens klyngestudie. Monitorgruppen anbefaler en tretrinsplan for udviklingen i regionen: I den første fase skal begge regioner nord og syd for grænsen identificere deres vækstklnger. I anden fase skal strategier udvikles for at fremskynde og styrke klyngeprocessen for så i den tredje fase at skabe de passende politiske og retlige rammebetingelser for hele grænseregionen. Parallelt med implementeringen af strategierne på begge sider af grænsen anbefaler studiet også, at der udvikles en fælles strategi for grænseregionen. I Danmark har man etableret et sekretariat, som er ansvarlig for gennemførelsen af de tre faser. På nuværende tidspunkt befinder man sig i den sidste fase af tretrinsplanen.

8.2 Grænseoverskridende strategi for erhvervsudvikling Region Sønderjylland-Schleswig (2005)

Den grænseoverskridende erhvervsudviklingsstrategi har til formål at bidrage til en styrkelse af det grænseoverskridende samarbejde og fremme vækst og velstand i regionen. Først og fremmest skal potentialet inden for det grænseoverskridende arbejdsmarked, videns- og teknologioverførsel samt fritid og turisme udnyttes bedre og forgrenes på tværs af grænsen. De fire områder, man kunne benytte til at profilere sig som grænseoverskridende erhvervsregion på, er: Kompetencer, viden, oplevelser og transnationalt samarbejde. På hvert område er der identificeret udfordringer, styrker, muligheder og farer samt udarbejdet konkrete grænseoverskridende aktiviteter og forslag til projekter. Et muligt bidrag fra mindretallene er dog ikke taget med i betragtning. I den forbindelse påpeges her, hvor mindretallenes rolle på de forskellige områder kunne inddrages.

Erhvervsudviklingsstrategien kunne tage bestående netværk af mindretalsorganisationer i betragtning og ligeledes bruge dem som platform for yderligere udvikling. Et problem i forbindelse med udvikling af

netværk er ofte sprogbarrierer. De grænseoverskridende mindretalskontakters styrke består i, at de har overvundet sprogbarriererne. Denne styrke bør generelt bruges ved dannelse af netværk

8.2.1. Kompetencer

Mindretal som styrke	Afgangsbeviser fra mindretalsskoler anerkendes på begge sider af grænsen
	Tosprogede afgangselever fra mindretalsskolerne
	Netværk af institutioner med knowhow om mindretal på begge sider af grænsen (som ECMI, FUEN, Højskole Østersøen osv.)
	Mindretallene besidder interkulturel viden og kan således fungerer som formidlere mellem de forskellige kulturer
	Institutioner for det tyske mindretal i Danmark hjælper med integrationen af tyske tilflyttere

8.2.2 Viden

Mindretal som styrke	Sprogkompetencer som forudsætning for udveksling af viden, teknologi og erfaringer (eksempel: økologisk landbrug)
	International erfaring og viden fra FUEN

8.2.3 Oplevelser

Mindretal som styrke	Potentiale i udviklingen af en kulturturisme (sprog, arkitektur, køkken, kulturelle arrangementer, museer)
	Bidrag til grænseoverskridende koordinering og sammenknytning af turisttilbud
	Grænseoverskridende kulturelle tilbud som særlig attraktion (mindretallene som organisatorer af disse grænseoverskridende kulturelle tilbud)
	Kulturelle steder og museer ved østkysten

8.2.4 Samarbejde

Mindretal som styrke	Mange institutioner og mindretalsorganisationer med en omfangsrig viden om mindretalsemner
	Mindretal i spidsen for det tysk-danske samarbejde i fortiden, i dag og i fremtiden

8.3 Den dansk-tyske arbejdsgruppes afsluttende rapport til fremme af mobilitet på tværs af grænser (2006)

Arbejdsgruppen blev etableret med det formål at øge indsatsen for at fjerne hindringer for grænsependlere. I rapporten nævnes de hyppigste problemer, som grænsependlerne støder på i grænseregionen, herunder retsstillingen i Tyskland, Danmark samt på EU-niveau. Rapporten afdækker følgende områder: Social sikring, arbejdsløshedsforsikring, tilskud til familier, afsluttet uddannelse, skat samt kommunikation og information.

Rapporten tager ikke på noget tidspunkt højde for mindretallene. Områderne kommunikation og information er dog vigtige områder, hvor mindretallene kunne tilbyde deres kompetencer og dermed blive inddraget i højere grad i fremtiden. Særligt deres sproglige, kulturelle og interkulturelle kompetencer kunne spille en central rolle i den forbindelse. Ved følgende initiativer og projekter kunne mindretallene for eksempel have medvirket og udnyttet deres kompetencer:

- Tysk-dansk pendlerportal
- Ordbog for fagudtryk for pendlere
- Mindretal som rådgivere for grænsependlere: Repræsentanter for det danske mindretal kunne for eksempel organisere seminarer for (fremtidige) tyske grænsependlere, eller man kunne indbyde til sådanne seminarer for at fortælle om det særlige ved den danske kultur og det danske arbejdsmarked.

En fokusgruppe for unge erhvervsledere afholdt i forbindelse med undersøgelserne for nærværende studie bekræftede til dels ovenstående konklusioner. På spørgsmålet om mindretallenes tilstedeværelse i regionen indfluede på deres forretningstiltag svarede gruppen mest negativt. Selvom flere medlemmer af fokusgruppen påpegede regionens kulturelle mangfoldighed som en fordel, var der generel enstemmighed om at en fælles identitet eksisterede ikke. Indtil der blev gjort mere for at fremme en fælles identitet kunne man ikke sige, at den kulturelle mangfoldighed påvirkede regionsudviklingen. Enkelte medlemmer af fokusgruppen mente, at regionen skulle fremhæve mindretallenes tilstedeværelse i konkurrencen med andre regioner i Europa. Man mente, at regionen ikke skulle markedsføres som en grænseregion men som en oplevelsesregion, der tilbyder natur, historie, flersprogethed og kulturel mangfoldighed. De unge erhvervsledere mente ydermere, at hvor mange projekter er blevet påbegyndt på det politiske plan, findes der ikke nok private tiltag hvori unge erhvervsledere kunne deltage. De mente især at netværksprojekter manglede og grænseoverskridende netværk, hvor erhvervslivet kunne samarbejde hen over grænsen i stedet for at søge til København eller Hamborg. Det var den generelle indstilling, at mindretallene kunne medvirke til fremme af netværk hen over grænsen, f.eks. ved at støtte informationsstrømmen og det interkulturelle kendskab i forbindelse med at påbegynde erhverv i nabostaten eller ved at bistå i identifikation af erhvervspartnerne.

B. Samarbejde mellem mindretallenes interesserepræsentanter

I samling med mindretallenes manglende indlemmelse i de regionale strategier for erhvervsudvikling udgør tilstedeværelsen af de mindretalsinstitutioner og forskningsinstitutioner for mindretalsspørgsmål, som der findes i grænseregionen, en virtuel sektor. Selv om de fleste beboere i grænseregionen ikke er det sig bevidst, har regionen betydelige kompetencer, hvad angår mindretal, og den besidder således en stærk "mindretalssektor". Man kan betegne regionen som en "mindretalskompetenceregion". Således kan man heller ikke benægte, at denne sektor på sin egen måde bidrager til den økonomiske udvikling i regionen. Desværre bliver det dårligt registreret i regionen og er langt mere kendt og værdsat internationalt end på hjemegnen. I dette sidste afsnit af analysen undersøges mulighederne for, hvordan kompetencesektoren kan gøres mere synlig også i den tysk-danske grænseregion.

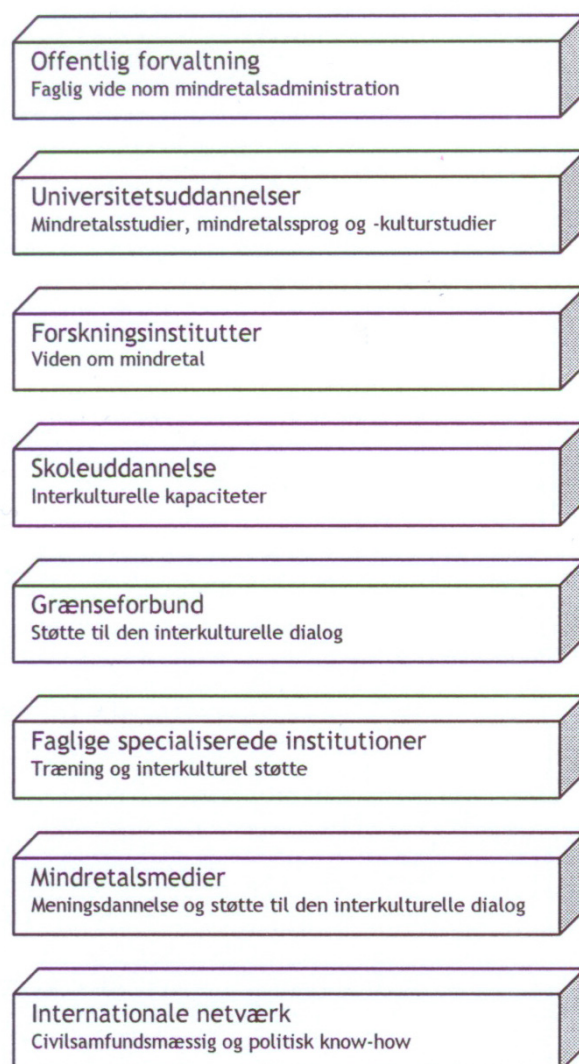
9. Samarbejde mellem institutioner med fokus på mindretal

Interesseorganisationen DialogForumNorden (DFN) blev grundlagt i 2004 for at fremme udveksling og samarbejde mellem mindretallene og deres interesserepræsentanter i grænseregionen. Forummet omfatter 14 medlemmer fra relevante institutioner i grænseregionen: Politikere, talerør for mindretal, SSV, repræsentanter fra regeringen samt forskellige forsknings-, universitets- og uddannelsesinstitutioner, EBLUL og FUEN. Formålet med DFN er at samle fælles interesser for at styrke de forskellige institutions indflydelse. Gennem koordinering og samarbejde skal opnås konkrete mål. DFN har dog ikke en

udarbejdet handlingsplan eller en organisationsstruktur. Kommissæren for Mindretal og Kultur udpeget af Slesvig-Holstens ministerpræsident leder DFNs formandskab. DFN mødes regelmæssigt og diskuterer aktuelle emner og problematikker inden for beskyttelse af mindretal. De erfaringer, som samles i dette forum, udgør i sig selv en vigtig ressource af viden. Dette studies anbefalinger kan sættes i relation til DFNs fremtidige aktiviteter.

I dette kapitel analyseres først den aktuelle status på samarbejdet mellem de forskellige institutioner med fokus på mindretal. Disse institutioner inkluderer også de DFN mindretalsinstitutioner, som ledes af medlemmer af flertalsbefolkningen. Alle organisationer og institutioner, som er af betydning for samarbejdet mellem interesserepræsentanter for mindretallene, har enten direkte forbindelse til administrationen af mindretalsanliggender eller støtter på anden måde eksistensen og den fremtidige beståen af mindretal i regionen. Andre har viden om eller færdigheder inden for interkulturel dialog og bidrager på den måde til den regionale viden på området. De ledes for det meste af medlemmer af flertalsbefolkningen, som har mangeårige erfaringer med og viden om mindretal. Der tages ikke mindst også højde for alle mindretalenes institutioner – som for eksempel FUEN eller forskellige mindretalsmedier – der er vigtige for det direkte samarbejde, i og med at de supplerer de andre institutioner med deres viden og erfaringer. De relevante organisationer og institutioner kan, ud fra deres mål og missioner, opdeles i otte grupper (billede 4). I det følgende diskuteres disse grupper og i kapitel 10 diskuteres et omfattende samarbejde mellem disse interesserepræsentanter.

Billede 4 – Institutioner med mindretalskapaciteter og –knowhow

9.1 Offentlig forvaltning

Den officielle anerkendelse af de fire nationale mindretal på nationalt og internationalt niveau har resulteret i, at der er oprettet fora og kommissioner inden for den offentlige forvaltning i både Slesvig-Holsten og i Danmark med henblik på at kunne opfylde mindretallenes behov og imødekomme deres rettigheder.

Tabel 26 skal give et overblik over de offentlige institutioner for mindretalsanliggender i Slesvig-Holsten og Danmark.

Tabel 26 – Institutioner inden for den offentlige forvaltning

Slesvig-Holsten	Danmark
Ministerpræsidenten for Slesvig-Holstens Kommissær for Mindretal og Kultur	Udvalg for kulturelle anliggender i Sydslesvig
Referat mindretal, hjemstavnskultur, kirker og religionsfællesskaber, fredning af bygninger i statsministeriets kulturafdeling	Medarbejdere i uddannelsesministeriet
Udvalg for spørgsmål om det tyske mindretal i Nordslesvig	Kontaktudvalg for det tyske mindretal i København
Udvalg for spørgsmål til det frisiske mindretal i Slesvig-Holsten	Medarbejdere i Indenrigs- og Sundhedsministeriet
Kontoret for Europaanliggender, Østersøsamarbejdet og mindretalsspørgsmål ved Landdagen	Sekretariatet for det tyske mindretal i København
Landdagens Europa-udvalg	Det danske mindretalskontor i Folketinget
Landdagens uddannelsesudvalg	
Landdagens økonomiudvalg	
Rådgivende forbundsudvalg for spørgsmål vedrørende det danske og det frisiske mindretal	
Forbundsregeringens Mindretalskommissær	
Forbundslanddagens arbejds-kreds vedrørende nationale mindretal	

Der er normalvis intet officielt samarbejde mellem disse enheder, Berlin og Kiel på den ene side og København på den anden. Indholdsmæssigt ser de sig alle først og fremmest som bindeled mellem mindretal- og flertalsanliggender.

9.2 Universitetsuddannelser

De tre største universiteter i regionen (Flensburg, Kiel og Sønderborg) udbyder en række studieretninger, som beskæftiger sig med mindretalrelaterede temaer, men som overvejende har fokus på sprogundervisning, kultur og interkulturel kommunikation. Syddansk Universitet udbyder i 2008 også et lille mindretalsmodul. Ved enkelte af disse programmer arbejder universiteterne tæt sammen, men der findes ikke et internationalt masterprogram eller en sommerskole med mindretalsstudier. Følgende studietilbud indeholder mindretalrelaterede temaer:

- BA og master i formidling med dansk
- Fagdidaktisk master med læreruddannelse for forskellige skoletyper
- Master i kultur, sprog og medialitet
- BA og master i kultur- og sprogformidling (Kiel, Flensburg, Sønderborg)
- Frisisk
- BA og master i frisisk filologi
- BA og master i europæiske studier (Flensburg, Sønderborg)
- BA i internationalt management

Derudover findes der en række studier inden for innovation og marketing, som Flensburg Universitet og Syddansk Universitet udbyder sammen. Der er endvidere oprettet en grænseoverskridende karriere-

service for at lette overgangen til arbejdslivet for dimittenderne på disse studier. Generelt går samarbejdet mellem de tre universiteter godt. Siden 1992 har repræsentanter fra Flensborg Universitet og Syddansk Universitet dannet en styringskomite, som mødes flere gange årligt. I dette udvalg diskuteres både nye ideer og aktuelle problemer. I 2007 blev der blandt andet diskuteret potentielle udviklingsprojekter og ideer til INTERREG-projekter. Udvalget beskæftiger sig dog ikke med mindretalsstudier for tiden udover i forbindelse med de for tiden udbudte studier. På ingen af universiteterne findes et professorat for mindretal, selv om det blev diskuteret for nogle år siden. Emnet er øjensynligt taget af bordet. Endvidere bemærkes det, at det grænseoverskridende samarbejde ikke ses tydeligt på nogen af universiteternes hjemmesider, og der eksisterer heller ikke en fælles portal til bibliotekerne eller universiteternes kataloger.

Gennem samtaler med interviewpartnere har det vist sig, at der i høj grad er et ønske om et bredere universitetssamarbejde i forbindelse med udviklingen af en grænseoverskridende vidensregion. De fleste har dog også understreget, at ideerne ganske vist er til stede, men universiteternes strukturer afviger meget fra hinanden, og opretholdelsen af kontakter mellem de akademiske partnere er svær. Professorernes muligheder for at træffe beslutninger om hovedemnerne er meget forskellige i de to systemer, så man må altså konstatere, at det er lettere at pleje akademiske netværk over Atlanten end at være i kontakt på tværs af grænsen.

Et andet vigtigt punkt, som der er blevet talt om i mange interviews, angår finansieringen af nye initiativer. På det område er der også en meget stor forskel mellem de tyske og de danske universiteter. Mens den danske regering siden 2002 som følge af Lissabon-strategien har øget de finansielle tilskud til forskningsprojekter, lader en tilsvarende støtte fra forbundsregeringen til at udeblive i grænseregionen. Kommentatorer konstaterer, at der gives store tilskud til andre topuniversiteter i Tyskland. Da samarbejde om forskningsprojekter inden for rammerne af EU-forskningsprogrammet ofte kræver medfinansiering på 50%, er det ofte økonomisk ikke muligt for universiteterne på den tyske side af grænseregionen at deltage i sådanne projekter. Det er også blevet foreslået at oprette et centralt kontor eller sekretariat til realiseringen af en grænseoverskridende vidensregion. Personalet på universiteterne er allerede fuldt booket, og derfor er der brug for nogle personer, som kun arbejder for det samarbejde og udvikling på tværs af grænsen. Forespurgt om det giver mening at oprette en masteruddannelse i mindretalsstudier i grænseregionen, har mange interviewpartnere svaret, at de ikke ser et marked for det. Derudover ville udgifterne til etablering af et sådant studie (selv hvis det var organiseret på kommerciel basis) langt overskride de finansielle midler, der er til rådighed i regionen.

9.3 Forskningsinstitutter

Grænseregionen er hjemegn for mange forskningsinstitutter, som beskæftiger sig med mindretalstematikker, mindretalenes liv og den af dem påvirkede regionalhistorie. I følgende er en liste over udvalgte institutioner, som dog ikke skal forstås som fuldstændig:

- Nordfrisisk institut, Bredstedt
- Slesvig-Holstens Institut for Fredsvidenskab (SCHIFF), Christian Albrechts Universitet i Kiel
- Europæisk Center for Mindretalsspørgsmål (ECMI), Flensborg
- Frisisk seminar, Flensborg Universitet
- Institut for Dansk, litteratur og didaktik, Flensborg universitet
- Centrum for Studier af Kønnets Betydning, Flensborg universitet
- Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk universitet
- Litteratur, Christian Albrechts Universitet i Kiel
- Institut for Regionalforskning, Christian Albrechts Universitet i Kiel
- Institut for Slesvig-holstensk Regionalhistorie

Derudover findes der i grænseregionen mange biblioteker, arkiver og museer, som er interessante for analysen af det grænseoverskridende samarbejde inden for mindretalstemaer:

- Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig
- Arkiv/det tyske mindretals historiske forskningscenter i Aabenraa
- Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa
- Slesvig-Holsten arkivet, Slesvig
- Flensborg byarkiv, Flensborg
- Dannevirke museum, Dannevirke
- Tysk museum Nordslesvig, Sønderborg
- Aabenraa museum, Aabenraa
- Sønderborg Slot, Sønderborg
- Cathrinesminde Teglværksmuseum, Broager
- Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Aabenraa
- Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa

Samlet kunne altså 22 institutioner deltage i et muligt DFN-initiativ for dannelse af et grænseoverskridende netværk af interesserepræsentanter og institutioner. Ved hjælp af et spørgeskema og forskellige interviews har det dog vist sig, at samarbejdet mellem disse forskellige institutioner på området for mindretalsstudier og mindretalstemaer er meget sparsomt med undtagelse af enkelte ad hoc projekter. Svarprocenten på spørgeskemaerne lå på 38%. 50% af de adspurgte institutioner angav, at de i 2006 havde arbejdet sammen med partnere i grænseregionen, og 64% havde endda organiseret et eller flere arrangementer om forskellige mindretalsemner i grænseregionen. Derudover angav 24 adspurgte, at de samlet har brugt 30.280 timer af forskning på mindretalsemner. 33% af de adspurgte institutioner angav, at de i 2006 havde modtaget støtte gennem EU. Kun 16% har ansat en professionel fundraiser.

Tabel 27 viser en kort sammenfatning af resultaterne.

Tabel 27 – Kapaciteter og samarbejde i forbindelse med mindretalsemner i 2006

Partnerskaber i regionen	Organiserede offentlige arrangementer	Arbejdstimer	Antal forskere	Påbegyndte projekter	EU-støttede projekter
50%	15-20	30.280	24	9	2

Kilde: Spørgeskema med en svarprocent på 38%

Indlemmer man alle, der ikke besvarede spørgeskemaet, i undersøgelsen, kommer man til et bedre resultat. Genenmsyn af internetsiderne fra 13 andre institutioner har vist, at samlet cirka 114 forskere på den ene eller anden måde beskæftiger sig med mindretalstematikker.

I forbindelse med den gennemførte online research har man dog ikke fundet tegn på, at disse institutioner samarbejder. Grænseregionens hjemmeside (grænselandportalen) indeholder ganske vist beskrivelser af de forskellige forskningsinstitutioner, men den henviser ikke til eventuelle grænseoverskridende samarbejder. Heller ikke de enkelte institutters hjemmesider var særlig oplysende. Lister over links henviser til beslægtede forskningsinstitutioner samt til internationale samarbejdspartnere. På enkelte hjemmesider henvises til ad hoc samarbejdsprojekter, og i nogle årsberetninger oplyses om det grænseoverskridende samarbejde. For udenforstående findes der dog ingen „portal“, som giver adgang til de forskellige institutioners samlede viden om mindretal – uanset om det drejer sig om research af litteratur eller data. Der eksisterer ganske vist et uformelt grænseoverskridende netværk mellem de forskellige biblioteker i grænseregionen, men dette netværks resultater er ud over etableringen af grænselandportalen ikke synlige udadtil.

Hvad angår undervisning i mindretalsemner, findes der også kun få tilbud. Med undtagelse af enkelte individuelt organiserede sommerprogrammer (som for eksempel SCHIFFs sommerskole) kunne der ikke findes nogen fælles initiativer, som tilbyder undervisning i mindretalsspørgsmål og mindretalspolitik. Enkelte specialiserede institutioner organiserer sådanne kurser udelukkende på individuel basis.

Interviewpartnere nævnte manglende finansielle ressourcer som en af de største forhindringer for et tættere samarbejde. Mange af institutionerne er for små til selv at tage hånd om fundraising og udarbejde projektforslag. Ydermere er også den forhåndenværende viden om finansieringskilder uden for de kendte kanaler relativ lille. Enkelte institutioner modtager EU-støtte og har også deltaget i et program om forskning og udvikling. Det har også vist sig, at det på grund af manglende samarbejde har to institutioner ansøgt om midler fra de samme EU-puljer.

Interviewpartnere var skuffede over, at der var en meget lille grad af samarbejde mellem forskningsinstitutionerne – og kun mellem få af dem. I løbet af samtalerne viste det sig, at ledende personligheder i regionen allerede for 10 år siden havde udarbejdet en tilsvarende vision, som dog aldrig var blevet realiseret. Denne vision gik blandt andet ud på

- at grænseregionen udgjorde et ideelt miljø for uafhængig, international, akademisk forskning
- at mange forskningsinitiativer i EU mangler de nødvendige informationer på området for mindretalsforskning på paneuropæiske niveau
- at den fredelige sameksistens og det gode naboskab i grænseregionen skulle være forbillede for andre regioner
- at de anviste rettigheder for de forskellige mindretal på det kulturelle, sociale og politiske niveau er af stor betydning for det ideologiske klima i en region
- at befolkningen og deres politiske repræsentanter gennem deres daglige handlinger er aktive i skabelsen af dette klima.

Ifølge de adspurgte er denne vision ikke blevet videreført først og fremmest på grund af mangel på finansielle midler men også på grund af frygt for at miste den institutionelle uafhængighed. Endvidere blev det fremhævet at personlige uenigheder mellem aktører kunne være en årsag.

9.4 Skoleuddannelse

Medens samarbejdet mellem de forskellige mindretals-knowhow-institutioner længe har været beskedent, kan der observeres mere samarbejde i forbindelse med formelt skolesamarbejde. I 2003 kendte Schleswig-Holsteins Ministerium for uddannelse, videnskab, forskning og kultur til 62 skolesamarbejder i grænseregionen. Disse omfattede både de tyske enhedsskoler, realskoler, gymnasier, handels- og tekniske skoler samt folkeskoler.

Ydermere blev der også organiseret forskellige fælles arrangementer og projektdage for skolebørn fra Tyskland og Danmark blandt andet idrætsdage som Regionscuppen eller initiativet SpoReg (sport i regionen), som generelt støtter de grænseoverskridende aktiviteter mellem skoler og idrætsforeninger. Hvert år organiseres skiftevis på den tyske og den danske side en skoleidrætsdag (tysk-dansk idrætsdag), som støttes finansielt af Region Sønderjylland-Schleswig (InfoREGION 2005, Nr. 18). Derudover finder der hvert år et tysk-dansk ungdomsforum sted, som organiseres af forskellige skoler fra Tyskland og Danmark (både flertals- og mindretalsskoler) sammen med Region Sønderjylland-Schleswigs regionskontor. Derved mødes elever i flere dage og deltager i forskellige workshops. To klasser arbejder allerede inden da tættere sammen for så at mødes ved ungdomsforummet. I 2006 deltog 8 klasser i dette forum, fire fra Tyskland og fire fra Danmark, herunder også klasser fra en tysk og dansk mindretalsskole. På området for grænseoverskridende kontakter mellem erhvervsskoler har syv tyske og danske kokkelæringer ydet en slags pionerarbejde, da de

i 1998 byttede læreplads og erhvervsskole i otte uger, hvilket gav startskuddet til at udbygge samarbejdet på tværs af grænser mellem erhvervsskoler.

Fælles interesser og mål som gensidig anerkendelse af afgangseksamener og eksamensbeviser udgjorde et yderligere væsentligt incitament til samarbejdet. Ved hjælp af finansiel støtte gennem midler fra EU-programmerne INTERREG og LEONARDO blev der i mellemtiden startet en række initiativer, som overvejende beskæftigede sig med følgende emner: Parallelle tyske og dansk afgangseksamener, elevudveksling, elevkonkurrencer, praktikophold i udlandet, fælles videreuddannelse af lærere samt et grænseoverskridende arbejdsmarked. Et centralt eksempel er projektet "NetBS - Netzwerk der Berufsschulen Sønderjylland/Schleswig" støttet af INTERREG III A, som seks erhvervsskoler på tysk og dansk side deltog i. Projektets formål var at udvide det eksisterende netværk mellem erhvervsskoler gennem forskellige enkeltprojekter for derved at nedbryde de sproglige og kulturelle barrierer og samlet styrke udviklingen i grænseregionen.

Derudover findes der også følgende projekter, som ganske vist ikke drejer sig om grænseoverskridende partnerskaber eller kontakter mellem skoler i mere snæver forstand, men som dog er af betydning af det grænseoverskridende samarbejde på uddannelsesområdet generelt:

- Undervisningsmaterialer om regionen Sønderjylland-Slesvig (INTERREG III A projekt med projektpartnerne Amtsentret for Undervisning, Aabenraa og Flensborg universitet)
- PANG-projektet (Institut for Kvalitetssikring på Slesvig-Holstens skoler samt Sønderjylland/Haderslev Seminarium (CVU))
- Kursus for tyske og danske folkeskolelærere
- Tysk-dansk lærerforening

Til slut findes der endnu nogle INTERREG III A projekter inden for voksenuddannelse med særlig vægt på en forbedring af tysk- eller danskkundskaberne:

- IRSAM – Dansk og tysk som fremmedsprog (Volkshochschule Husum og VUC Sønderjylland)
- SprogFokus dansk-tysk (Volkshochschule Husum og VUC Sønderjylland)

Ud over de allerede eksisterende initiativer kunne der inden for rammerne af dette studie ikke findes flere bestræbelser på at intensivere samarbejdet i uddannelsessektoren. Iøjenfaldende var det især at der ikke er igangsat samarbejde med henblik på at producere fælles undervisningsmateriale for eksempel inden for regionalhistorie.

9.5 NGOer i grænseregionen

Adskillige NGOer er blevet grundlagt i grænseregionen siden 1920 for at støtte mindretallene i området. For det meste blev de grundlagt af de pågældende moderstater som svar på mindretallenes stigende vanskeligheder grundet en stigende grad af nationalisering. Efter anden verdenskrig blev der grundlagt mange foreninger og forbund i Slesvig-Holsten for at undgå, at medlemmer af det tyske flertal af socioøkonomiske årsager blev medlemmer af de danske mindretal.

Disse årsager og bange anelser er i mellemtiden forsvundet, og de forskellige foreninger har igennem længere tid haft et faldende medlemstal og mangel på finansielle tilskud, hvorved deres eksistensgrundlag forsvinder. For at modvirke dette deltager mange foreninger i det interkulturelle samarbejde. Grænseforeningen støtter i stigende grad interkulturelle projekter som for eksempel "Kulturer i dialog". De tyske forbund har også startet projekter for at støtte flersprogethed i børnehaver, skoler plejehjem mv. Forbun-

dene har mødtes regelmæssigt siden 2002 for at diskutere fælles emner. De for dette studie relevante organisationer er

- ADS-Grenzfriedensbund e.V., Flensborg
- Den tyske grænseforening, Flensborg
- Schleswig-Holsteinische Heimatbund (SHHB), Flensborg
- Grænseforeningen, København

Siden deres grundlæggelse har disse organisationer erhvervet en årelang erfaring med emnet konflikt. I forbindelse med dette studie er det interessant at observere, at deres mål og missioner har ændret sig i løbet af det sidste årti af det 20. århundrede. De forskellige organisationer har endnu ikke helt fundet deres plads i samfundet i det 21. århundrede, men alligevel er de slået ind på den rigtige vej i retning af en forsoning i grænseregionen. Gennem deres årelange erfaringer inden for konflikthåndtering kan de betragtes som garanter for interkulturel dialog og forsoning på basisniveau.

De adspurgte interviewpartnere fra disse organisationer har ved spørgsmålet om betænkeligheder nævnt, at de ændrede forhold i grænseregionen som den åbne grænse og mindretallenes uafhængighed i forbindelse med deres egne institutioner udgør den største udfordring for NGO'erne. Selv om de arbejder for den interkulturelle dialog og flersprogethed, er der en forskel mellem den oprindelige og den nutidige identitet, som først skal bearbejdes og integreres i forbundenes arbejde. Det synes klart at disse organisationer kunne yde et væsentligt bidrag til udviklingen af regionen til en kompetenceregion inden for mindretalsanliggender, særlig da de råder over årelang erfaring og viden om håndtering af konflikter. Også hvis organisationerne i nogle tilfælde må konstatere, at de anvendte tilgangsmetoder ikke altid har været den bedste løsning, så er det trods alt nødvendigt at katalogisere de erfaringer, man har gjort sig, at analysere dem og at gøre resultaterne tilgængelige for andre mindretal samt for mindretalsforskningen. Derudover er også de individuelle erfaringer, som er opstået som følge af overgangen fra en mentalitet, som understregede modsætningerne og uforenelighederne mellem kulturer, til en interkulturel mentalitet, yderst værdifulde også taget i betragtning af, at EU har udnævnt år 2008 til europæisk år for den interkulturelle dialog. De forskellige organisationers kapaciteter inden for interkulturelt arbejde sammenfattes i tabel 28.

Tabel 28 – Personlige kapaciteter på området for interkulturelt arbejde

ADS-Grenzfriedensverbund e.V.	Den tyske grænseforening	SHHB	Grænseforeningen
590	100	55.000	30.000

9.6 Fagligt specialiserede institutioner

Med fagligt specialiserede institutioner forstås de institutioner i regionen, som har specialiseret sig inden for videreuddannelse og skoling samt inden for den generelle udbredelse af viden om mindretallene og deres sprog. Det drejer sig altså om institutioner, centre eller skoler, som udbyder dags- eller aftenkurser samt kurser over flere dage. De råder ikke kun over mindretalskompetencer men for det meste også over infrastrukturelle kapaciteter, som kommer hele regionen til gode. Følgende institutioner blev taget med i studiet:

- Jaruplund Højskole, Flensborg
- Akademie Sankelmark, Flensborg
- Højskolen Østersøen, Aabenraa
- Jugendhof Knivsberg, Rødekro
- Tingleff Efterskole

De specialiserede institutioner råder over infrastrukturer og kapaciteter, som kan betragtes som et vigtigt tillæg til de forskellige videnskabelige institutioner. De tilbyder faciliteter til større arrangementer, til dels også med overnatningsmuligheder og råder også over den nødvendige viden inden for planlægning, organisering og gennemførelse af sådanne arrangementer. Derudover bidrager disse institutioner både på lokalt niveau og på europæisk niveau væsentligt til udbredelsen af viden om mindretallene og mindretalsrelevante tematikker. Ikke mindst råder de ansatte, som leder institutionerne, over mange erfaringer med interkulturelle møder på grund af de mange forskellige gæster. Derudover ligger alle institutioner i nærheden af byer og således også i nærheden af mindretals-knowhow-institutioner. Kombinationen af en tilstedeværende infrastruktur på den ene side og interkulturelle erfaringer på den anden side gør disse institutioner til en merværdi for regionen; for det første fordi de bevarer regionens multikulturelle karakter, og for det andet fordi de bidrager til den regionale udvikling og i sidste ende også til opbygningen af et samarbejde mellem de forskellige interesserepræsentanter. Disse specialiserede institutioners kapaciteter er sammenfattede i tabel 29.

Tabel 29 – De specialiserede institutioners kapaciteter

	Jaruplund	Sankelmark	Højskolen Østersøen	Knivsberg	Tingleff Nachschule
Udstyr til konferencer	Ja	4	Ja	Ja	
Lokaler	51	58	63	20-25	
Senge	51 dobbelt- eller enkeltværelser	67	106	100	75
Biograf/teater	Biograf	Nej	Nej	Teater	
Computerrum	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja
Bibliotek	Ja	Nej	Nej	Ja	
Restaurant/Cafe	Ja	Ja	Ja	Ja	
Sportsfaciliteter	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja

Kilde: www.jaruplund-hoejskole.de, www.eash.de, www.hojoster.dk, www.jugendhof-knivsberg.dk, www.nachschule.dk

9.7 Mindretalsmedier

Det er af yderste vigtighed, at mindretallene finder en fredelig måde at tilhøre samfundet på og deltage i diskussioner af aktuelle tematikker. En uafhængig og kvalitativ journalistik er derfor en fundamental del af deres ret til ytringsfrihed. Mere end 45 millioner mennesker i EU taler et andet sprog end det officielle sprog i deres land. Først med mindretalsmedier bliver det muligt for disse mennesker at holde sig orienteret. En af de ældste mindretalsaviser i Europa er Flensburg Avis, som blev grundlagt allerede i 1869 som tysk-dansk avis med sæde i Flensburg. Pendanten på dansk side er *Der Nordschleswiger*, der har holdt det tyske mindretal orienteret dagligt siden 1946. Begge aviser har mange års journalistisk erfaring, hvad angår mindretalsanliggender og interkulturel dialog. Sammen har de et dagligt oplag på 10.000 kopier, og de beskæftiger 44 journalister. Begge aviser har eget forlag, og *Der Nordschleswiger* producerer derudover også en daglig radioudsendelse på fem minutter. Journalister fra begge aviser er blevet udmærket med priser for deres gode artikler.

Som påvist i del III er der næppe tvivl om sådanne institutioners vigtighed. Deres regionale kapaciteter har samme betydning som institutionerne og myndighederne i den offentlige forvaltning. Mindretalsavisene råder ikke kun over evner inden for mindretalsjournalisme men også på området for civilsamfundsmæssig deltagelse. På den måde ses mindretalsaviserne i forbindelse med dette studie som en merværdi i to henseender: For det første som en mindretalskompetence og for det andet som bærer af mindretals-knowhow. På den måde kan de også støtte bestræbelserne på et bedre institutionelt samarbejde i regionen.

9.8 Internationale netværk

En passende repræsentation af civilsamfundet i regeringsledelsen er imidlertid et af de vigtigste aspekter af et moderne liberalt demokrati. Alligevel er det ikke altid let at være til stede i offentligheden og at have en stemme. For mange mindretal udgør dette stadigvæk en af de største forhindringer for deres adgang rettigheder og serviceydelser. Ved siden af de mange mindretalsinstitutioner, som allerede blev nævnt i del III af analysen, er den tysk-danske grænseregion også hjemstavn for et af de største internationale NGO netværk, der ser sig selv som repræsentant og stemme for de nationale mindretal i hele Europa, nemlig FUEN. Grundlagt i 1949 kan organisationen, ligesom mange andre allerede nævnte institutioner, se tilbage på en mere end 50 år lang historie. Alle lige fra de officielle repræsentanter til sekretariatsmedarbejderne i FUEN udviser en enorm viden og erfaring med civilsamfundsmæssige aktiviteter og demokratisk deltagelse. Dette er også årsagen til, at FUEN er medlem af det nyligt grundlagte DFN. Deres bestræbelser på at fremme et tættere institutionelt samarbejde i regionen har allerede længe været en del af den almindelige arbejdsdag i FUEN. FUEN repræsenterer samlet 84 medlemmer fra 32 lande. Enkelte af dem tilhører stærke og uafhængige nationale mindretal, som kan gøre en indsats for de mere svage mindretal. FUEN har siden 1989 haft rådgiverstatus i Europarådet og siden 1995 også hos FN. De er også repræsenterede på alle OSCE-konferencer, som beskæftiger sig med anliggender for nationale mindretal og etniske grupper.

Ikke kun de nationale mindretal men også den tysk-danske grænseregion kan have gavn af FUENs evner og kompetencer særligt ved udarbejdelsen af strategier for regionens økonomiske udvikling. Ved hjælp af deres indsamlede viden og deres erfaringer kan FUEN give værdifulde input til et tættere samarbejde. Derudover har FUEN årelang erfaring med organisering af store arrangementer. Sidst men ikke mindst udgør FUEN porten til mange andre mindretal i hele Europa, som igen er potentielle gæster i den tysk-danske grænseregion i forbindelse med skole- og videreuddannelsesprogrammer om mindretalsanliggender.

9.9 Vurdering af potentialet af et samarbejde mellem de forskellige institutioner og interesserepræsentanter

Formålet med dette kapitel er at præsentere de institutioner, som har en interesse i at arbejde tættere sammen om mindretalsanliggender og i højere grad udbrede mindretalstematikkerne. Det vist sig, at samarbejdet mellem de forskellige institutioner – med undtagelse af de få formelle samarbejder mellem grænseregionens universiteter – er yderst ringe. Selv de forskningsinstitutioner, som allerede påtænkte et styrket samarbejde for 10 år siden, lader ikke til at have fuldført dette. Man kan dog ikke sige, at der overhovedet ikke finder samarbejde sted mellem institutionerne. De fleste arbejder dog uafhængigt af hinanden. Der er ganske vist enkelte bestræbelser og uformelle netværk, men disse er svære at finde og fælles aktiviteter gennemføres for det meste ad hoc (afhængig af finansielle midler). Der er ingen tvivl om, at mindretalskompetencer og viden om mindretalsanliggender er meget udpræget i regionen. Problemet lader snarere til at ligge i, hvordan disse kompetencer kan udnyttes bedre og samles til store projekter og initiativer, så de forskellige institutioner kan supplere og støtte hinanden. Rammebetingelserne for et samarbejde af den type præsenteres i det følgende kapitel.

10. Muligheder i forbindelse med et udvidet samarbejde

Det er et faktum, at der i grænseregionen ikke eksisterer andre formelle netværk eller samarbejdsstrukturer mellem mindretallene og deres forskellige interesserepræsentanter og institutioner end DFNs begrænsede struktur. Der findes dog og fandtes også tidligere enkelte, som så det store potentiale i mere

samarbejde på mindretalsområdet og i en styrket kapitalisering af mindretalskompetencerne. Dette potentiale og tilsvarende samarbejdsprojekter skal dog først conceptualiseres.

De økonomiske udviklingsstrategier for grænseregionen koncentrerer sig om udvikling af klynger. Ideen om klynger stammer ganske vist fra de økonomiske videnskaber men anvendes mere og mere hyppigt på andre områder som for eksempel i forbindelse med viden og uddannelse. I forbindelse med udviklingen af en strategi for grænseregionen kunne man derfor forestille sig et klyngekoncept. Klynger lykkes bedst, hvor enestående, specifikke, lokale strukturer allerede dominerer. Dette er også tilfældet i den tysk-danske grænseregion. Den enestående kombination af kompetencer og evner i forbindelse med mindretal, som undersøgt i de tidligere kapitler, giver anledning til at analysere potentialet for en såkaldt "mindretalsklynge" i regionen.

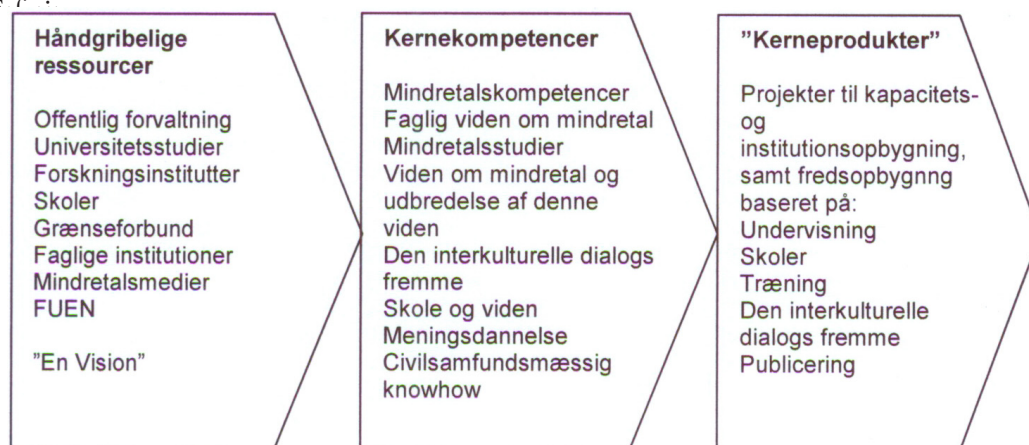
Normalt dannes klynger inden for nationale grænser, men eksperter har anført, at udvikling af klynger på tværs af grænser også forekommer (Smallbone et al., 2007). Ifølge eksperter er disse sværere at gennemføre, da de forskellige retlige og politiske strukturer samt sprogbarrierer udgør store hindringer for samarbejdet. Samtidig understreges det dog også, at der i allerhøjste grad er et potentiale for grænseoverskridende klynger forudsat, at det lykkedes aktørerne på begge sider af grænsen at samarbejde på basis af gensidig forståelse og kulturel udveksling. De instrumenter, som ifølge eksperter støtter denne udvikling, er EU-programmer om territorielt samarbejde. Derudover skal der på begge sider af grænsen være et politisk netværk med aktører fra de forskellige forvaltnings- og regeringsniveauer. Disse kan udveksle ideer og finde løsninger på fælles problemer.

Eftersom grænseregionen opfylder en række af de nødvendige forudsætninger for klyngedannelse, og i og med at ideen om klynger ikke længere kun er begrænset til erhvervslivet, gennemføres i det følgende en klyngeanalyse af mindretallene og deres interesserepræsentanter og institutioner. Det anses for en realistisk tilgang, da de retlige rammebetingelser i forbindelse med mindretallene på begge sider af grænsen ligner hinanden rimeligt meget, selv om de ikke er identiske. Derudover er den i 1997 grundlagte Region Sønderjylland-Schleswig og den i 2007 etablerede INTERREG-kommission eksempler på en vellykket deltagelse af mindretallene i den regionale udvikling. Sidst men ikke mindst eksisterer der også et stadigt bredere spektrum af grænseoverskridende initiativer på det kulturelle område. Denne analyse skal dog ikke bruges til at diktere grænseregionen en "mindretalsklynge". Ideen om klynger skal snarere ses som et analytisk hjælpeinstrument til bedre at kunne se potentialet i og hindringerne for et udvidet samarbejde.

10.1 Formålet med klynger

For at kunne tale om en klynge er der tre grundelementer, som skal opfylde nogle med bestemte krav (Porter, 1998). Det første grundelement er baseret på de synlige ressourcer, som klyngen bygges på:

- Kompetencer
- Viden
- Ressourcer

Denne mindretalsklynge indeholder de forskellige institutioner, som allerede blev beskrevet i kapitel 9 samt alle de mindretalsinstitutioner, som blev nævnt i del III. Hovedargumentet er, at disse institutioners kernekompetencer kunne operationaliseres (se nedenfor). Praktisk set er klynger ikke andet end geografiske fortætninger af sammenkoblede institutioner, som både samarbejder og konkurrerer inden for en bestemt sektor. I erhvervslivet er klyngeaktører for det meste virksomheder, industrier, servicevirksomheder og andre institutioner, der står i forbindelse med disse. Som viderebygning på denne teoretiske konstruktion kan en såkaldt "mindretalsklynge" betegnes som en fortætning af forholdet mellem forskellige mindretalsinstitutioner og andre institutioner og organisationer, som er i forbindelse med disse. Denne mindretalsklynge kan ses om en alternativ mulighed for at styrke samarbejdet mellem de pågældende institutioner og organisere værdikæden således, at den er konkurrencedygtig på internationalt niveau. Klyngen selv definerer sig ud fra de mål, som den forfølger. En "kapacitetsopbygningsklynge på mindretalsområdet" bør således sigte mod fremskaffelse af kompetencer, kapaciteter og institutioner gennem kurser, uddannelse samt støtte og udbredelse af den interkulturelle dialog. Disse aktiviteter målgruppe omfatter både medlemmer af mindretallene fra de forskellige grænseregioner i Europa samt studerende og forskere, der beskæftiger sig med mindretal. Med andre ord producerer mindretalsklyngen "produkter", der er af interesse for både mindretallene selv samt også for dem, der beskæftiger sig med dem. Ikke mindst det lokale erhvervsliv kan have gavn af den dermed forbundne tilstedeværelse af målgrupper i regionen. Effektiviteten og fleksibiliteten, som en klynge udviser, udgør en yderligere fordel ved denne mulighed.

10.2 Klyngedesignet

En klynge består som regel af fem dimensioner (Tallinucci et al., 2003)

- En klynge består af aktører (klyngeaktører)
- som er forbundet med hinanden
- og som bruger ressourcer
- for at kunne gennemføre bestemte aktiviteter og
- som bor i den samme region.

Mindretalsinstitutionerne og deres repræsentanter i den tysk-danske grænseregion synes at være aktive eller tilstedeværende i alle fem dimensioner. Det er dog også tydeligt, at særligt den anden og fjerde dimension til dels stadig kun kommer svagt til udtryk. De eksisterende samarbejder finder for det meste sted ad hoc på bilateralt niveau. Denne observation er først og fremmest vigtig, fordi en klynges ydelse afhænger afgørende af forbindelserne og interaktionerne mellem de forskellige klyngeaktører. Ikke desto mindre har vi kunnet konstatere, at der klart er et potentiale for tættere forbindelser mellem institutionerne og interesserepræsentanterne, især da disse institutioners fokus ligger inden for områderne mindretal, mindretalspolitik samt mindretals- og regionalhistorie. Derudover ligger disse institutioner alle geografisk i grænseregionen.

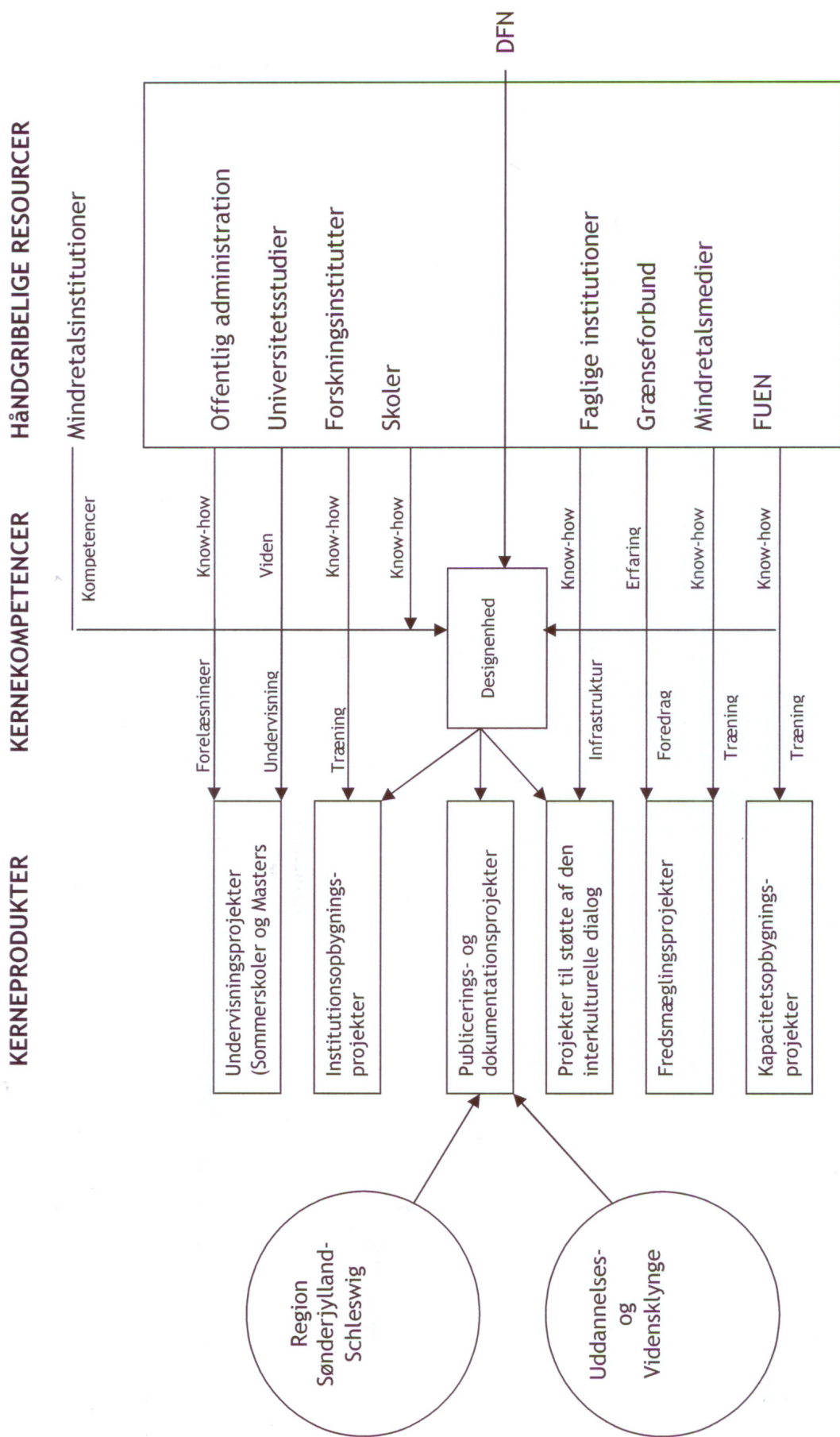
Kommunikationen i en klynge sker horisontalt, vertikalt og diagonalt (Tallinucci et al., 2003). Det horisontale niveau gør sig specielt gældende ved opbygning af strategiske alliancer, udveksling af kompe-

tencer og viden samt udvikling af fælles strategier for således at nå et større fælles mål. Kommunikationen på vertikalt niveau sker blandt andet mellem klyngeaktørerne og de institutioner, som er tilsluttet dem, og har til formål at udvikle enestående produkter. Partnerskaberne på diagonalt niveau skal fremme udvekslingen med ”eksterne” institutioner, som støtter klyngen.

I en mindretalsklynge består det horisontale niveau af fælles bestræbelser på at udvikle klyngeprodukter. Som allerede nævnt omfatter en mindretalsklynge produkter eller projekter mange forskellige typer undervisnings- og videreuddannelsesaktiviteter samt andre initiativer og arrangementer med det formål at udbrede den indsamlede viden om emnet interkulturel dialog. Mulige partnere på dette niveau er medlemmerne af DFN, den brede kreds af forsknings- og uddannelsesinstitutioner samt forskellige mindretalsinstitutioner. Det er vigtigt, at institutionerne, som deltager på dette niveau, også er ordentligt kvalificerede til at søge om ekstern finansiering og deltage i offentlige udbud på EU-niveau.

Det vertikale niveau i mindretalsklyngen omfatter forbindelserne til alle de institutioner, som bidrager til gennemførelse af klyngeprojekter gennem deres viden og deres erfaringer eller gennem eksisterende infrastrukturer. I den tysk-danske grænseregion tæller grænseforbundene, de specialiserede institutioner, mindretalsmedierne og FUEN med til dette niveau. Mens de specialiserede institutioner kunne støtte klyngeprojekterne først og fremmest med deres infrastrukturer (særligt med henblik på undervisning og andre arrangementer), består grænseforbundenes mulige bidrag hovedsageligt i deltagelse i undervisningsarrangementer inden for interkulturel dialog. Mindretalsmedierne og FUEN kunne gennem deres forbindelser i Europa også appellere til mindretallene i andre regioner som målgruppe for de gennemførte projekter.

De diagonale klyngeforbindelser er hovedsageligt knyttet til organisationer, som befinder sig uden for klyngen som for eksempel kommunikationskanaler, offentlige medier osv. Vi er af den mening, at Region Sønderjylland-Schleswig og uddannelses- og vidensklyngen i regionen spiller en vigtig rolle her. Billede 6 giver et overblik over en potentiel ”mindretalsklynge” aktører og forbindelser. Det bør understreges, at det her kun drejer sig om en hypotetisk konstruktion, som benyttes som hjælp til analysen og til fremskaffelse af mulige forbindelser og kommunikationsveje. Billedet skal læses fra højre mod venstre.

Kilde: Taget frit efter Michael Porters "Skoklynge" (Norditalien)

10.3 Klyngeprodukterne

De projekter og produkter, som udgør mindretalsklyngens output, er baseret på interesserepræsentanternes viden og knowhow samt på mindretalsinstitutionernes kompetencer. Mulige projekter til fremskaffelse af kompetencer og institutioner er som allerede nævnt kurser, undervisning og præsentationer, som udbydes af de pågældende interesserepræsentanter og mindretalsinstitutioner – inklusiv de offentlige myndigheder. Dette projekts målgruppe er blandt andet medlemmer af andre mindretal i Europa og desuden dem, som mangler erfaring, viden og tilsvarende institutioner for at kunne/måtte deltage i de demokratiske processer i deres lande. Mange mindretal er nemlig konfronteret med et demokratisk underskud i deres nationalstat. Selv om deres nationalstat har underskrevet og ratificeret de vigtige mindretalsrelevante aftaler, mangler der for det meste tilsvarende handling. De danske og tyske mindretalsmedier kunne på grundlag af deres erfaringer bringe målgrupperne nærmere omgangen med flertalsbefolkningens retorik samt brugen af offentlige medier til egne formål. FUENs repræsentanter kunne præsentere forskellige muligheder for at påbegynde en demokratisk interkulturel udveksling og derved gøre mindretallene fortrolige med, hvordan kontakter til flertalspolitikere kunne skabes. Formålet om at støtte andre mindretal i hele Europa i at opbygge en human- og socialkapital i deres folkegruppe udgør en stor del af de projekter, som en mulig mindretalsklynge i den tysk-danske grænseregion kunne gennemføre.

En mindretalsklynges andre mulige outputs kunne være forskellige projekter, som støtter den interkulturelle dialog mellem medlemmer af mindretallene og flertalsbefolkningen i Europa. Også her er det demokratiske underskud ofte en af årsagerne til, at mindretallene og flertallet ikke indtræder i en interkulturel udveksling og dialog. Tilsvarende projekter bør omfatte både det officielle og det uofficielle niveau af den interkulturelle dialog: På officielt niveau kan mindretallene i den tysk-danske grænseregion optræde som formidlere, sådan som det tyske mindretal allerede har gjort det. På uofficielt niveau kan de mange NGO'er samt de specialiserede institutioner i grænseregionen vise, hvordan man håndterer interkulturel udveksling på demokratisk vis. I den forbindelse bør både officielle og ikke-officielle repræsentanter for de forskellige lande og regioner i hele Europa indbydes og indføres i det politiske system og grænseregionens forskellige mekanismer.

De forskellige institutioner, som findes i grænseregionen, bør præsenteres og udbredes inden for rammerne af forskellige projekter. Det drejer sig altså ikke om at få „Slesvig-modellen“ ud i de forskellige regioner i Europa som best-practice-model, da der kun findes meget få eller slet ingen regioner i Europa, hvor præcis den samme model ville kunne implementeres. Sådanne projekter bør snarere beskrive forskellige mindretalsinstitutioner i grænseregionen i form af en ”a la Carte”-liste for på den måde at kunne tilbyde en ”værktøjskasse”, der viser de forskellige muligheder for opbygning af sådanne institutioner og for beskyttelse af mindretal og den interkulturelle dialog.

10.4 Konkurrencen mellem mindretalsklynger

Selv om der ikke findes mange regioner i Europa, der råder over et så veludviklet netværk af mindretalsinstitutioner som den tysk-danske grænseregion, så findes der dog enkelte, hvor mindretallene udviser styrke og velorganiserede kompetencer. Disse institutioner lægger dog for det meste ikke deres fokus på nationale mindretal som for eksempel paraplyorganisationen Black and Ethnic Minorities Infrastructure in Scotland (BEMIS), som arbejder for de etniske immigranternes interesser. Budapest er på den anden side centrum for mange forskellige organisationer, NGO'er og forskningsinstitutter, der både arbejder for Roma/Sinti-folkets interesser samt generelt for mindretalsbeskyttelse i Øst- og Sydeuropa. Også enkelte internationale organisationer som Europarådet tilbyder kapacitetsopbygning, dog inddrages mindretallene kun sjældent som eksperter. Undervisning mindretal-til-mindretal findes stort set ikke i Europa.

10.5 Potentialet for en mindretalsklynge i den tysk-danske grænseregion

En mindretalsklynges succes i grænseregionen er afhængig af en række forskellige faktorer i regionen (Ketels, 2003):

1. Det sociale og politiske miljøes åbenhed overfor mindretallenes deltagelse i regionaludviklingen
2. De deltagende institutioners evne og villighed til at samarbejde samt til at udveksle viden og erfaringer
3. Tilstedeværelse af mindretalskompetencer, visioner, strategier og ledelseskapaciteter
4. Tilstedeværelse af rammebetingelser for skabelsen af en mindretalsklynge som for eksempel finansiering, planer og udførende organer

Den første forudsætning kan besvares entydigt positivt for grænseregionen, som det foreliggende studie viser er deltagelsen af mindretallene i INTERREG-kommissionen samt Regionalforsamlingen i Region Sønderjylland-Schleswig et faktum. Den fjerde faktor giver på nuværende tidspunkt stadig enkelte problemer, især da samarbejdet og udvekslingen mellem institutionerne på nuværende tidspunkt forekommer meget sparsomt. Ud over en vis knaphed på de finansielle og tidsmæssige ressourcer lader det manglende samarbejde dog ikke til at have sin årsag i manglende kompetencer. Mange institutioner frygter i høj grad at miste deres uafhængighed og selvstændighed gennem deltagelsen i den type netværk og samarbejder. En klynges succes er dog særlig tvivlsom, hvis enkelte aktørers egne interesser er stærkere end interessen i langsigtet samarbejdssucces og den samlede klynges velstand.

Den tredje forudsætning er givet gennem mindretalsinstitutionernes og interesserepræsentanternes kompetencer. Der blev allerede for 10 år siden tænkt over et samarbejde mellem disse institutioner og formuleret en tilsvarende vision. At denne vision ikke blev virkeliggjort, kan meget vel hænge sammen med mangel på strategi og ledelseskapaciteter. Med udliciteringen af dette studie synes det, at man forsøger at etablere visse ledelseskapaciteter og vinde indflydelse. Den fjerde forudsætning lader til at være den mest problematiske af dem alle. Som allerede konstateret flere gange tidligere udgør finansiering på næsten alle niveauer et centralt problem. Der eksisterer ingen planer og politikker til støtte af en mindretalsklynge. Derudover har mindretallene været marginalt repræsenteret i de hidtidige erhvervs- og forretningsstrategier, og det nye INTERREG IV program identificerer ikke udtrykkeligt mindretal som aktører i dets grænseoverskridende samarbejdsprojekter.

10.6 En tysk-dansk "mindretalsklynge"?

Klynger udvikler sig med tiden (Ketels, 2003). For det meste er det en eller nogle få institutioner, som optræder som initiatører og senere som grundstenene i en klynge. Klynger, der er opstået på grund af målrettede initiativer fra enkelte regionale ledelsespersongigheder, udvikler sig som regel meget hurtigt. Institutioner, der beslutter sig for at indtræde i klyngen, er for det meste konfronteret med de samme vanskeligheder og barrierer og ser en sammenslutning som den bedste mulighed for at overvinde disse forhindringer. Samtidig understreger mange eksperter, at udviklingen af en klynge ofte er en temmelig lang og omkostningstung proces, som er forbundet med høj risiko for fiasko og en mangeårig afhængighed af offentlige midler.

"Fødslen" af en klynge inddeles i fire hovedfaser (Ketels, 2003). Før klyngen overhovedet etableres, er der som regel først en fase med diskussioner om klyngens mål. Det sker meget hyppigt, at klyngen ikke udvikler sig ud over dette første stadie. I anden fase analyseres de mulige potentialer for den skitserede klynge. Blandt andet diskuteres og fastlægges konkrete handlingsområder, kommunikationsmuligheder samt fælles forbindende kendetegn. Den tredje fase beskæftiger sig med realiseringen af klyngen, mens der i den fjerde fase arbejdes på stabilisering samt mere effektiv institutionalisering. Med henblik på den tysk-danske grænseregion kunne den vision, der blev udviklet for 10 år siden, betragtes som første fase i dette mindretalsklynge-initiativ. Dette initiativ har ganske vist ikke været en succes indtil nu, da man

ikke har konkretiseret og realiseret visionerne. Det må formodes at dette studies resultater og anbefalinger skal ses som en begyndelse på anden fase og således som videreførelse af dette initiativ. Følger en konkret handlingsplan for et tættere samarbejde på områderne mindretalskompetencer og knowhow, så har denne anden fase skaffet potentialet og forudsætningerne for at føre mindretalsklyngen et skridt videre (tredje fase) og således etablere klyngen.

Indtil da er der dog stadig forhindringer og barrierer, som skal overvindes ved diskussion og udveksling mellem institutionerne. Finansieringen og det manglende samarbejde mellem aktørerne ud over det bilaterale niveau udgør for tiden den største barriere. Årsagerne til dette manglende samarbejde ligger for det første i angsten for at miste den institutionelle uafhængighed og for det andet i de forskellige retlige og politiske rammebetingelser på begge sider af grænsen særlig inden for uddannelse og højere læreanstalter. Til slut anføres det, at der er både personer, der støtter sådan et projekt og personer, som stiller sig imod en gennemførelse af sådanne samarbejder og projekter.

Et punkt, der ikke må overses, er det faktum, at klyngeinitiativet har brug for et (operativt) budget til at finansiere et centralt kontor med en energisk klyngeleder. En klyngeleder er en insider, der har et stærkt netværk inden for klyngen (Ketels, 2003). Hvis der ikke eksisterer noget tilsvarende, er det meget svært at etablere en vellykket klynge. Erfaringen har dog vist, at regeringer og offentlige myndigheder ofte er villige til at understøtte klynger i begynderstadiet med passende midler.

For den tysk-danske grænseregion betyder det, at en klyngeleder udnævnes som det næste skridt, og et budget skal stilles til rådighed, som støtter lederen ved udarbejdelsen og identificeringen af fremtidigt klyngepotentiale og finansieringsmuligheder. Flere interviewpartnere mente, at der ikke er behov for endnu flere institutioner i grænseregionen. Klyngekontoret kan dog også placeres i en af de allerede eksisterende institutioner og inkludere en arbejdsplads for en medarbejder, som beskæftiger sig med netværkene og mindretalsklyngens operationalisering.

C. Afsluttende bemærkninger

Potentialet for inddragelse af mindretallene i den økonomiske udvikling i regionen er hidtil blevet undervurderet. Selv om det politiske niveau er åbent overfor mindretallenes deltagelse, lader de regionale udviklingsstrategier til at ignorere, at mindretallene råder over kompetencer, der kunne bidrage til økonomisk udvikling i regionen. Årsagerne hertil ligger måske på det politisk niveau, der ikke fremhæver tydeligt nok, hvor mulighederne for mindretalsdeltagelse i de økonomiske strategier. I dette kapitel præsenteres forskningsresultaterne af mindretallenes deltagelse i udviklingsstrategier for den tysk-danske grænseregion, og forslag til DFN og andre førende institutioner og interesserepræsentanter forelægges.

C.1 Økonomiske strategier

I de til dato udviklede strategier for den økonomiske udvikling i grænseregionen er mindretallene ikke til stede. Hverken Monitorgruppens studie eller de af Region Sønderjylland-Schleswig konciperede regionale strategier for økonomisk udvikling tager højde for mindretallene. Det er blevet fremhævet, at mindretallene inden for rammerne af den sidste strategi kunne udnytte deres kompetencer på de fire noterede områder: Kompetenceregion, vidensregion, oplevelsesregion og samarbejdsregion. Mindretallene blev dog ikke nævnt en eneste gang ved et af Region Sønderjylland-Schleswig gennemført offentligt arrangement for nylig, hvor fremtidsvisionerne for regionen i 2050 blev diskuteret. Ligeledes tager heller ikke beretningen fra den tysk-danske arbejdsgruppe til støtte af grænseoverskridende arbejdsmobilitet højde for de mulige positive bidrag fra mindretallene. Dette studie har foreslået, at mindretallene kunne bidrage med deres kompetencer særligt ved udarbejdelsen af en tosproget hjemmeside og en ordbog samt ved interkulturel undervisning af arbejdstagere og arbejdsøgende.

Mindretallene i regionen udgør en relativ lille gruppe med 12,5% af befolkningen. Det er dog overraskende, når man tager deres relativt stærke kompetencer i betragtning (to- eller flersprogethed, interkulturel forståelse og erfaringer inden for omgang med andre kulturer). Det må anses som en mangel, at de ikke integreres i udviklingen af de regionale strategier for økonomisk udvikling. Konklusionerne af dette studie for så vidt angår mindretallenes hårde og bløde lokalitetsfaktorer bør derfor gøres tilgængelig for offentligheden og erhvervslivet.

C.2 Mindretallenes strategier

I mellemtiden kan mindretallene søge andre måder at øge deres synlighed på. Mindretallene er til stede på mange andre områder. Som allerede nævnt danner de forskellige mindretalsinstitutioner og interesse-repræsentanter en "virtuel mindretalssektor" i grænseregionen. Dette potentiale kunne intensiveres enten gennem formelle netværk eller gennem dannelsen af en såkaldt "mindretalsklynge". Disse institutioners kompetencer og knowhow inden for etablering af kapaciteter og institutioner samt på området for interkulturel dialog og fredsstiftelse kan være grundlag for undervisnings- og træningsprojekter for mindretal fra hele Europa. Med sådanne projekter kunne mindretallene blive mere synlige i grænseregionen, hvilket igen støtter strategien om at integrere mindretallene i den økonomiske udvikling i regionen.

For at danne en mindretalsklynge kræver det en forbedring og intensivering af samarbejdet mellem de forskellige institutioner og interesse-repræsentanter. På nuværende tidspunkt finder sådanne udvekslinger kun sjældent sted og i de få tilfælde, er det som ad hoc samarbejder på bilateralt niveau. Den nødvendige knowhow er til stede, men energien til fælles projekter synes at være lav. For 10 år siden blev der arbejdet på en vision for et mere tæt samarbejde mellem de forskellige knowhow-institutioner, som ikke blev realiseret. Selv om finansieringsproblemet er et gyldigt argument, synes andre faktorer som angst for tabet af uafhængighed eller personlige forskelligheder også til at spille en rolle. Hvis denne uvilje til samarbejde kunne overvindes, og der kunne findes formidlere og støtter, så ville grænseregionen have et stort potentiale for styrket samarbejde, som rækker ud over ad hoc projekter.

Der fordres dog en vis startkapital for overhovedet at kunne søge om EU-støtte. Det er tilrådeligt at ansætte en professionel fundraiser allerede i startfasen, især da kun to af alle knowhow-institutionerne i grænseregionen har sådanne eksperter. En fundraiser kan trænes på de lokale universiteter og/eller følge de kurser, som EU og andre private institutioner udbyder i Bruxelles.

C.3 Strategier for samarbejde mellem flertal og mindretal

Samtaler med eksperter og kommentatorer har fastlagt, at der i de senere år er gjort mange forsøg på at udvikle planer og strategier for grænseregionen, men der er endnu ikke et klart billede på, hvordan regionen kan gøre sig mere konkurrencedygtig. Der er for mange organisationer, institutioner og planer, der i for ringe grad er koordineret overordnet. Enkelte er af den holdning, at disse problemer ikke kan løses ved etableringen af endnu en organisation.

Andre foreslår at oprette en fælles finansieret tænketank, der skal identificere innovative muligheder for den økonomiske udvikling i grænseregionen. Med andre ord bliver der dermed ikke etableret endnu en koordinerende institution, men en gruppe af kreative og innovative mennesker, der sammen kan søge efter nye muligheder og løsningsveje.

På lang sigt bør også muligheden for dannelse af en grænseoverskridende selvstændig juridisk enhed efter den nye Europæiske Grupper for Territorielt Samarbejde (EGTS) model overvejes (se bilag B). Det er naturligvis en politisk beslutning, som Region Sønderjylland-Schleswig, Region Syddanmark og delstaten Slesvig-Holsten skal træffe. Også andre regioner i Europa overvejer etableringen af europæisk gruppe for territorielt samarbejde (EGTS) som for eksempel Euregio Maas-Rhein, der planlægger etableringen af en EGTS både for projektstyring og for fire yderligere politiske områder for at se, om de forskellige juridiske

og organisatoriske problemer, der optræder i forbindelse med den nutidige status som institution under hollandsk ret, kan overvindes med en EGTS struktur.

De store regioner bestående af Saarland, Rheinland-Pfalz (Tyskland), Lothringen (Frankrig), Luxemburg, den vallonske region og det tyske mindretal i Belgien ønsker også at etablere en EGTS i 2009. Den autonome region Valle d'Aosta har endvidere underskrevet en erklæring sammen med regionerne Piemonte og Ligurien samt de franske regioner Provence Alpes Côte d'Azur og Rhône Alpes, i hvilken de begrundet etableringen af „Euroregion Alpi-Mediterraneo“ på basis af en EGTS struktur. Dette instrument skabt af EU er endnu relativt nyt, og dets fulde potentiale og virkning kan endnu ikke vurderes. Det er dog sikkert, at det har brug for den fulde støtte fra de nationale regeringer. De politiske aktører i grænseregionen bør som det mindste inkludere fremskaffelse af information og analyse af denne information om en mulig EGTS på deres agenda.

C.4 Regional profil

Udviklingen af en regional profil er blevet til en væsentlig del af regionernes økonomiske udvikling i Europa. Som foreslået i del III, kan slogans inden for udvikling af turisme baseres på mødet mellem flere kulturer i grænseregionen. Således tiltrækker for eksempel også Sydtyrol turister med en lignende vellykket strategi. Også forskellige regioner i USA lokker turister til med slogans som ”The Sunshine State” eller ”Sportsman's paradise”. I Europa er denne trend endnu ikke slået igennem. Ganske vist er grænseregionen blevet beskrevet som „Florida i Tyskland“ eller som „Landet mellem de to have“, men der er til dato ikke udviklet en klar turismeprofil. Skal man tro interviewpartnerne, så findes der på nuværende tidspunkt ingen innovative nye ideer til at gøre regionen mere attraktiv for turismen. Ved koncipering af et slogan for grænseregionen bør de mennesker, der bor i regionen, inddrages ved hjælp af en offentlig konkurrence. Gennem denne demokratiske proces bliver borgerne samtidig involveret i de udviklede strategier i grænseregionen og gjort fortrolige med dem.

I denne femte og sidste del fremlægges studiets anbefalinger for de lokale aktører og dermed også mindretalsrepræsentanterne. Disse anbefalinger skal betragtes som et forslag til, hvordan mindretallenes deltagelse og viden om mindretallene i fremtiden kan integreres i den regionale udvikling og samtidig bidrage dertil. Samlet kan de sammenfattes i fem kategorier:

- a) Mindretallenes deltagelse i den økonomiske udvikling
- b) Mindretallenes deltagelse i det territoriale (INTERREG) samarbejde
- c) Den interkulturelle dialogs fremme
- d) Kapitalisering af viden om mindretal
- e) Konsolidering af viden om mindretal

Denne liste er dog på ingen måde fuldstændig, den er i langt højere grad tænkt som opfordring til videre tænkning og som drivkraft til at udvikle flere ideer.

a) Mindretallene og deres kompetencer skal i højere grad integreres i de regionale strategier for økonomisk udvikling:

1. Mindretalskompetencer bør tages med i betragtning i vækststrategierne og -projekterne: De aktører, der er ansvarlige for udvikling og implementering af disse strategier, burde gøres bekendte med de hårde og bløde lokalitetsfaktorer, der findes hos mindretallene og integrere disse i deres strategier på en fornuftig måde.

2. Mindretallene bør inviteres til at deltage med alle rettigheder i udviklingsfora: Region Syddanmarks Vækstforum og IHK Flensborgs „Horizonte für den Norden“ kunne tilbyde mindretallene en plads med fuld medtaleret. Observatørstatus er ikke deltagelse.

3. Mindretallenes innovationer og ideer bør integreres ved design af nye erhvervsplaner: På områderne sundhed og transport har det vist sig, at mindretallene gennem deres kontakt til den pågældende moderstat ofte har udviklet innovative ideer. Det samme gælder også for sektorerne landbrug og energi, hvor mindretallene på grund af deres innovative ideer delvist har indtaget ledende positioner.

4. Mindretallene bør betragtes som ”brobyggere” og netværkere: Betydningen og virkningen af den dialog, som mindretallene fører med den pågældende moderstat, kunne i højere grad inddrages ved udarbejdelsen af nye ideer. På politisk niveau bliver dette allerede praktiseret og kunne nu også i højere grad finde sted ved økonomiske spørgsmål.

5. Mindretallenes tilstedeværelse i turistreklamer bør øges (prospekter, internetsider osv.) og i forbindelse med turisttilbud i regionen. Dette kunne øge regionens tiltrækningskraft.

6. Mindretal bør betragtes som ”kulturelle eksperter” og ”kulturelle ambassadører”: Der kunne i højere grad tages højde for mindretallenes interkulturelle forståelse på alle samfundsmæssige områder.

7. Den merværdi, som mindretallene udviser gennem deres flersprogethed, bør i højere grad påskønnes og benyttes: De løbende økonomiske strategier kunne i højere grad drage fordel af, at der findes mindretal med flersproglige evner i regionen. Yderligere kunne man udbrede mindretalsskolernes erfaring med sprogundervisning og udviklingen af diplomer anerkendt på begge sider af grænsen og benytte denne erfaring til et mere intensivt samarbejde inden for videreuddannelse.

8. Officielt grænseoverskridende samarbejde inden for flersprogethed: Region Sønderjylland-Schleswigs projekter til nedbrydning af sprogbarrierer kunne inddrage mindretallene direkte.

b) Mindretallenes deltagelse i territorielt samarbejde (INTERREG)

9. Mindretallene bør i større omfang deltage i planlægningen af INTERREG-programmer:

De to mindretalsrepræsentanter i Syddanmark-Slesvig-kommissionen kunne inddrages i de fremtidige planlægningsprocesser. Nordfrisernes erfaring med og viden om INTERREG-programmer kunne deles med de andre mindretal og medtages i fremtidige planlægnings- og implementeringsprocesser. Derudover kunne mindretallene indbydes til at deltage i Østersø- og Nordsøsamarbejdernes planlægningsprocesser.

10. Mindretallenes kompetencer og viden bør inddrages inden for rammerne af prioriterne 1,2 og 3 i Syddanmark-Schleswig-K.E.R.N.-programmet: Prioritet 1: Styrkelse og konsolidering af den regionale vidensbaserede økonomi. Prioritet 2: Udvikling af områdets rammebetingelser. Prioritet 3: Samarbejde i hverdagen og funktionel integration i den nære grænseregion.

11. Forskningsamarbejde mellem universiteter og forskningsinstitutter vedrørende emnet mindretal: Udnytte og forgrene det eksisterende potentiale bedre, støtte deltagelse i europæiske og internationale projekter.

12. Turisme: Skabe af et klart image: Satse på det originale og autentiske, det enestående og på værdier som kvalitet, åbenhed og tolerance. Mindretallene kunne i den henseende spille en central rolle.

13. Samarbejde mellem uddannelsesinstitutioner som mindretalsskoler eller institutter/fakulteter, der i deres arbejde beskæftiger sig med mindretal. Mindretal fungerer på grund af deres tosprogethed som brobyggere. Udarbejdelse af projekter, som tager højde for kulturarven som lokalitetsfaktor ved tilflytning, arbejde og turisme (deltagelse af mindretalsrepræsentanter eller -foreninger i sådanne projekter).

14. Projekter til styrkelse af den regionale identitet gennem marketing indadtil og udadtil, tilknytning af mindre projekter til ledende projekter (deltagelse af mindretalsrepræsentanter eller -foreninger i sådanne projekter).

15. Højere grad af inddragelse af mindretalsrepræsentanter som aktører i projekter og grænseoverskridende arrangementer (sprog, sport, ungdom, medier): Støtte af interkulturelle partnerskaber (fælles undervisning, fælles aktiviteter osv.) mellem mindretals- og flertalsskoler.

c) Aktiviteter inden for interkulturel dialog bør fremmes i grænseregionen:

16. Flertalsmedierne bør gøres opmærksomme på den interkulturelle dialog mellem mindretal og flertal. Det europæiske år for den interkulturelle dialog 2008 kunne være en god anledning til det. Samlet kunne den økonomiske udvikling i grænseregionen sættes i forbindelse hermed.

17. Fælles marketingkampagner til støtte af den interkulturelle dialog: Disse kunne udføres af politikere, forretningsdrivende og mindretal. Unge selvstændige, både fra mindretals- og flertalsbefolkningen, kunne præsenteres sammen (plakater), og unge mindretalsledere kunne præsenteres som ambassadører for den interkulturelle dialog (plakater). Mindretalsdagene kunne ikke kun være informationsbørser, men også skabe rum for diskussion og interkulturel udveksling. Derudover bør indvandrernes deltagelse i disse kampagner tages med i betragtning.

18. NGOerne i grænseregionen bør betragtes i et nyt lys: Deres udvikling til interkulturelle NGO'er udgør et mønstereksempel, som ubetinget kunne udbredes inden for Europa. Også her kunne det europæiske år for den interkulturelle dialog fungerer som en god anledning. Informationsmateriale som „... vores erfaring viser, at interkulturel dialog er bedre... kom til den tysk-danske grænseregion og se selv,

hvordan det går hos os..." kunne være et godt udgangspunkt. Derudover kunne det overvejes at fostre et tættere samarbejde mellem NGO'erne på begge sider af grænsen. Mulighederne for et internationalt netværk kunne også overvejes.

19. Værdien af de specialiserede institutioner for den interkulturelle dialog overses: De kunne i højere grad integreres i anstrengelserne for at positionere regionen både på lokalt og på internationalt niveau som en interkulturel region.

20. Design af en interkulturel hjemmeside bør overvejes: En hjemmeside, som præsenterer den eksisterende viden om den interkulturelle dialog og de tilsvarende institutioner, kunne hjælpe med til at gøre regionen mere attraktiv også økonomisk. Kreative mennesker søger et interkulturelt miljø med tolerance og respekt. Det første sted de søger, er på internettet.

21. Fælles undervisningsmateriale på uddannelsesinstitutionerne: Særligt undervisningen i den fælles regionalhistorie er en god anledning til at udvikle og anvende fælles lærebøger. Et godt forbillede for dette er en fælles tysk-fransk historiebog, som blev præsenteret i 2006 (forlaget Klett und Nathan). Et lignende projekt er på nuværende tidspunkt i gang i den ungarsk-slovakiske grænseregion.

22. Forbedring af grænselandportalen: Siderne om uddannelse og videnskab burde snarest muligt gøres færdige og suppleres med information og/eller egne sider om de forskningsinstitutter i mindretalstemaer, der ligger i grænseregionen. DFN og FUEN bør have egne sider og alle, også uofficielle, forskningsnetværk bør være nævnt.

d) Viden om mindretal bør i højere grad inddrages på uddannelses- og videnskabsområdet:

23. Værdien af viden om mindretal bør i højere grad fremhæves og konkretiseres: Viden om mindretal kunne betragtes som et vigtigt bidrag til en uddannelses- og videnskabsklynge. I den forbindelse kunne lederne af alle uddannelsesinstitutioner i regionen mødes for at diskutere fremtidig initiativer og projekter. Fælles masteruddannelser og sommerskoler kunne udtænkes. Derudover kunne man diskutere muligheder for at formidle viden om mindretalstematikker også til målgrupper uden for regionen.

24. Styringskomiteen på Flensborg Universitet og Syddansk Universitet kunne overtage lederrollen for at bringe viden om mindretallene ind i en mulig uddannelses- og videnskabsklynge. DFN kunne mødes med denne komite for at diskutere et muligt samarbejde.

25. Fælles masteruddannelser og sommerskoler bør overvejes: På nuværende tidspunkt eksisterer der ingen masteruddannelse i Europa, som udelukkende omhandler mindretalsemner. Samtidig har eksperter i Europarådet for nyligt fremhævet nødvendigheden af en masteruddannelse i grænseoverskridende samarbejde. Styringskomiteen på Flensborg Universitet og Syddansk Universitet kunne opfordres til at overveje at udvikle en "Europæisk masteruddannelse i mindretal og grænseoverskridende samarbejde.

26. En fælles interaktiv IT-portal om mindretalsressourcer bør overvejes: En fælles service eller en fælles adgang til de forskellige databaser kunne oprettes, så eksterne forskere har adgang til alle informationskilder inden for mindretalsemner på en gang. En sådan portal kunne være tilgængelig via alle grænseregionens universiteters og institutioners hjemmesider samt gennem grænselandportalen. Derudover kunne det uformelle grænseoverskridende netværk mellem bibliotekerne udbygges.

27. Diskussionen om et mindretalsprofessorat bør genoptages: Inden for Europa ville dette professorat være et tydeligt fortilfælde, da noget lignende ikke har eksisteret hidtil på europæisk plan.

28. Diversificering af projektansøgningerne om EU-støtte: Med undtagelse af enkelte specifikke forskningsprojekter foretrækker Europakommissionen projekter, som inddrager flest mulige aktører på forskellige niveauer. Derved skal virksomheder og NGO'er ansøges til at samarbejde med uddannelses- og

forskningsinstitutioner. For institutionerne i grænseregionen betyder det, at man kunne overveje deltagelse på tværs af sektorer, inklusive mindretallene og deres institutioner.

e) Viden om mindretallene bør konsolideres for at blive mere synlig inden for og uden for regionen

29. DFN bør identificere en formidler/leder af en potentiel ”mindretalsklynge”: Fordelen ved en klynge i forhold til et netværk ligger i, at klynger tillader både vertikale og horisontale samarbejder, mens netværk normalvis kun fungerer horisontalt. En mulig klyngeformidler skal være udrustet med en passende startkapitel, og der skal også ansættes en fundraiser.

30. En handlingsplan skal opstilles: Den for 10 år siden udarbejdede vision bør genoptages og eventuelt tilpasses. I den forbindelse skal projekter inden for områderne institutions- og kapacitetsopbygning, stiftelse og bevaring af fred, støtte af den interkulturelle dialog samt dokumentation og udbredelse af viden tages med i betragtning. Når en klynge er udviklet, kunne sommerkurser, som udbyder undervisning for europæiske mindretal og unge, organiseres. Undervisning af mindretal-til-mindretal er i Europa en sjældenhed. Derudover kunne man også koncipere projekter til udbredelse af viden såvel inden for som uden for regionen, og i den forbindelse ville en databank, der kunne dokumentere regionens viden om mindretal være af stor hjælp.

31. Ansøgninger om EU-støtte med henvisning til mindretalsemner bør koordineres inden for regionen og på tværs af kulturer: Det er vigtigt, at de forskellige institutioner ikke søger midler ved de samme EU-fonde uden, at de har aftalt det på forhånd for eksempel via e-mail eller gennem oprettelse af et centralt diskussionsforum. Selv om mange institutioner i regionen ikke deltager i DFN, kan en forudgående rundskrivelse med mulighed for kommentarer være meget værdifuld.

Generelle politiske anbefalinger:

32. Interkulturalitet og økonomisk udvikling bør sættes i forbindelse med hinanden i den offentlige debat: De bløde lokalitetsfaktorer, som er et resultat af den mangfoldige kultur i regionen, bør gives mere fokus. Et åbent og tolerant samfund tiltrækker kreative og innovative mennesker. Tilstedeværelsen af mindretallene bør i højere grad tages med i betragtning ved markedsføring til investorer.

33. Slesvig-Holsten og Region Syddanmark bør gøre deres mindretal synlige som regionens inhærente styrke. Således kunne en brochure med ordene ”Vi anser vores mindretal som en lokalitetsfaktor, fordi...” udvikles og fordeles.

34. Slesvig-Holsten og Region Syddanmark bør gøre deres mindretal samt de dertilhørende kompetencer og den deraf resulterende viden synlige på internationalt niveau: I Europa findes der eksempler på en vellykket håndtering af mindretal. Grænseregionen af et af dem og er derfor samtidig på vej til at blive et mønstereksempel for hele Europa. Dette bør også i højere grad understreges i EU-institutionerne, særlig da det igen ville gøre det lettere for de regionale aktører at opnå en højere score ved ansøgninger om finansiel støtte fra EU. Dette ville gavne både Slesvig-Holsten og Region Syddanmark samt de nationale regeringer økonomisk.

35. Slesvig-Holsten og Region Syddanmark bør overveje en selvstændig sprogpolitik for grænseregionen: Sprogbarrieren lader til at være den største hindring for en tilnærmelse mellem regionerne. En fælles sprogpolitik kunne være et incitament til at følge dette eksempel med andre initiativer.

36. Region Sønderjylland-Schleswig bør overveje etablering af et netværk med andre grænseoverskridende områder: Regionen kunne præsentere sig på internationale konferencer og deltage i europæiske netværk som EUROMOT.

37. En slags tænketank i forbindelse med udviklingen af innovative ideer inden for grænseoverskridende samarbejde kunne konciperes: Den bør udformes indholdsmæssigt og finansieres af begge stater samt inddrage kreative tænkere, som kan udarbejde de innovative ideer.

38. Der bør udvikles en fælles grænseoverskridende markedsføring og et fælles motto for turismen, der tager højde for den kulturelle mangfoldighed, nemlig kontrasten, mødet mellem kulturerne og udvidelsen af kulturerne samt de deraf resulterende fordele.

39. Der bør udvikles et fælles motto for en regional profil med europæisk dimension: Der kunne i den forbindelse tages højde for kulturernes, sprogenes og menneskenes mangfoldighed. En offentlig, grænseoverskridende markedsføringskampagne kunne være startskud. En offentlig deltagelse er mere demokratisk og normalvis også en langt større garant for succes.

40. Mulighederne for at etablere en grænseoverskridende selvstændig juridisk samarbejdsenhed efter modellen EGTS bør overvejes: Enkelte regioner i Europa er allerede igang med at etablere en EGTS. Det er tilrådeligt at optage kontakt med disse regioner for at lære af deres erfaringer og indtryk. Dette inkluderer et tæt samarbejde med de nationale regeringer.

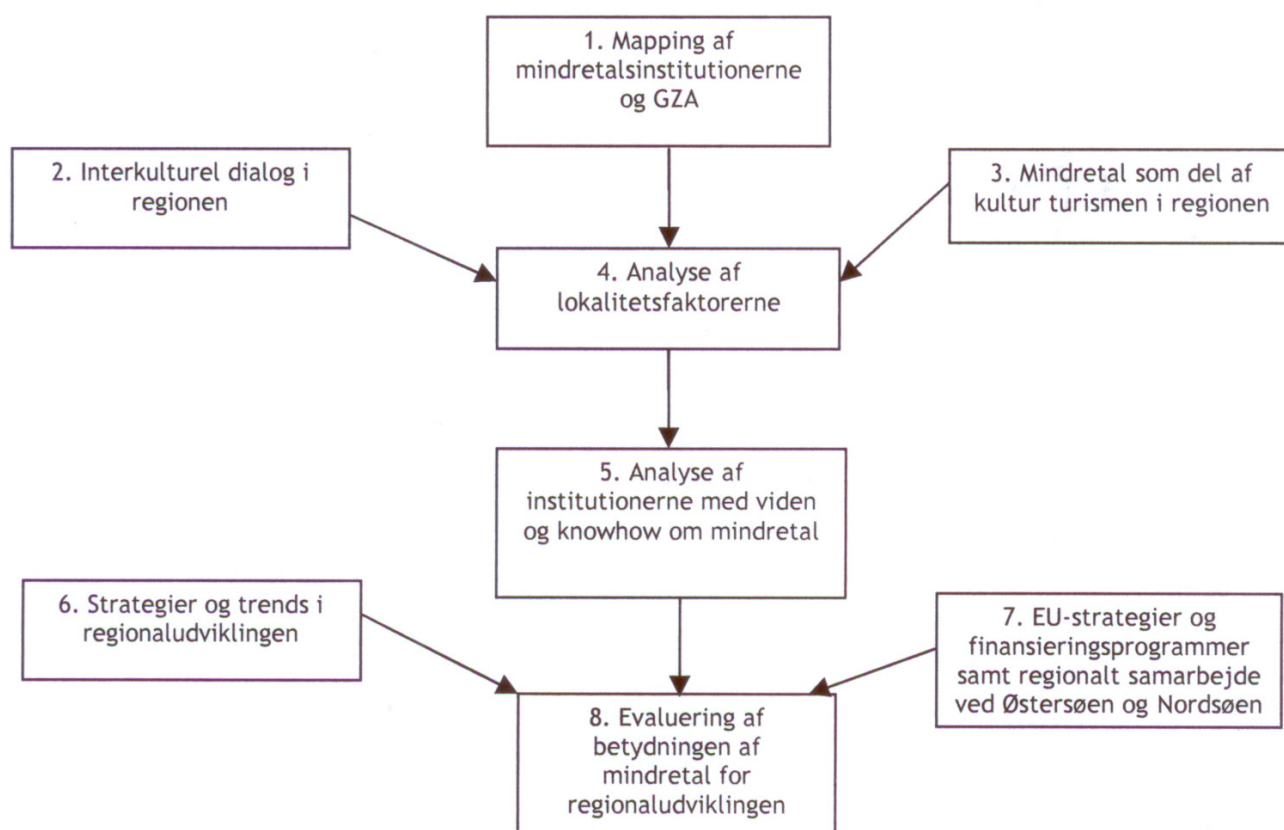
BILAG A: Metodologi

Det foreliggende studie er opdelt i to dele: En analyse af mindretalskompetencerne og en analyse af mindretallenes relationer til den regionale udvikling. Den første identificerer de hårde og bløde lokalitetsfaktorer, som mindretallene i grænseregionen råder over, mens den anden del diskuterer mindretallenes forhold til regionaludvikling. De to dele er forbundet i forsøget på at identificere muligheder, ved hvilke mindretallenes kompetencer kunne inddrages i de bestående strategier for regional udvikling.

Kompetenceanalysen er baseret på en mapping af de kollektive institutionelle kapaciteter og en analyse af kompetencer inden for mindretallene relateret til socialkapital og humankapital samt af de institutionaliserede og ikke-institutionaliserede fora for interkulturel dialog. I tilslutning dertil følger en analyse af turismesektoren, hvor det undersøges, hvor vidt de regionale aktører i turistbranchen er bevidste om tilstedeværelsen af de regionale mindretal og integrerer disse i deres markeding.

Analysen af regionaludviklingen giver et overblik over de politiske rammebetingelser for det tysk-danske samarbejde samt over de på nuværende tidspunkt bestående udviklingsstrategier til fremme af den økonomiske udvikling i grænseregionen. Dertil kommer et overblik over institutionelle samarbejder og de forskellige institutionernes kapaciteter inden for mindretal og mindretalsforskning og til slut en analyse af en potentiel ”mindretalsklynge”. Baseret på resultaterne af kompetenceanalysen undersøges de nuværende økonomiske strategier i analysen af regionaludviklingen. Der skal i den forbindelse påvises muligheder for mindretalsdeltagelse gennem deres evner og samarbejde til den fremtidige regionaludvikling. Disse to dele forbindes til slut i forholdet mellem mindretallene som lokalitetsfaktor og den økonomiske udvikling. Den anvendte metodologi sammenfattes på billede 7.

Billede 7 – Kompetenceanalysens metoder

Mapping af mindretalsinstitutionerne og det grænseoverskridende samarbejde er sket på basis af offentligt tilgængelige information på hjemmesider og fra de pågældende institutioners publikationer. Hvor der ikke er fundet tilstrækkelig information offentligt tilgængeligt, blev de pågældende institutioner kontaktet direkte. Det faktum, at mindretallene ikke indsamler identisk data, har været en udfordring: To institutioner med det samme opgavespektrum kunne for eksempel oplyse divergerende kvantitative informationer. I andre tilfælde var det dog muligt at få oplysninger om eksistensen af en bestemt service eller en bestemt funktion, men yderligere kvantitative angivelser eksisterede ikke. Da studiets prioritet ligger i henholdsvis fremhævelsen og katalogiseringen af mindretallenes kompetencer og kapaciteter og i mindre grad i kvantitativ sammenligning af forskellige institutioner, blev der givet afkald på kvantitativ information og redegørelser, hvor de ikke eksisterede. Analysen af mindretallenes tilstedeværelse i turismesektoren er baseret på telefoninterview, skrivebordsanalyser og et spørgeskema. Overblikket over det institutionelle samarbejde blev udarbejdet på baggrund af offentligt tilgængelige informationer på de pågældende hjemmesider samt på baggrund af et spørgeskema. Formålet var at præsentere de indsamlede kompetencer på områderne videnskab og kultur og at give et overblik over de eksisterende strukturer. De modtagne informationer danner sammen med kompetenceanalysens resultater basis for den efterfølgende klyngeanalyse.

Klyngeanalysen er baseret på traditionelle klyngemodeller. Den præsenterede model udgør et forslag til, hvordan mindretalsinstitutionerne og deres interesserepræsentanter kunne samarbejde med hinanden på produktiv vis i fremtiden. Den skal inspirere de ansvarlige aktører til at forcere samarbejdsstrategier og integrere mindretal i deres udvikling og implementering.

EU støtter regionaludviklingen i medlemslandene på to måder: På den ene side tilkendes medlemsstaterne på forhandlingsbasis finansielle midler, som de fordeler internt efter behov. På den anden side kan der af de gennemførende institutioner direkte hos EU søges om finansiell støtte til projekter inden for områderne forskning, socialvæsen, uddannelse, konfliktløsning, menneskerettigheder. I det følgende kapitel ønsker vi at give et kort indblik i EU's finansieringsmuligheder i forbindelse med regionaludvikling og projekter omkring mindretal.

1. Regionalpolitik

Regional udvikling er en del af EU's regionalpolitik og er baseret på et sæt strategiske retningslinjer for Fællesskabet. Der stilles en sum på 308 milliarder Euro til rådighed for perioden 2007 til 2013 til nationale og regionale programmer. Tildelingen fra disse fonde sker ved forhandlinger med medlemsstaterne. Det er regionalpolitikens mål at vise solidaritet og at forblive konkurrencedygtig. Den er indrettet til at styrke det økonomiske og sociale sammenhold og mindske udviklingsforskellene mellem de forskellige regioner. Ud fra et videnskabeligt perspektiv skal den supplere aktiviteter, der allerede er gennemført på stedet. Inden for rammerne af EU's regionalpolitik finansieres konkrete projekter for regioner, byer og deres beboere med det formål at skabe potentiale, således at regionerne kan bidrage til mere vækst og konkurrencedygtighed. Regionerne opdeles i fire kategorier efter væksthiveau, der svarer til to af de tre generelle mål for regionalpolitikken. Det første mål "konvergens" står for støtte af væksthæmmende betingelser og faktorer, som fører til ægte konvergens for de mindst udviklede regioner. Inden for rammerne af det andet mål „regional konkurrencedygtighed og beskæftigelse“ skal konkurrencedygtigheden og regionernes attraktivitet samt beskæftigelsen i regionerne fremmes. Det sidstnævnte mål har to indsatsområder.

For det første skal udviklingsprogrammer hjælpe regionerne med at skabe økonomisk fremgang gennem innovation samt gennem fremme af videnssamfundet, virksomhederne, miljøbeskyttelse og regionernes tilgængelighed. For det andet skal der skaffes flere og bedre arbejdstilbud ved at arbejdskræfterne tilpasses, og der investeres i humanressourcer. Både Slesvig-Holsten og Region Syddanmark falder inden for det andet måls område. Det betyder, at der skal fordeles 55 millioner Euro på 333 millioner indbyggere. Der er dog kun 13 regioner i denne kategori der er hjemegn for nationale mindretal (se tabel 31). Nationale mindretal, der bor i disse regioner, skal samarbejde med de relevante autoriteter for at kunne deltage i de regionale udviklingsprogrammer. Da det tyske mindretal i Danmark allerede har observatørstatus i Vækstforummet og det danske og det tyske mindretal deltager i INTERREG-kommission, skal mindretallenes indflydelse på den regionale udvikling i grænseregionen gå igennem disse politiske institutioner.

Tabel 30 - Regioner inden for rammerne af EU's regionalpolitik, i hvilke mindretal er repræsenteret

Konvergensregioner	„Phasing-out“ Regionen Auslaufende EUR 14 Millionen	„Phasing-in“ Regionen Anlaufende EUR 11.4 Millionen	Wettbewerbsregionen EUR 43.6 Millionen
154 millioner indbyggere		333 millioner indbyggere	
Estland Lettland Litauen Polen Tyskland/ Dresden Storbritannien/ Wales Rumænien Slovakiet Spanien/ Galizien Bulgarien Grækenland/ Thrakien	Tyskland / sydvest–Brandenburg Storbritannien/Det skotske højland Østrig / Burgenland Grækenland/ Makedonien	Finland / Ita-Suomi Cypern	Sverige Danmark Finland/ Ålandsøerne Tyskland/ Slesvig-Holsten Italien / Sydtyrol Frankrig/ Bretagne Spanien / Baskerlandet Spanien/ Katalonien Holland Storbritannien / Skotland Storbritannien / Nordirland

Kilde: http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/fiche_index_en.htm

11.2 Forskning og udvikling (7. rammeprogram)

2.1 Vidensregioner

Initiativet “Vidensregioner” sigter mod at styrke de europæiske regioners forskningspotentiale. I den forbindelse bliver udviklingen af regionale ”forskningsorienterede klynger” forbundet med hinanden, støttet og fremmet på tværs af Europa, universiteter, forskningscentre, virksomheder og regionale autoriteter. Dette gør det muligt for regionerne at øge den rolle, som forskning og teknologisk udvikling (RTD) spiller for den økonomiske udvikling samt at investere bedre og mere i dette område. En forbedret og koordineret forskning og udvikling yder i særdeleshed også et centralt bidrag til en regions økonomiske udvikling. De inden for rammerne af dette initiativ planlagte aktioner skal på den ene side gøre de europæiske regioner i stand til at styrke deres kapaciteter inden for forskning og udvikling og på den anden side maksimere deres mulighed for en vellykket deltagelse i europæiske forskningsprojekter. Aktiviteterne udføres gennem koordinerings- og støttetiltag og afdækker følgende områder:

1. Analyse, udvikling og implementering af forskningsagendaer for regionale og grænseoverskridende klynger
2. Tematiske spørgsmål eller prioriteter baseret på analysen af de eksisterende regionale planer for RTD og på erhvervssektorens udviklingspolitik
3. Offentlige og private regionale RTD aktører
4. Regionens styrker og svagheder med henblik på dens evne til at producere, benytte og udbrede viden
5. Den økonomiske udviklings behov
6. Eksisterende RTD politik og aktiviteter, deres udvikling og virkning
7. Europæisk og international kontekst
8. Synergier og lejligheder til skiftevis undervisning
9. Muligheder for mentoring og samarbejde mellem regionale aktører fra forskningsorienterede klynger
10. Mentoring af regioner med en mindre udviklet forskningsprofil af mere udviklede regioner

-
11. Organisering af arrangementer inklusive konferencer, møder, workshops eller seminarer, beslægtede videnskabelige studier, udveksling af personale, udveksling og videregivelse af gode erfaringer og, hvis nødvendigt, definition, organisering og styring af fælles initiativer
 12. Initiativer til forbedring af integrationen
 13. Forbedring af forskningspotentialer og forskernes mobilitet
 14. Udbygning og deling af RTD infrastrukturer
 15. Støtte af forskningsprojekter
 16. Styrkelse af netværk mellem forskningsorganisation og virksomhed, særligt små og mellemstore virksomheder (KMU'er)
 17. Øge graden af vidensdeling mellem firmaer, forskningsorganisationer og virksomheder, særligt KMU'er
 18. Fremme tilgængeligheden af og adgangen til støttetilbud og privat finansiering for KMU'er
 19. Udarbejdelse af en forretningsplan: Definition af, hvordan den fælles plan for tiltag skal finansieres gennem udnyttelse af de muligheder, der er på nationalt/lokalt plan eller på EU-niveau (rammeprogrammer, strukturfonde)
 20. Udbredelsesaktiviteter: Konferencer, workshops, udgivelser, internetbaserede initiativer. Egnede deltagere ville være "konsortier af regionale forskningsorienterede klynger eller enkelte forskningsorienterede klynger med et multinationalt partnerskab", en samling forskningsinstitutioner (offentlige forskningscentre, universiteter, non-profit organisationer), virksomheder (store virksomheder samt KMU'er), regionale eller lokale autoriteter (lokal regering, regionale udviklingsagenturer) og hvis passende også lokale institutioner som handelskamre, sparekasser og banker, der er aktive på et særligt videnskabeligt eller teknologisk område eller i en særlig økonomisk sektor. EU-medlemsstaterne har stillet samlet 126 millioner Euro til rådighed til området "vidensregioner". Et projekt som en "mindretalsklynge" kunne ansøge om finansiering inden for rammerne af denne mulighed. Områder som nr. 1,7,9,11,12,16,19 og 20 kunne i den forbindelse anses som vigtige.

2.2 Social-, økonomi- og intellektuelle videnskaber (SSH)

Fremme af de "social-, økonomi- og intellektuelle videnskaber" (SSH) skal bidrage til en dybere og fælles forståelse af de komplekse og sammenflettede socialøkonomiske udfordringer, som Europa er konfronteret med. Forskning inden for dette område skal hjælpe med til at finde svar på spørgsmålene inden for følgende områder:

- Vækst, beskæftigelse og konkurrencedygtighed
- Social samhørighed, udfordringer på det sociale, kulturelle og uddannelsesmæssige område i et udvidet EU
- Varighed, miljøudfordringer, demografiske ændringer, migration og integration, livskvalitet og global gensidig afhængighed

Følgende aktiviteter får særlig opmærksomhed:

1. Vækst, beskæftigelse og konkurrencedygtighed i et videnssamfund
2. Innovation, konkurrencedygtighed og arbejdsmarkedspolitik
3. Uddannelse og livslang læring
4. Økonomiske strukturer og produktivitet
5. Forening af økonomiske, sociale og miljømæssige mål i et europæisk perspektiv
6. Socialøkonomiske modeller inden for Europa og i verden
7. Økonomisk og socialt sammenhold mellem regioner

-
8. Sociale og økonomiske dimensioner af miljøpolitikken
 9. Trends i samfundet og dets udvikling – demografiske ændringer, balance mellem familie og arbejde, sundhed og livskvalitet, ungdomspolitik, social isolation og diskriminering
 10. Europa i verden – handel, migration, fattigdom, forbrydelser, konflikter og konfliktløsning
 11. Borgerne i den Europæiske Union – politisk deltagelse, borgerskab og rettigheder, demokrati og ansvarlighed, medier, kulturel mangfoldighed og kulturel arv, religioner, holdning og værdier
 12. Socialøkonomiske og videnskabelige indikatorer – brugen og værdien af indikatorer i politik på makro- og mikroniveau
 13. Forudseende aktiviteter – de fremtidige følger af global viden, migration, aldring, risiko og de opståede fokusområder inden for forskning og videnskab
- EU-medlemslandene har mere end 610 millioner til rådighed for at finansiere dette emne over løbetiden på FP7. En "mindretalsklynge" kunne tage områder som nr. 3,6,7,8,9,10 og 11 under overvejelse.

3. Uddannelse og kultur

3.1 Programmet "ungdom i aktion" (Youth in Action)

Programmet "ungdom i aktion" sigter mod at styrke unge menneskers aktive deltagelse i samfundet generelt og specielt unge mennesker i EU.

- Udvikling af solidaritet og fremme af tolerancen blandt unge mennesker særligt med henblik på at styrke det sociale sammenhold i EU
- Styrkelse af den gensidige forståelse blandt unge mennesker fra forskellige lande
- Bidrag til videreudvikling af kvaliteten af de understøttende mekanismer for ungdomsaktiviteter og de civilsamfundsmæssige organisationers evner på ungdomsområdet
- Støtte af det europæiske samarbejde på ungdomsområdet

For at nå disse mål planlægger programmet fem handlingsområder. Af disse fem områder er særlig de følgende projekter om mindretal eller projekter, hvor mindretalsrepræsentanter kan deltage, interessante:

1. Ungdom i Europa: Støtte af udveksling og ungdomsinitiativer samt støtte af unge menneskers deltagelse i demokratiet
2. Ungdom i verden: Styrke samarbejde med partnerstater gennem dannelse af netværk, fremme informationsudveksling og støtte grænseoverskridende aktiviteter
3. Mekanismer til støtte af ungdommen: Støtte udvikling inden for udveksling, uddannelse og informationsprojekter; Støtte organisationer, der er aktive på europæisk niveau inden for ungdomsområdet
4. Styrke europæisk samarbejde på ungdomsområdet og således bidrage til udvikling af et politisk samarbejde på dette område.

Multilateral ungdomsudveksling og uddannelses- og netværksprogrammer er eksempler på to aktiviteter, som støttes i forbindelse med aktion 3 dog under opfyldelse af de specifikke støttekriterier, som er listet i programbeskrivelsen. Alle projekter, der hænger sammen med disse aktiviteter, og som kan høre under aktion 3, skal blandt andet sigte mod følgende tematiske punkter: Inter-etnisk dialog, historisk arv, forsoning og genopbygning i „post-conflict“ situationer, mindretalsrettigheder samt regionalt samarbejde.

Derudover er flersprogethed (for eksempel at deltagerne er indbudt til at reflektere over brugen og nytten af forskellige sprog i et projekt) et af de generelt vigtige aspekter af dette program. Grænseregionen

mellem Syddanmark og Slesvig-Holsten vil bestemt kunne opfylde de nødvendige betingelser og råde over de passende kompetencer til at udarbejde et projekt om mindretal.

3.2 Det europæiske år for den interkulturelle dialog

Med et samlet beløb på 10 millioner Euro vil det europæiske år for den interkulturelle dialog finansiere og starte en række specifikke projekter, som i løbet af 2008 vil blive implementeret inden for rammerne af fællesskabsprogrammer og andre aktioner. Kultur, uddannelse, ungdom, sport og borgerskab er inkluderet i de pågældende områder. Derved forfølges generelt følgende mål:

- Understregning af den interkulturelle dialog som en chance for at bidrage til et pluralistisk og dynamisk samfund inden for Europa og i verden samt for at drage nytte heraf
- Motivering af alle EU-borgere, særligt unge mennesker, med det formål at skabe et aktivt og åbent europæisk borgersind, der respekterer kulturelle forskelle og bygger på fælles værdier i den Europæiske Union (som de er beskrevet i artikel 6 i EU-traktaten og i den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder).

4. Yderligere finansieringsprogrammer

Der kan identificeres yderligere finansieringsmuligheder inden for EU, der er vigtige for mindretalsforskning og mindretals-knowhow, uden at dette skal ses som en udførlig liste:

- Det audiovisuelle og medier (filmfestivaler)
- Kommunikation (EuroGlobe)
- Uddannelse og kultur (livslang uddannelse, partnerskaber mellem byer, Europa for borgerne)
- Eksterne samarbejdsprogrammer (naboskabsprogrammer, sociokulturelle udvekslinger, TACIS programmer, civilsamfundsmæssig støtte)
- Chancelighed og sociale anliggender (PROGRESS programmer)
- Menneskerettigheder (ODIHR, FRAU, Anti-diskriminering, civilsamfundsmæssige forhold).

5. Territorialt samarbejde (2007-2013)

I dette afsnit diskuterer vi de finansieringsmuligheder, der er specielt beregnet til grænseoverskridende og interregionalt samarbejde. Det drejer sig altså om programmer, som forhandles direkte med Europa-kommissionen, og som kan have direkte betydning for mindretallenes evner til at deltage i den økonomiske udvikling. Også hvis mindretallene i den tysk-danske grænseregion ikke deltog i udarbejdelsen af programmet for 2007-2013, er de repræsenteret i INTERREG-kommissionen. Derfor skal de have muligheden for at medvirke i dette program for fremtiden. I dette kapitel diskuterer vi de territoriale samarbejdsprogrammer for Syddanmark-Schleswig-K.E.R.N samt Østersø- og Nordsøsamrådet.

Med den nye støtteperiodes begyndelse i starten af 2007 blev den europæiske regionalpolitik omstruktureret. Den sigter nu mod tre mål, der støttes af den Europæiske Fond for Regional Udvikling (EFRE), nemlig:

1. Konvergens
2. Regional konkurrencedygtighed og beskæftigelse
3. Europæisk territorialt samarbejde

Grænseoverskridende og transnationalt samarbejde – og dermed alle tidligere INTERREG-samarbejder — er sammenfattet under det nye mål 3. Denne omstrukturering har også haft indflydelse på de tre programmer, behandles i dette afsnit.

5.1 Allerede gennemførte INTERREG-samarbejder

Det tidligere Sønderjyllands Amt og landsdelen Slesvig har deltaget i en række INTERREG-samarbejder herunder INTERREG III A samarbejdet mellem Sønderjylland og Slesvig samt INTERREG II C og III B samarbejderne på Nordsø- og Østersøområdet. Inden for rammerne af disse tre programmer var der forskellige projekter, hvor repræsentanter for det tyske, danske og frisiske mindretal medvirkede, eller som i det mindste ville have været interessante for en mulig deltagelse af mindretalsrepræsentanter. Som den følgende tabel viser, er de fleste af dem placeret inden for INTERREG III A samarbejdet mellem Sønderjylland og Slesvig.

Tabelle 31 – Eksempler på tidligere projekter

Samarbejde på Nordsøområdet	Grænseoverskridende samarbejde mellem Sønderjylland-Slesvig	Samarbejde på Østersøområdet
<p><u>INTERREG III B Nordsøområdet:</u></p> <p>LANCEWADPLAN-Integrated Landscape and Cultural Heritage Management and Development Plan for the Wadden Sea Region: Opdatering og bearbejdning af kulturhistorisk data om vadehavsregionen. Udarbejdelse af en udviklings- og handlingsplan.</p> <p>CO 2-The North Sea Cycle Route 2: Videreudvikling af cykelstier langs Vesterhavskysten. Konsolidering af organisationsstrukturer og markedsføring.</p>	<p><u>INTERREG III A:</u></p> <p>Grænseruten: Cykelstier, som viser de grænseoverskridende kulturhistoriske oplevelser og regionale seværdigheder inden for natur og kultur.</p> <p>Grænselandportalen: Grænseoverskridende informationssystem til borgerne inden for områderne turisme, kultur, videnskab, uddannelse og medier.</p> <p>Europaklassen Tønder-Niebuß: En treårig tysk-dansk fællesklasse med en studentereksamen, som anerkendes på begge sider af grænsen.</p> <p>Playing together in Europe: Interkulturelt sportsprojekt for at forbedre sprogkendskabet og for at støtte den gensidige forståelse blandt de unge deltagere.</p> <p>Undervisningsmaterialer om regionen Sønderjylland-Slesvig: Undervisningsmaterialer om regionen på dansk og tysk.</p> <p>Virtuelt museum: Udvikling af en tresproget (tysk, dansk og engelsk) internetpræsentation af den nyere historie i de tidligere regioner Sønderjylland og Fyn samt delstaten Slesvig-Holsten.</p>	<p>Ars Baltica: Kulturinitiativ i Østersøregionen. Indeholder forskellige initiativer og arrangementer (folkBaltica, filmdage, bl.a. festivals).</p> <p><u>INTERREG III B Østersøområdet:</u></p> <p>Uddannelsesforbundet „Baltic Sea Virtual Campus“: Fælles online uddannelser og videreuddannelse.</p> <p>BIRD-Wetlands, nature reserves and cultural landscapes for rural development: Regionale aktører fra landbruget, turisme og naturforvaltningen udvikler sammen principper og demonstrationsprojekter for vådområder og kulturlandskaber.</p>

Kilder: Beretning fra den slesvig-holstenske landsregering om Nordsøområdet 2005, beretning fra den slesvig-holstenske landsregering om Østersøaktiviteterne 2006, INTERREG III A projekter i Region Sønderjylland-Slesvig

Repræsentanter fra mindretallene har medvirket i følgende projekter:

- Grænselandportalen
- Europaklassen Tønder-Niebuß
- LANCEWADPLAN-Integrated Landscape and Cultural Heritage Management and Development Plan for the Wadden Sea Region

Hvad angår resten af projekterne, er det ikke helt klart, om mindretalsrepræsentanter deltog i deres udvikling og/eller implementering. En aktiv deltagelse af mindretal er dog interessant, da det drejer sig om projekter, hvor mindretallene på grund af deres sproglige og kulturelle kompetencer kunne yde et vigtigt bidrag. Generelt kunne eller burde mindretalsrepræsentanter inddrages som aktører i alle projekter om sprog og kultur.

6. Muligheder for en medvirken af mindretal i de fremtidige samarbejder (2007-2013)

I det følgende påvises de handlingsområder inden for disse tre programmer, som indeholder potentiale for mindretalsprojekter, eller hvor mindretalsrepræsentanter kunne medvirke i projekter.

6.1 Syddanmark-Schleswig-K.E.R.N.

Inden for rammerne af INTERREG IV A programmet for området Syddanmark-Schleswig-K.E.R.N. drejer det sig om følgende handlingsområder:

- Udvikling gennem forskning og uddannelse
- Udvikling gennem turisme og oplevelsesøkonomi
- Udvikling af menneskelige ressourcer
- Varig indbyggerudvikling og styrkelse af den lokale identitet
- Kultur, sprog og gensidig forståelse
- Arbejdsmarked og grænsependlere, samarbejde mellem skoler

6.2 Nord- og Østersøsamarbejde

Inden for det nye Nord- og Østersøprogram er mindretalsprojekter tænkelige under den fjerde prioritet (støtte af effektive og konkurrencedygtige kommuner eller attraktive og konkurrencedygtige regioner og byer). Inden for rammerne af denne prioritet skal by- og landområdernes styrker generelt udnyttes bedre og tilføres mere værdi, og i den forbindelse spiller bevaringen af den kulturelle og naturlige arv og de deraf resulterende kvaliteter og specifikke kendetegn for det pågældende område en central rolle. I den forbindelse kunne de forskellige mindretals sproglige og kulturelle kompetencer også spille en vigtig rolle på følgende områder samt ved udviklingen og implementeringen af projekter:

- Støtte af attraktive kommuner i betragtning af deres forskellige chancer og udfordringer (Nordsøområdet)
- Effektiv turisme med henvisning til de kulturelle seværdigheder i regionen (Nordsøområdet)
- Bevaring og støtte af den kulturelle arv (Nordsøområdet)
- Styrkelse af den regionale identitet og dennes anerkendelse (Østersøområdet)
- Støtte af de lokale turistprodukter, som udarbejdes ud fra den kulturelle arv og den lokale naturbeholdning (Østersøområdet)
- Fælles tiltag for at bryde den sociale isolation af indvandrere, mennesker med handicaps og andre udsatte klynger (Østersøområdet)

7. EU forordningen om den europæiske gruppe for territorielt samarbejde

Denne forordning blev foreslået i juli 2004 af Europa-kommissionen inden for rammerne af en pakke med i alt fem forordninger for strukturfondene i 2007-2013, og den blev vedtaget i juli 2006 efter et par ændringer. Forordningen indeholder muligheder for at grundlægge samarbejdsgrupper på EU-området

som selvstændige juridiske enheder under betegnelsen ”Europæiske grupper for territorielt samarbejde” (EGTS) (paragraf 8 af præamblen).

En EGTS kan sammensættes af medlemsstater, regionale fællesskaber, lokale fællesskaber eller institutioner inden for offentlig ret og består af medlemmer fra mindst to medlemsstaters områder (artikel 3). Hvert medlem meddeler den pågældende medlemsstat sit formål med at deltage i en EGTS. Inden for tre måneder skal den pågældende medlemsstat godkende den pågældende medlems deltagelse. En deltagelse kan også afvises, hvis det efter den pågældende medlemsstats skøn strider mod forordningen eller den pågældende lands retsbestemmelser eller på grund af den offentlige interesse eller begrundet i hensynet til den offentlige orden. En EGTSs opgaver består hovedsageligt i implementering af det territoriale samarbejdes projekter og programmer, der medfinansieres af det Europæiske Fællesskab. Medlemmerne samarbejder således på fælles kompetenceområder. En EGTS kan dog også gennemføre tiltag til territorielt samarbejde, der ikke støttes finansielt af EU (artikel 7). Således er en EGTSs aktiviteter ikke udelukkende begrænset til implementering af EU-programmer.

Endvidere er en EGTS en selvstændig juridisk enhed (enten af offentlig-retlig eller privatretlig natur). I henhold til artikel 1 i EU forordningen råder den i hver medlemsstat over den videst mulige rets- og handleevne, som tilkendes juridiske personer i henhold til den pågældende medlemslands lov. Den kan erhverve sig formuer, ansætte personer og optræde som part i en retssag. På internationalt niveau (EU-ret eller international privatret) behandles en EGTS som en juridisk person i den medlemsstat, hvor den har sit hovedsæde. Fordelen ved en EGTS består i, at grundlaget og ansvaret for personaleadministrationen og den økonomiske administration er klart defineret og centraliseret.

En EGTS grundlægges ved en enstemmig overenskomst mellem de deltagende medlemmer. Denne overenskomst bestemmer betegnelsen for en EGTS, dens hovedsæde, dens medlemmer, dens områdes omfang samt dens mål og opgaver. Medlemmerne godkender de fælles vedtægter, som regulerer EGTS organer (hvilke i henhold til artikel 10 bør bestå af mindst en forsamling og en direktør), deres sammensætning og arbejdsmåde samt arbejdsprog og den generelle arbejdsmåde for en EGTS. Anvendelsen af dette nye instrument er fakultativt. Det betyder, at hidtidige former inden for grænseoverskridende samarbejde ikke må erstattes af en EGTS, og at der også i fremtiden vil kunne oprettes andre former for grænseoverskridende samarbejde.

Siden 1. august 2007 har det teoretisk været muligt at etablere en EGTS, men praktisk set vil det dog vare lidt tid endnu, før de første EGTSer eksisterer. Dette har først og fremmest to årsager: For det første skal de fleste medlemsstater først foretage den nødvendige tilnærmelse af den nationale lovgivning eller udstede passende regler, så forordningen også kan implementeres effektivt (for eksempel udarbejdelse af en liste over en EGTSs opgaver). For det andet er dannelsen af en EGTS en relativ kompleks og arbejdskrævende proces, som kræver meget politisk og juridisk forarbejde samt studier i de praktiske aspekter (for eksempel i forbindelse med overensstemmende kompetencer hos de forskellige medlemmer eller med de finansielle aspekter for kun at nævne nogle af de mange udfordringer).

Alligevel åbner dette instrument nye muligheder, hvorfor etableringen af en EGTS i allerhøjeste grad kan tages i betragtning:

- Også ved grænser, hvor der hidtil ikke tidligere har været en bilateral aftale om grænseoverskridende samarbejde, giver dette instrument grundlaget for et tættere og institutionaliseret samarbejde
- Ved hjælp af en EGTS kan samarbejdet også ske på områder, som falder inden for statens beføjelser, da staten kan deltage i en EGTS
- Samarbejder, der ofte opstår som følge af INTERREG-programmer, fastlægges gennem en EGTS som et varigt samarbejde.

BILAG C: Liste over personer, der har medvirket ved interview eller med informationer

Region Sønderjylland-Schleswig

Jens Andresen, formand for regionalforsamlingen i Region Sønderjylland-Slesvig og medlem af regionalrådet i Region Syddanmark

Johannes Petersen, stedfortrædende formand for regionalforsamlingen i Region Sønderjylland-Slesvig

Peter Hansen, sekretariatet, Padborg

Andrea Kunsemüller, sekretariatet, Padborg

Evelyn Holoch, regionskontoret Sønderjylland-Slesvig

INTERREG/territoralt samarbejde

Hans-Ulrich Bühring, WIREG, Flensborg

Ingrid Clausen, INTERREG-sekretariatet, Region Syddanmark, Vejle

Trine E. Spohr, INTERREG-sekretariatet, Region Syddanmark, Vejle

Foreningen Norden

Annette Jensen, informationskontoret, Flensborg

Politiske aktører (political actors)

Wilfried Bockholdt, borgmester i Niebüll

Klaus Tscheuschner, borgmester i Flensborg

Delstatsregeringen

Uwe Pauls, statsministeriet, mindretalsreferent

Forbundsregeringen

Dr. Detlev Rein, det tyske udenrigsministerium (referat M II 4 - nationale mindretal, kommunikationspolitiske tiltag, efterretningstjenester)

Det danske indenrigs- og sundhedsministerium

Sektionsleder Jesper Lorenz Gradert, forvaltningsjuridisk kontor

Kontorchef, Christian Vigh, forvaltningsjuridisk kontor

Mindretalskontaktgrupper

Frode Sørensen, MP, Seksmandsudvalget, Sønderborg

Grænseforbund

Dr. Henning Bachmann, direktør for Der Deutsche Grenzvereins e.V., Sankelmark

Beate Dopatka, SHHB, Flensburg

Frank Nickelsen, generalsekretær, FUEN, Flensburg

Ingrid Schumann, direktør, Grenzfriedensbund og ADS, Flensburg

Finn Slumstrup, præsident, Grænseforeningen, København

Knud-Erik Therkelsen, direktør, Grænseforeningen, København

Uddannelse

Peter Buhrmann, direktør, Højskolen Østersøen

Prof. Dr. Heiner Dunckel, rektor, Flensburg Universitet

Prof. Dr. Elin Fredsted, direktør, Institut for Dansk og Litteratur, Flensburg Universitet

Helle Hildebrand, Syddansk Universitet

Jens Hohwü, chefkonsulent, Syddansk Universitet

Tina Hubert, videnskabelig medarbejder, Flensburg Universitet

Gyde Köster, Flensburg Universitet

Dr. Jørgen Kühl, rektor, A.P. Møller Skolen, Dansk Skoleforening, Slesvig

Paul Dieter Küssner, direktør, Jaruplund Efterskole

Dr. Rainer Pelka, direktør, Europæisk Akademi, Sankelmark

Prof. Dr. Klaus Potthoff, direktør, SCHIFF

Prof. Dr. Michael Ruck, Institut for Politik, Flensburg Universitet

Dr. Silke Schielberg, SCHIFF

Prof. Bjarne Graabech Sørensen, prorektor, Syddansk Universitet

Dr. Alastair Walker, Kiel Universitet

Prof. Dr. Carsten Yndigegn, direktør, Europæiske Studier, Syddansk Universitet

Ewa Chylinski, vicedirektør, ECMI

Medier

Kirsten Lund Hansen, JydskeVestkysten

Raning Krueger, journalist, Flensburg Avis

Bjarne Lønborg, chefredaktør, Flensburg Avis

Siegfried Matlok, chefredaktør, Der Nordschleswiger

Helge Matthiesen, Flensburger Tageblatt

Ernst Møller, TV2 Syd

Flemming Nielsen, DR Syd

Bjarne Truelsen, Offener Kanal Flensburg

Peter Volgmann, Flensburg Avis

Erhvervs- og handelsforeninger

Jørgen Mads Clausen, CEO, Danfoss, Als, Danmark

Kirsten Grote, Flensburg Universitet (studerer internationalt management, har tidligere arbejdet for erhvervsfremme i Nordfrisland)

Peter Hansen, regionskontoret Sønderjylland-Slesvig, Padborg / DK

Michael Jarrod Lutz, Seems Software, Hoptrup / DK

Sönke Petersen, Innovations- und Immobilienzentrum Flensburg der Höft & Olsen GmbH

Dr. Michael Schack, Industri- og Handelskammeret i Flensburg

Stephan Schmidt, Entwicklungsagentur Nord / WIREG, Flensburg

Torben Dall Schmidt, Institut for Grænseregionsforskning / Syddansk Universitet, Aabenraa / DK

Det danske mindretal

Jens Christiansen, generalsekretær, SSF

Dieter Paul Küssner, formand, SSF

Flemming Meyer, formand, SSW

Dieter Lenz, administrerende direktør, SSV

Horst Schneider, administrerende direktør, SdU

Olaf Runz, afdelingschef, Dansk Skoleforening i Sydslesvig

Det tyske mindretal

Claus Diedrichsen, Den Tyske Skole- og Sprogforening for Nordslesvig

Harro Hallmann, talsmand for BDN

Hinrich Jürgensen, formand, BDN

Nis-Edwin List-Petersen, direktør for den tyske boghandel

Gösta Toft, sekretær, Slesvigs Parti

Peter Iver Johannsen, generalsekretær, BDN

Ilse Friis, rektor, Tysk gymnasium

Lennart Nickelsen, generalsekretær, Der Deutsche Jugendverband

Den nordfrisiske folkegruppe

Thede Boysen, Mindretalssekretariatet

Gary Funck, Nordfrisisk Radio (NFR)

Petra Hansen, Frasche Rädj Section Nord

Jørgen Jensen Hahn, formand, Frisisk Forening

Lars Harms, landdagsmedlem, SSW

Paul August Schwarfshwerdt, Bökingharde Amt og Sydtønder Amt

Walter Flach, skoleinspektør, Nis Albrecht Johannsen skolen

Roma/Sinti-folket

Herr Matthäus Weiss, Sinti und Roma e. V, Landesverband Schleswig-Holstein

Turisme

Inden for rammerne af de kvalitative meningsmålinger blev der på tysk og dansk side anonymt interviewet aktører inden for turistbranchen i mindretalsområderne som hotel- og restaurationsvirksomheder, rejsearrangører, turistorganisationer, museer men også politiske beslutningstagere, borgmestre samt meningsdannende institutioner (f.eks. skoler).

BILAG D: Spørgeskema til aktører inden for turistbranchen

Umfrage an die Tourismusakteure in der deutsch – dänischen Grenzregion (Version für schleswig-holsteinische Akteure)

1. In welchem Amt/Stadt wohnen Sie?

2. Woher kommen die meisten Touristen in Ihre(n) Stadt/Amt/Gemeinde?

Deutschland	Dänemark	Skandinavien	Sonstiges
-------------	----------	--------------	-----------

3. Bitte bewerten Sie den Einfluss folgender Faktoren auf die touristische Attraktivität in Ihrer Region auf einer Skala von 1-5, wobei 1 sehr hohen Einfluss und 5 keinen Einfluss bedeutet.

	sehr hoch (1)	Hoch (2)	weder noch (3)	Gering (4)	kein Einfluss (5)
Gastronomie					
Landschaft					
Preis					
Sehenswürdigkeiten					
Minderheitenkultur (Sprache, Feste, Architektur, Küche)					

4. Welche touristische Zielmärkte bearbeiten Sie derzeit? (Mehrfachnennungen möglich)

Deutschland	Dänemark	Skandinavien	andere europäische Staaten	Sonstiges
-------------	----------	--------------	----------------------------	-----------

5. Auswirkungen der Minderheiten auf den Tourismus

Wie stark sind Ihrer Meinung nach die Auswirkungen der folgenden Faktoren auf die Tourismusregion Schleswig-Holstein?

a) Auswirkungen der dänischen/ friesischen Minderheit auf das positive Image der Tourismusregion Schleswig-Holstein

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

b) Einfluss der dänischen/ friesischen Minderheitenkultur auf die heutige regionale Küche.

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

c) Bedeutung der dänischen/ friesischen Minderheit auf das Herkunftsland der Touristen
(d.h. kommen z.B. mehr Dänen als Touristen nach Schleswig-Holstein durch die dänische Minderheit)

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

d) Bedeutung der historischen Grenzregion als Tourismus-Attraktion

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

e) Einfluss der dänischen/friesischen Architektur im Ortsbild Ihres Wohnortes

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

f) Einfluss der dänischen/ friesischen Minderheit auf die Mentalität in Schleswig- Holstein

sehr stark	stark	weder noch	gering	sehr gering
------------	-------	------------	--------	-------------

6. Gibt es viele Kulturveranstaltungen der Minderheiten in Ihrem/Ihrer Amt/Gemeinde/Stadt?

Ja		Nein	
----	--	------	--

7. Wird bei den Kulturveranstaltungen der Minderheiten die Tracht getragen?

Ja		Nein	
----	--	------	--

8. Werden bei den Veranstaltungen der Minderheiten typische Speisen serviert?

Ja		Nein	
----	--	------	--

9. Sehen Sie einen Mehrwert für den Tourismus durch die dänische Kultur?

Ja		Nein	
----	--	------	--

10. Wenn ja, wie könnte man dies Ihrer Meinung nach noch weiter ausbauen?

.....

11. Sehen Sie einen Mehrwert für den Tourismus durch die friesische Kultur?

Ja		Nein	
----	--	------	--

Wenn ja, wie könnte man dies Ihrer Meinung nach noch weiter ausbauen?

.....

12. Sehen Sie einen Mehrwert für den Tourismus durch die deutsche Kultur?

Ja		Nein	
----	--	------	--

Wenn ja, wie könnte man dies Ihrer Meinung nach noch weiter ausbauen?

.....

13. Wenn Sie Dänemark besuchen, welchen Mehrwert sehen Sie für den Tourismus durch die deutsche Minderheit und ihre Kultur in Dänemark?

.....

14. Welche Sprache sprechen Sie vorwiegend in der Familie?

Deutsch	Friesisch	Dänisch	Sonstiges
---------	-----------	---------	-----------

BILAG E: Spørgeskema til forsknings- og knowhow-institutioner

Name Ihrer Institution: _____

1. Wie viele ständige Forscher/Wissenschaftler haben Sie im Jahr 2006 angestellt?

a. Welches professionelle Niveau repräsentierten sie:

Senior (Dokortitel)	Junior (MA und höher)
---------------------	-----------------------

2. Wie viele kurzfristige/projektbezogene Forscher haben Sie im Jahr 2006 angestellt?

a. Welches professionelle Niveau repräsentierten sie?

Senior (Dokortitel)	Junior (MA und höher)
---------------------	-----------------------

3. Wie viele dieser Wissenschaftler spezialisierten sich auf:

Deutsch-Dänische Grenzregionstudien	
Grenzregionstudien im allgemeinen	
Studien zur regionalen Entwicklung	
Minderheitenstudien	
Studien über Minderheitensprachen	
Studien über Minderheitenkonflikte	
Studien über die Aussöhnung von Minderheiten	

4. Wie viele Arbeitsstunden (220 Tage pro Jahr) wurden im Jahr 2006 für die Forschung in den folgenden Bereichen aufgewendet:

	Stundenzahl
Deutsch-Dänische Grenzregionstudien	
Grenzregionstudien im allgemeinen	
Studien zu der regionalen Entwicklung	
Minderheitenstudien/Minderheitenforschung	
Studien über Minderheitensprachen	
Studien über Minderheitenkonflikte	
Studien über die Aussöhnung von Minderheiten	

5. Wie viele laufende Projekte hatten Sie im Jahr 2006 in den folgenden Bereichen?

Deutsch-Dänische Grenzregionstudien	
Grenzregionstudien im allgemeinen	
Studien zu der regionalen Entwicklung	
Minderheitenstudien/Minderheitenforschung	
Studien über Minderheitensprachen	
Studien über Minderheitenkonflikte	
Studien über die Aussöhnung von Minderheiten	

a. Wenn keine, bitte begründen Sie:

Mangel an Finanzmittel	
Mangel an qualifizierten Wissenschaftlern	
Mangel an Zeit	

Andere	
--------	--

6. Wie viele Projekte startete Ihre Institution im Jahre 2006?

0	1	2-3	3-5	5<
---	---	-----	-----	----

a. Wenn keine, bitte begründen Sie:

Mangel an Finanzmittel	
Mangel an qualifizierten Wissenschaftlern	
Mangel an Zeit	
Andere	

7. Welche der im 2006 gestarteten Projekte beziehen sich auf:

Deutsch-Dänische Grenzregionstudien	
Grenzregionstudien im allgemeinen	
Studien zu der regionalen Entwicklung	
Minderheitenstudien/Minderheitenforschung	
Studien über Minderheitensprachen	
Studien über Minderheitenkonflikte	
Studien über die Aussöhnung von Minderheiten	

8. Wie viele Projekte haben Sie im Jahre 2006 abgeschlossen?

0	1	2-3	3-5	5<
---	---	-----	-----	----

9. Welche der im 2006 abgeschlossenen Projekte beziehen sich auf:

Deutsch-Dänische Grenzregionstudien	
Grenzregionstudien im allgemeinen	
Studien zu der regionalen Entwicklung	
Minderheitenstudien/Minderheitenforschung	
Studien über Minderheitensprachen	
Studien über Minderheitenkonflikte	
Studien über die Aussöhnung von Minderheiten	

10. Wie finanzierten Sie die im Jahr 2006 laufenden/gestarteten/abgeschlossenen Projekte/Studien?

Eigenmittel	Öffentliche Mittel	Private Mittel	EU	Andere
-------------	--------------------	----------------	----	--------

11. Wie verbreiteten Sie die Ergebnisse der im Jahr 2006 abgeschlossenen Projekte und in welchem Umfang?

Art	Menge
Online-Publikation	
Gedruckte Publikation	
Pressemitteilung	
Öffentliche Veranstaltung (Konferenz/Seminar)	
Falls eine öffentliche Veranstaltung, wie viele in der deutsch-dänischen Grenzregion	
Lokale Medien (Fernsehen/Radio/Zeitungen)	
Internationale Medien	

12. In welcher Sprache verbreiteten Sie die Projektergebnisse?

Deutsch	Dänisch	Friesisch	Romani	Englisch	Andere
---------	---------	-----------	--------	----------	--------

13. Waren an irgendwelchen Ihrer Projekte/Studien Partner aus der deutsch-dänischen Grenzregion beteiligt?

ja	nein
----	------

14. Wie viele öffentliche Veranstaltungen mit einem Bezug auf Minderheitenkompetenzen organisierte Ihre Institution in der Grenzregion im Jahre 2006?

0	1	2-3	3-5	5<
---	---	-----	-----	----

15. Wie viele nicht-öffentliche Veranstaltungen mit einem Bezug auf Minderheitenkompetenzen organisierte Ihre Institution in der Grenzregion im Jahre 2006?

0	1	2-3	3-5	5<
---	---	-----	-----	----

16. Haben Sie eine *fund raising*-Person angestellt (MBA oder ähnliches)?

Wenn ja:

Halbzeit	Vollzeit
----------	----------

17. Bitte beschreiben Sie kurz Zielsetzung/Bestreben/Mission Ihrer Institution:

18. Falls zutreffend, beschreiben Sie bitte kurz das Mandat Ihrer Institution:

19. Bitte beschreiben Sie kurz die Art der öffentlichen Aktivitäten, die Sie in der Grenzregion organisieren (wenn möglich, fügen Sie eine Liste der öffentlichen Veranstaltungen im Jahr 2006 bei)

Bibliografi:

I. Litteraturliste

Otto Brandt und Wilhelm Klüver	<i>Geschichte Schleswig Holsteins</i> (Mühlau, 1981)
Henrik Becker Christensen	„National Minorities and Cross -Border Co-operation in the Danish-German Border Region“ 49(2) <i>Administration</i> (2001), 35-47
Paolo Blasi and Hilligie Van't Land (eds.)	“Intercultural Learning and Dialogue” in <i>Higher Education Policy</i> , vol. 18, no. 4, 2005
Pierre Bourdieu	<i>Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle</i> (1972), <i>Outline of a Theory of Practice</i> (Cambridge University Press 1977)
Zoe Bray	<i>Boundaries and Identities in Bidasoa-Txingudi and Franco-Spanish Frontier</i> , (European University Institute, Department of Political and Social Science, 2002)
Mette Lund Andersen	<i>Grænsen i hverdagen - grænsen i hovedet</i> (Syddansk Universitet & Museet På Sønderborg Slot, 2004)
Rolf Fischer	<i>Leben im Grenzland 2002 – 567 Schülerinnen und Schüler sagen ihre Meinung</i>
	<i>Grenzfriedenshefte</i> , herausgegeben vom Grenzfriedensbund, Heft 1,2,3,4/2005; 1,2,3,4/2006; 1/2007
M. Fritsch, M. Stützer	<i>Die Geografie der Kreativen Klasse in Deutschland</i> , Freiberg Working Papers, 11/2006 (Technical University Bergakademie Freiberg)
Gunnar Lind Haase Svendsen	<i>Social capital: Det 19. århundredes selvorganisering i de danske landdistrikter</i> (Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning, 2000)
Troels Fink	<i>Geschichte des schleswigschen Grenzlandes</i> (Kopenhagen, 1958)
Ulrich Lange (Hrsg.)	<i>Geschichte Schleswig Holsteins. Von den Anfängen bis in die Gegenwart</i> (Neumünster, 2003)
Jann Markus Witt und Heiko Vosgerau	<i>Schleswig-Holstein von den Ursprüngen bis zur Gegenwart. Eine Landesgeschichte</i> (Hamburg, 2002)
Richard Florida	<i>The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life</i> (NY: Basic Books, 2002)
Alexander Heichlinger and Seppo Määttä	“Good Governance in Delivering Sustainable Growth: Regions and Municipalities as Promoters of the Lisbon Strategy” (EIPA-ECR Background paper, Barcelona, 2006)
Malgorzata Irek	“Made-to-Measure Strategy: Self Governance Initiatives in the Dreilaendereck” in Demetrios G. Papademetriou, Deborah Waller Meyers (eds.), <i>Caught in the Middle, Border Communities in the Era of Globalisation</i> (Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C. 2001), 200-224.
S. Jensen, S. Bygvrå	<i>Gewerkschaften in Sønderjylland und die grenzüberschreitende Zusammenarbeit</i> (Institut for Grænseregionsforskning, 1999)
H.D. Jørgensen, T. Dall Schmidt	<i>Syddanmark som grænseregion, Perspektiver – Udfordringer</i> (Institut for Grænseregionsforskning 2006)
Michael Keating, John Loughlin and Kris Deschouwer	<i>Culture, Institutions and Economic Development; A Study of Eight European Regions</i> (Edward Elgar Publishing 2003)
Michael Keating and John Loughin (Hrsg.)	<i>The Political Economy of Regionalism</i> , (Frank Cass & Co. Ltd., 1997)

Michael Keating	<i>The New Regionalism in Western Europe, Territorial Restructuring and Police Change</i> (Edward Elgar Publishing Limited, 2003)
P. Keller	Tourismus und Kultur: Management des Wandels, in: P. Keller, Th. Bieger (Hrsg.), <i>Tourismus und Kultur – Management des Wandels</i> , 50. AIEST-Kongress, Hangzhou, Vol. 42, (2000)
P. Keller	Wettbewerb zwischen Destinationen, in Pechlaner/Bieger/Weiermair (Hrsg.) <i>Attraktionsmanagement – Führung und Steuerung von Attraktionspunkten</i> , Linde Verlag, Wien, (2006)
Christian H.M. Ketels	<i>The Development of the cluster concept – present experiences and further developments</i> , Paper presented at NRW conference on clusters, Duisburg, Germany (5 December 2003)
Martin Klatt	<i>Fra modspil til Medspil? Grænseoverskridende samarbejde i Sønderjylland-Schleswig 1945-2005</i> (Institut for Grænseregionsforskning, 2006)
Martin Klatt	<i>Euroregions – the Roadmap to a „Europe of Regions“?</i> , http://ecsa.dk/web/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=26 .
Harlan Koff	<i>On the Cutting Edge – Border Integration and Security in Europe and North America</i> , EUI Working Papers, RSCAS, No. 2006/21 (European University Institute, Florence)
Jørgen Kühl	<i>Vom nationalen Konflikt zur friedlichen Koexistenz und Kooperation Nationale Minderheiten und grenzüberschreitende Zusammenarbeit in der deutsch-dänischen Grenzregion</i> , 2006, Nr. 84 (Institut for Grænseregionsforskning)
Jørgen Kühl	<i>The „Schleswig Experience.“ The National Minorities in the Danish-German Border Area</i> (Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning, 1998)
Jørgen Kühl	„National Minorities and Cross-Border Cooperation between Denmark and Germany“, 44 <i>Razprave in gradivo</i> (2004), 83-105
Jürgen Kühl und Robert Bohn (Hrsg.)	<i>Ein europäisches Modell? Nationale Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzland 1945-2005</i> (Verlag für Regionalgeschichte 2005)
Jørgen Kühl und Marc Weller (Hrsg.)	<i>Minority Policy in Action: The Bonn-Copenhagen Declarations in a European Context, 1995-2005</i> (ECMI, Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet, 2005)
Harry Kunz und Thomas Steensen	„Was ist friesische Identität“ – Eine empirische Untersuchung durchgeführt vom Friesischen Seminar der Universität Flensburg, NF-Texte aus dem Norsfriisk Instituut, Bräist/Bredstedt 2005
Wilfried Lagler	„Vom ‚Grenzkampf‘ zum friedlichen Miteinander: Nationale Minderheiten und regionale Kooperation im deutsch-dänischen Grenzraum Sønderjylland/Schleswig“, Europäisches Zentrum für Föderalismus-Forschung Tübingen, <i>Jahrbuch des Föderalismus 2005</i> (Nomos, Baden-Baden, 2005), 539-558
Palle Lauring	<i>A History of Denmark</i> , tr. by David Hohnen (Copenhagen: Høst & Søn, 1960).
Urs Lesse	„Region Sønderjylland-Schleswig“, in Almut Kriele, Urs Lesse und Emanuel Richter (Hrsg.), <i>Politisches Handeln in Transnationalen Räumen. Zusammenarbeit in Europäischen Grenzregionen</i> (Nomos, Baden-Baden, 2005), 137-156
Karl Otto Meyer	<i>Dansk og nordisk forpost i Kiel</i> (Grænseforeningens, Årbog 1997)
H. Pechlaner	<i>Tourismus Destinationen im Wettbewerb</i> , Deutscher Universitäts-Verlag/GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden, (2003)

Michael E. Porter	“Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments, and Institutions” in <i>On Competition</i> (Boston: Harvard Business School Press, 1998)
Robert D. Putnam	<i>Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community</i> (NY: Simon & Schuster, 2000)
David Smallbone et al.	<i>Challenges and Prospects of Cross Border Cooperation in the Context of EU Enlargement</i> (London: Kingston University, 2007)
Anke Strüver	<i>Significant Insignificance – Boundaries in a Borderless European Union: Deconstructing the Dutch-German Transnational Labor Market</i> , Vol. 17, No. 1, Spring 2002 (Journal of Borderland Studies), 21-37
V. Tallinucci, F. Raich, H. Pechlaner, H. & D. Abfalter	<i>Cultural clusters in the Alps – The role of cooperation for positive cluster effects</i> . AIMAC 2003, International conference on arts & cultural management, 29.06. – 2.07.2003, Milano (Italy).
Andrea Teebken, Eva Maria Christiansen (Hrsg.)	<i>Living Together: The Minorities in the German-Danish Border Region</i> (ECMI, Flensburg, 2001)
Kristina Vaarst Andersen and Mark Lorenzen	<i>The Geography of the Danish Creative Class. A Mapping and Analysis</i> (Copenhagen School of Business and Economics, 2005)
Hans Westlund and Susanna Bygvra	<i>Short Term Effects of the Öresund Bridge on Cross-border Interaction and Spatial Behavior</i> , Vol. 17, No. 1, Spring 2002 (Journal of Borderland Studies) 57-77
Carsen Yndigegn	<i>Unge og regional identitet</i> (Institut for Grænseregionsforskning, 2003)

II. Dokumenter

„Abschlussbericht dänisch-deutsche Arbeitsgruppe zur Förderung der grenzüberschreitenden Mobilität“, Persönliche Beauftragte von Premierminister Anders Fogh Rasmussen und Bundeskanzler Gerhard Schröder, 2006
Anne-Mette Hjalager, <i>Evaluierung der Arbeit in der Region Sonderjylland-Schleswig 2000-2004</i> , 2004
<i>Bericht der Landesregierung: Minderheiten- und Volksgruppenpolitik in der 16. Legislaturperiode 2005-2010 (Minderheitenbericht 2007)</i> , Schleswig-Holsteinischer Landtag, Drucksache 16/1730, 2007
<i>Minderheiten- und Volksgruppenpolitik in Schleswig-Holstein – Zwischenbilanz und Perspektiven in der 15. Legislaturperiode (2000-2005)</i> , Der Landtag Schleswig-Holstein, Kiel 2003
<i>Zweiter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gem. Art. 25 Abs. 2 des Rahmenübereinkommens des Europarates zum Schutz nationaler Minderheiten</i> , 2004, www.coe.int
<i>Zweiter und Dritter Bericht der Bundesrepublik Deutschland gem. Art. 15 Abs. 1 der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitensprachen</i> , 2003, 2007, www.coe.int
Bericht der Landesregierung, <i>Ostseeaktivitäten der Landesregierung 2005/2006</i> (Ostseebericht 2006, Drs. 16/890), Schleswig-Holsteinischer Landtag
Bericht der Landesregierung, <i>Grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit Dänemark</i> , Beschluss des Landtages vom 9. Mai 2003 (Drs. 15/2620)
Bericht der Landesregierung, <i>Weiterentwicklung der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen Deutschland und Dänemark</i> , Schleswig-Holsteinischer Landtag, 14 September 2005
Bericht der Landesregierung, <i>Nordseekooperation</i> , Schleswig-Holsteinischer Landtag vom 05.12.2006 (Drs. 16/1125)
Bericht der Landesregierung, <i>Umsetzung der Europäischen Charta der Regional- und Minderheitensprachen in Schleswig-Holstein – Sprachenchartabericht 2007</i> (Drs. 16/1400)

Antrag der Fraktionen CDU, SPD, Bündnis90/Die Grünen und der Abgeordneten der SSW, <i>Nationalpark „Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer“ soll Weltnaturerbe bei der UNESCO werden</i> , Schleswig-Holsteinischer Landtag vom 07.11.2000 (Drs. 16/1718)
Schleswig-Holsteinischer Landtag, Umdruck vom 22.11.2007, (Drs. 16/2655)
Bericht der Landesregierung, Minderheiten- und Volksgruppenpolitik in der 16. Legislaturperiode (2005 –2010) – Minderheitenbericht 2007, Schleswig-Holsteinischer Landtag vom 22.11.2007 (Drs. 16/1730)
<i>Barrieren und Potentiale der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit in der Fehmarnbelt Region</i> , Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet, 2006
<i>”Clusteranalyse Sønderjylland – Schleswig-Holstein”</i> , Monitor Group (Auftrag der Bitten & Mads Clausen Stiftung), 2004
<i>Deutsch-dänische Spuren in alten Herzogtum Schleswig</i> (Husum: Der Landtag, 2005)
<i>Deutsch-Dänisches Wirtschaftsforum „Neue Horizonte im Norden!“</i> der IHK Flensburg und des Ministeriums für Wissenschaft, Wirtschaft und Verkehr des Landes Schleswig-Holstein, 2006
<i>Erhvervsudviklingsstrategi 2007-2012</i> , Vækstforum Region Syddanmark http://vaekstforum.regionsyddanmark.dk/wm221075
Elsebeth Gerner Nielsen Stadtdenkerin Flensburg 06
Bericht der Stadtdenkerin Elsebeth Gerner Nielsen, 2006, Leben zwischen den Häusern, Sydslevigsk Forening, http://www.syfo.de/page26.aspx?newsid26=4574
Evaluierung der Arbeit in der Region Sønderjylland-Schleswig 2000-2004, Dezember 2004, http://www.region.de/wm210573 .
Final Report – <i>Support for Minority Languages in Europe</i> , EBLUL, ECMI, 2002
<i>„Grenzüberschreitende Wirtschaftsentwicklungsstrategie für die Region Sønderjylland-Schleswig“</i> , Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet, 2005
<i>Interreg III A – Projekte der Region Sønderjylland-Schleswig</i>
„INTERREG IV A, Operationelles Programm für Syddanmark-Schleswig-K.E.R.N. im Rahmen von Ziel 3 Europäische Territoriale Kooperation, grenzüberschreitende Zusammenarbeit“, 05. März 2007, http://www.kern.de/docs/1173348473_OPsyddanmark-Schleswig-K.E.R.N.Bruesselendg..pdf
INTERREG IV B, North Sea Region Programm 2007-2013, http://northsearegion.eu/files/user/File/IVB%20Key%20Documents/Background%20Documents/Operational_Programme_Interreg_IVB_North_Sea_Region.PDF
infoRegion (06.2005, 12.2005, 12.2006), Region Sønderjylland-Schleswig
Jürgen Kühl, <i>Die Rechte der nationalen Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzland – ausgewählte Dokumente</i> , Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet, 2006
Niederschrift, Europaausschuss (16. WP – 27. Sitzung), Bildungsausschuss (16. WP – 27. Sitzung), 15. November 2006.
Protokoll der Regionalversammlung, 31. Januar 2007, http://www.region.de/wm209908
<i>Regional UdviklingsPlan</i> . Dialogprocessen, forår 2007, http://www.regionsyddanmark.dk/wm218751
Regionskontor Sønderjylland-Schleswig, Jahresbericht 2005, http://www.region.de/wm210202
<i>Strategi for kultur i hele landet</i> , Kulturministeriet. http://www.kum.dk/sw40743.asp
<i>Zusammenwachsen. Region Süddänemark-Schleswig</i> , http://www.delstatsregeringen.schleswig-holstein.de/pdf/Zusammenwachsen_opt.pdf
Materialien zur Geschichte Schleswigs. Hrsg. vom Deutschen Schul- und Sprachverein für Nordschleswig (Apenrade,) 1976
Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, Bd. I: Der nationale Gegensatz/De nationale modsætninger 1800-1864. (Flensburg, 1984)

Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, Bd. II: Ostersturm/Påskeblæsten 1933. (Flensburg, 1983)
Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, Bd. III: Der nationale Gegensatz/De nationale modsætninger 1864-1914. (Flensburg, 1996)
Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, Bd. IV: Der nationale Gegensatz/De nationale modsætninger 1914-1933. (Aabenraa/Flensburg, 2001)

III. Mindretalsdokumenter

Grenzland 2004, 2005, 2006 (Informationen und Hinweise zu aktuellen Fragen des Grenzlandes aus der Sicht der deutschen Volksgruppe)
Satzung des Bundes der Deutschen Nordschleswiger
BDN <i>Interna</i> (Newsletter des Bundes Deutscher Nordschleswiger).
Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig, <i>Jahresbericht 2006, Bericht des Ausschusses für Sprache und Kultur</i> , Apenrade 2007
<i>Jahresberichte 2004 und 2005, Berichte des Ausschusses für Sprache und Kultur</i> , Deutscher Schul- und Sprachverein (DSSV), Apenrade 2005, 2006
Satzung des Verbandes Sozialdienst Nordschleswig
Geschäftsbericht für die ordentliche Delegiertenversammlung des BDN, 30.04.2007
Sydslevisk Årbog 2006, Sydslevisk Årbog 2005
Modell Nordfriesland – Perspektiven für die Friesische Sprache und Kultur, Neibel, 2006 (Friesenrat, Sektion Nord e.V.)
Dokumentation des Interfriesischen Kongresses, Leck 2006 (Friesenrat, Sektion Nord e.V.)
“Stimme des Nordens” – Mitteilungsblatt der SSW

IV. Hjemmesider

www.nordschleswig.dk	www.midas-press.org
www.bdn.dk	http://www.ecmi.de/
www.tysksekretariat.dk	www.aussiedlerbeauftragter.de
www.dssv.dk	http://www.bmi.bund.de
www.deutscheschule.dk	http://www.sh-landtag.de/parlament/minderheitenpolitik/minderheitenpolitik_.html
www.nachschule.dk	http://www.oes-cs.dk/
www.deutschesgym.dk	www.syfo.de
www.jugendverband.dk	http://www.flensborg-avis.de/
www.jugendhof-knivsberg.dk	www.ssw.de
www.nrv.dk	http://www.sdu.de
www.sozialdienst.dk	www.skoleforeningen.de
www.kirche.dk	http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/calls/grants_en.html
http://www.musikvereinigung.dk/	http://ec.europa.eu/youth/yia/index_en.html#guide
www.nordschleswiger.dk	http://tondergymoghf.dynamicweb.dk/?ID=119
www.buecherei.dk	http://www.netbs.info/netbs/index.html
www.schleswigsche-partei.dk	
www.lhn.dk	

http://www.jungespitzen.dk/ www.statistik-sh.de/ www.statistikbanken.dk www.grenzlandportal.eu www.sydslesvig.de/ssw.html www.nf-verein.de www.friiske.de www.nordfriiskinstituut.de www.ads-flensburg.de www.eash.de http://www.grenzfriedensbund.de http://www.heimatbund.de www.lernnetz-sh.de/shhb/ http://www.graenseforeningen.dk/ http://eash.de/ http://landesregierung.schleswig-holstein.de/	http://www.ekskursion.dk http://www.grenzexkursion.de http://www.datyl.dk/formaal.php https://qisweb.hispro.de/flb/rds?state=wtree&search=1&trex=step&root120071=838 885 978&P.vx=kurz http://www.zsb.uni-kiel.de/infoblaetter/friesische-philologie-ba.shtml http://www.zsb.uni-kiel.de/infoblaetter/friesische-philologie-ba.shtml http://www.zsb.uni-kiel.de/infoblaetter/friesische-philologie-ba.shtml http://www.zsb.uni-kiel.de/infoblaetter/friesische-philologie-ba.shtml http://www.uni-flensburg.de/ksm/ksm.php http://www.iim.uni-flensburg.de/eustudies/front_content.php http://www.iim.uni-flensburg.de/cms/front_content.php?idcat=57 http://www.iim.uni-flensburg.de/careerservice/front_content.php http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/feder/index_de.htm#European_Territorial_Cooperation http://eu.baltic.net/
--	--